

MALAMULO A ELAPO YA OMOSAMPIIKHI

(CONSTITUIÇÃO DA REPÚBLICA DE MOÇAMBIQUE)

MALAMULO A ELAPO YA OMO-SAMPIIKHI

Iniciativa:

Parceiros:

EMAKHUWA

**MALAMULO A ELAPO
YA OMOSAMPIIKHI**

EMAKHUWA

FICHA TÉCNICA

Título:

**MALAMULO A ELAPO
YA OMOAMPIIKHI**

Tradução:

MAURÍCIO BERNARDO

Iniciativa:

SEKELEKANE

Parceiros:

**OXFAM, AGIR,
EMBAIXADA DA SUÉCIA**

Capa, Design e Paginação:

LATGRAFICA, LDA

MALAMULO A ELAPO YA OMOSAMPIIKHI**MUPACERIHO**

Ekhotto yaakhumme mwa woopoliwa Elapo ahu, yaakhulelaka otthuna woopowa wa muxovo ahu okhuma khalayi, atthu ootheene a Omosampiikhi yaahikhala vamosaru yuupuwelelaka woopowa, wiiraana, exariya ni orowa ohoolo, nave yoothuneyaxa eryeene woopola Elapo ni atthu.

Voopolin'waaya Elapo nihiku 25 na Xuunyu mwaakha wa 1975, nloko na Omosampiikhi naahitthikela okhalana ihakhi ni woopowa.

Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi nilempwale mwaakha wa 1990 niheemererya okhala Elapo ya ehakhi yoohivirikana makhalelo a atthu, elipiheriwaka ovalaanyiwa ni ovara wookhalihana wa mitthenkeso sinrumeela malamulo ni okhala vamosaru, evaheryaka makhalelo anlikanana mahiku yaala aneetta, ekhaliheryaka vanceene woowi vakhale mmaaleleyo ni mwiiwanano yoole oruuhale okhala mwaathanlo mulaponi mwahu.

Malamulo a elapo ya Omosampiikhi ala, annaakhulela, annunnuwiha ni annittharihexa muttharihelo woomalela wa elapo ya Omosampiikhi, onnooneyihaxa mukhalelo muulupalexa wa okhala Elapo ya ehakhi yoohivirikana makhalelo a atthu, enoonaneya mwa okupaliwa miruku sa atthu ootheene, mukhalelo wa eparitii-tu ni tho ottittimiha ni okhapelela ihakhi ni ipewe sa anammuttettheni.

Wiivahererya wa anammuttettheni nilempwaka Nlamulo nohoolela nla, enihimya wiiraana onikhumelela mwa wiisuwelela wa atthu ootheene woowi alipiherye ohivirikana makhalelo aya ni wiiraana wa atthu ootheene.

NTTHUVO I MYEETTELLO SOOHOOLELA

EKAPIITULU I EREPUUPILIKA

Nlakano 1 (Erepuuplika ya Omosampiikhi)

Elapo ya omosampiikhi Elapo yoowoopowa, yookhalana omwene muulupalexa, ya omwene wa atthu ni ya exariya ya atthu ootheene.

Nlakano 2 (Omwene ni exariya)

1. Omwene ori ni ni nloko na Omosampiikhi.
2. Nloko na Omosampiikhi ninnooniherya omwene aya mwa makhalelo alempwale Mmalamuloni.
3. Epooma enttharihela Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi ni eniikhaliherya wa weetteliwa exariya.
4. Myeettelo sa Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi ti oohoolela ovikana myeettelo mikina a otthariha exariya.

Nlakano 3 (Epooma ya Ehakhi ya omwene wa atthu)

Elapo ya omosampiikhi Elapo ya Ehakhi, enoonaneya mwa okupaliwa miruku sa atthu ootheene, mwa ohooleliwa Elapo ottharihiwaka omwene wa atthu, mwa ottitimiha ni okhapelela ihakhi ni ipewe sa atthu.

Nlakano 4 (Miruku sa atthu mwa moonelo wa exarya)

Epooma ennikipaleela mipantta kamosa-kamosa anivara ni malamulo ni ophukiwa milattu sinoonaneya mwa nloko na Omosampiikhi, woowi sihivirikanyihe efayita ni myeettelo soohoolela a Malamulo.

Nlakano 5
(Elapo ya mutthu oyariwaawe)

1. Oyariwa Omosampiikhi onnikhala wa ephattu wala wa ovaheriwa.
2. Inamuna sa ovaheriwa, ophwanyiswa, waakhiwa hata otthikela ovaheriwa oyariwa Omosampiikhi sinisuwelihiwa ni Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi ni ittharihiwaka mwa makhalelo a exariya.

Nlakano 6
(Muttetthe wa Omosampiikhi)

1. Muttetthe wa Elapo ya Omosampiikhi ori mmosaru, khonikawanyeya ni khonithumiheya, ophiyeraka mootheene ommalela etthaya, mpannta wa ophareya ni wa osulu, siheliwe miinano sa Elapo.
2. Munnuwelo, mwiinano ni mukhalelo wa maasi aniphwanyaneya mulaponi mu, mpannta woororomeleyaxa onivaha muhakhu, mpannta woowaattamela ni ihakhi mwa muhakhu wa mpannta wa maasi a Omosampiikhi sinnivaheriwa muhina mwa Nlamulo.

Nlakano 7
(Mukhalelo wa muttetthe wa Omosampiikhi)

1. Elapo ya Omosampiikhi enikawanyeya mwa iporovinsiya, itixitiriitu, ipooxito, ilokalitaati ni aliteyiya.
2. Mittetthe sa ipooma sinikawanyeya mwa makhuru a impa sinceene ni makhuru a impa vakhaani.
3. Othanleliwa makhalelo a mithataanelo sa mittetthe, siiso ntoko okumiheriwa mithataanelo isya ni osuweliha soowerya muhina mwa myeettelo soorumeeliwa enivaheriwa muhina mwa Nlamulo.

Nlakano 8
(Elapo Yoowiiraana)

Elapo ya Omosampiikhi epooma yoowiiraana, enittittimiha wa mukhalelo aya myeettelo sa wiihooleliha wa epooma ya mmuttettheni.

Nlakano 9
(**Mattaava a Elapo ahu**)

Epooma ennittitimiha mattaava a elapo ahu ntoko soohiyeriwa sa ewahala ni sa musuwelo ni tho onnikhaliherya munnuwelo aya ni orumeeliwa woohunteereya akhalaka mattaava anisuweliha ephattu ahu.

Nlakano 10
(**Nttaava na epooma**)

Mwa Elapo ya Omosampiikhi nttaava ekunya ti nttaava na epooma.

Nlakano 11
(**Sootthuneya soohoolela**)

Epooma ya Omosampiikhi ehaana sootthuneya soohoolela sintoko:

- a) Okhapelela woopowa ni omwene;
- b) Olipiherya wiiraana wa atthu a Elapo ahu;
- c) Waakhaliha nikhuru na atthu a exariya ya atthu ootheene ni ovaha mu-reerelo wa ophwanya muhakhu, wa omaaleleya wa erooho nave tho wa makhalelo oottitimiheya a anammuttettheni;
- d) Olipiherya munnuwelo wa muhakhu, wa atthu ni wa mittetthe soowaatta-mana elapo ahu;
- e) Okhapelela ni osuweliha ihakhi sa atthu ni olikana wa anammuttettheni mwa otthariha nlamulo;
- f) Olipiherya omwene wa atthu, wa woopowa, olipa wa atthu ni wa wiiraana wa atthu ootheene hata wa khula mmosa;
- g) Olipiherya okhala nikhuru nnikupaliwa miruku sa atthu ootheene, na ovil-elana ni na murettele;
- h) Wunnuwiha muhakhu ni marowelo ohoolo masuwelo ni mapakelo aya;
- i) Olipiherya mukhalelo wa inloko na Omosampiikhi, mwa soolimalela saya ni mwa sootthariha sikina;
- j) Opakiwa ni wunnuwihiwa opatthani.

Nlakano 12
(Elapo ehintthariha etiini)

1. Elapo ya Omosampiikhi ti Elapo ehintthariha etiini.
2. Ohithanlela etiini onkupaleeliwa okhala ovalaanyihiwa elapo ni mitthenkeso sa itiini.
3. Mitthenkeso sa itiini ti sowoopowa mwa wiireherya ni mwa ovara miteko saya ni olompa ni sihaana otthariha malamulo a epooma.
4. Epooma ennittotopela ni ennisiveliwa ni miteko sinivara mitthenkeso sa itiini seyiyo siniruuhelela mukhalelo a wiiwanana, ovilelana, murettele ni olipiherya wiiraana wahu.

Nlakano 13
(Ikanyero sinihoolela Elapo ahu)

Ikanyero sa Elapo ti epantera, empeleema ni iinu a elapo ahau.

Nlakano 14
(Ekhotto ya khalayi)

Epooma ya Omosampiikhi ennittittimiha ekhotto yoovuluwiha ni yookhuma khalayi ya nloko na Omosampiikhi niisaakiheraka oweriwa ni anamurwa.

Nlakano 15
(Woopoliwa wa elapo, okhapeleliwa owerya ni omwene wa athu)

1. Epooma ya Omosampiikhi ennittotopela ni ennittittimiha wiivahererya wa ale avanhe ikumi saya awanaka ekhotto ya woopola elapo, ya waakhireya owerya ni omwene wa athu.
2. Epooma ennithunela okhapeleliwa woorerela wa ale arakanle mwa woopola elapo, siiso ntoko ale ari ekhwaasuni ni akina yaasukiwa ni ale akhwiiye mwaha yoola.
3. Nlamulo ninnithoonyera makhalelo a ottharihiwa ihakhi silamuliwe mwa nlamulo nla.

Nlakano 16
(Anamarakala mwaha wa ekhotto)

1. Kuveerunu onnitthunela okhapeleliwa wooreerela wa ale arakanle okathi wa ekhotto emanle wa otthittiwa muvarihano wa murettele woonaneyiye mwaakha wa 1992, siiso ntoko ikhwaasuni ni ale ari anamuwiwa oohoolela.
2. Kuveerunu onnaakhapelela voolikana tho ale arakanle avaraka muteko wa epooma wala soovara sa ikharari.
3. Nlamulo ninnithoonyera makhalelo a ottharihiwa ihakhi silamuliwe mwa yooruma ela.

EKAPIITULU II
MYEETTELLO NI IHAKHI SOORUMEELIWA OTA

Nlakano 17
(Wiiwanana ni Ilapo sa ota)

1. Elapo ya Omosampiikhi ennitthokiha makhalelo a opathana ni ovara vamosa ni ilapo sikina ottharihiwaka wuumaalaniwa varyari va omwene ni woohituphela elapo ya mukhwaawe, olikana, ohituphela myaha sa mpuwa ni ophwanyiya hoothe mphurelo.
2. Elapo ya Omosampiikhi enneemererya, enniivahererya ni ennitthariha myeetelo sa Ewarakha ya Mutthenkeso wa Ilapo soowaataana ni Ewarakha ya Mwii-raano wa Aafirika.

Nlakano 18
(Ihakhi soorumeeliwa ota)

1. Miiwanano ni ilapo sikina, sithapeliwe ni sivarihaniwe, sinittharihiwa mwa Nlamulo na ehakhi na Omosampiikhi ni asuwelihaka Elapo ya Omosampiikhi wa Ilapo sa okhopela.
2. Sooweetela sa ihakhi soorumeeliwa ota sihaana mwa Nlamulo na ehakhi na muhina mwa elapo ahu efayita emosaru enikhalanaaya makhalelo a weetela alamuliwe wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi hata ni kuveerunu attharihiwaka makhalelo a waakheliwa waya.

Nlakano 19
(Okhapelelana ni ilapo sikina)

1. Elapo ya Omosampiikhi ennikhaliherya ikuru sa Maloko ni Ipooma sa Wa Aafrika, mwa wiiraana, woopowa, ophentiwa ni ehakhi ya oraala.
2. Elapo ya Omosampiikhi enniilipiherya waataana ni ilapo siniphavela okhomaaliherya woopowa wa elapo ahu, omwene wa atthu ni ohokoleela ophwanya ni okhapelela miruweryo sa elapo sikhalka sa maloko yaawo.
3. Elapo ya Omosampiikhi ennikhala vamosa ni ilapo sootheene mwa wiilipiherya opattuxa nlamulo na wuurela na exariya ni noolikanelana woowaataana ni ilapo sikina.

Nlakano 20
(Okhaliherya woopowa wa mixovo ni waakhapelela)

1. Elapo ya omosampiikhi ennikhaliherya ni ennikhala vamosaru ni maloko aniwanela woopowa wa elapo ni omwene wa atthu.
2. Elapo ya omosampiikhi ennaakhapelela atthu a ilapo sikina anittharathariwa mwaha wa ophavela woopola elapo aya, wa omwene wa atthu, wa ophavela murettele ni waakiherya ihakhi sa atthu.
3. Nlamulo ninnisuweliha mukhalelo wa atthu anivekela okhapeleliwa atthyawaka elapo aya.

Nlakano 21
(Wiiraana wa opatthani ni okhaliherana)

Elapo ya omosampiikhi ehaana mwiiraano wa opatthani ni okhaliherana ni ilapo soowaattamana, ni ilapo sinilavula nntaava na ekunya ni ilapo sinitthyawela atthu a Omosampiikhi.

Nlakano 22
(Muttharihelo wa murettele)

1. Elapo ya omosampiikhi ennea ettharihaka murettele, masi enirowa orumeela ikuru yaakelaka wiisaakiherya.
2. Elapo ya omosampiikhi ennikhaliha ohoolo makhalelo a olavula ni wiiwaanana soonaneya milattu.
3. Elapo ya omosampiikhi ennikhaliha ohoolo mweettelo wa ohirumeeliwa ikapwitthi wa ilapo sootheene.
4. Elapo ya omosampiikhi enneemererya wiira ephareya ahu ekhalihwe nipuro sihiniphwanyaneya ikapwitthi nnya na murettele.

NTTHUVO II
ELAPO YA MUTTHU OYARIWAAWE

EKAPIITULU I
ELAPO YA MUTTHU OYARIWAAWE MWA EPHATTU

Nlakano 23

(Mweettelo wa enammuttettheni ni wa ephome emosaru)

1. Ti atthu a Omosampiikhi ale ayariwe Omosampiikhi:
 - a) Anamwane ayariwe ni tiithi wala maayi ooyariwa Omosampiikhi;
 - b) Anamwane ayariwe ni axitiithi oohikhalana elapo, oohisuweliwa elapo aya wala oohisuweliwa;
 - c) Ale yaakhala Omosampiikhi mpaka mahiku yaasuwerelihiwa woopowa wa elapo masi ahithanla elapo ekina.
2. Ti atthu a Omosampiikhi, anaamwi ayariweene elapo ekina, anamwane ayariwe ni tiithi wala maayi ooyariwa Omosampiikhi, avaraka muteko wa epooma elapo ekina.
3. Ti atthu a Omosampiikhi ale ayariwe ni tiithi wala maayi ooyariwa elapo ya Omosampiikhi, anaamwi ayariweene elapo ekina, ariki volakeleene, avirinheene iyaakha muloko ni thanu ni tthaaaru, wala wa namaahoolela ootthuniheriwa, yiira ahiphiyenre iyaakha seyiyo, yuulumele ophavela okhala atthu a Omosampiikhi.

Nlakano 24

(Mweettelo wa enammuttettheni)

1. Ti atthu a Omosampiikhi, anammuttettheni ayariwe Omosampiikhi okhuma mahiku yaasuwerelihiwe woopowa wa elapo.
2. Khaniheliwamo anamwane ayariwe ni tiithi wala maayi ooyariwa elapo ekina onakhalakaru wiira mmosa-mmosa aya ori Mmosampiikhi ovaraka muteko wa epooma ya elapo aya.

3. Anammuttettheni anihimmwa mwa nummeru nivinre, awo anookhala ooyariwa Omosampiikhi yiiseemererya mmansaya, yaavirinheene iyaakha muloko ni thanu ni tthaaru, wala wa namaahoolela ootthuniheriwa, yiira ahiphiyenre iyaakha seyiyu, yaaphavelaka okhala atthu a Omosampiikhi.
4. Okathi woomaliha wa muteko wa okoha-koha onihimmwa mwa nummeru nivinre ti eyaakha emosa, okhuma nihiku nooyariwa wala nihiku nimphiiheraawe iyaakha muloko ni thanu ni tthaaru, ottharihiwaka yoowo onkela olepa muteko wa okoha-koha, wa khula mutthu, namaahoolela ootthuniheriwa wala mman-saweene.

Nlakano 25
(Wa iyaakha sa wunnuwa)

Ti atthu a Omosampiikhi ale ani amalelihaka sootthuneya okhala ooyariwa Omosampiikhi mwa ephattu, khavaheriwe mwaha wa othanleliwa ni anamaahoolela aya ootthuniheriwa, variki wiira, avirinheene iyaakha muloko ni thanu ni tthaaru ovikana mpaka eyaakha emosa amalelinhaaya iyaakha sa wunnuwa, yeemererye mmansaya wiira aniphavela okhala atthu a Omosampiikhi.

EKAPIITULU II
ELAPO YA MUTTHU OYARIWA AWE MWA OVAHERIWA

Nlakano 26
(Wa othelana)

1. Annivaheriwa okhala ooyariwa elapo ya Omosampiikhi, mulopwana wala muthiyana oyariwe elapo ekina ni othelana ni muthiyana wala mulopwana oyariwe Mmosampiikhi voophiyeraka iyaakha ithanu, waahikhanle wa ale ookhalana elapo, wiirakaru, okathi omosaru:
 - a) Weemererye ophavela ovaheriwa okhala ooyariwa elapo ya Omosampiikhi;
 - b) Omalelihe myeettelo sootthuneya ni wooniherye mireerelo sooniheriwe munlamuloni.
2. Muteko wa okoha-koha wa ohikhalavo wala omalamalihiwa wa muthelaano khonihonona okhala a elapo ya Omosampiikhi ovaheriwaawo ni ole waathelanaawo.

Nlakano 27

(Wa nipuro mutthu onikhalaawe)

1. Annivaheriwa okhala ooyariwa elapo ya Omosampiikhi anamurwa mwaha wa okhala, ale ani mpaka nihiku anooniheryaaya ophavela ovaheriwa, athukumanye omosaru makhalelo ala:
 - a) Anikhala namukhuluwuru ni khula okathi Mmosampiikhi voophiyeraka iyaakha muloko;
 - b) Aaviriha iyaakha muloko ni thanu ni tthaaru;
 - c) Annisuwela ekunya wala ntaava na Omosampiikhi;
 - d) Ahaana makhalelo a owerya wiisuka mmansaya ni wiilyiha;
 - e) Ahaana ororomeleya muhina wa muttethe aya;
 - f) Annimaleliha myeettelo sootthuneya ni annoniherya mireerelo sooniheriwe munlamuloni.
2. Myeettelo sootthuneya anoonaneya wa malepo a) ni c) khanitumereriwa anamurwa ale ahireere ovara muteko woowooneyaxa muhina mwa Epooma ya Omosampiikhi, sintoko sinooniheriwaaya munlamuloni.

Nlakano 28

(Wa okhala mwaana)

Mwaha wa okhala, annivaheriwa okhala ooyariwa elapo ya Omosampiikhi anamwane wa ale anammuttettheni avaheriwe okhala ooyariwa Mmosampiikhi, oohithela ni ahiphin'ye iyaakha muloko ni thanu ni tthaaru.

Nlakano 29

(Wa oleliwa)

Ole ooleliwa ni mutthu ooyariwa Mmosampiikhi onnivaheriwa okhala ooyariwa Mmosampiikhi.

Nlakano 30

(Oheliwa mwiinano wa muteko woovara)

1. Anammuttettheni oovaheriwa okhala ooyariwa Omosampiikhi khanikhala Mukhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo, khoniira wa kuveerunu, khonihoolela mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa ni khanithara muteko wa makhalelo a elapo wala sa ekhotto.

2. Nlamulo ninnooniherya makhalelo a ovara muteko, wa ale anammuttettheni avaheriwe okhala ooyariwa Mmosampiikhi muhina mwa mitthenkeso sa epooma wala sa axineene sinaarumeela athu.

EKAPIITULU III

WAAKHIWA NI OTTHIKELA OVAHERIWA OKHALA ELAPO AWO

Nlakano 31 (Waakhiwa)

Onnaakhiwa okhala ooyariwa elapo ya Omosampiikhi:

- a) Ole oni oyariweene elapo ekina osuwelihe mwa ittharelo sookupaleya, ohitthuna okhala ooyariwa Omosampiikhi;
- b) Ole oni okhanleene mwaamukhaani, aavaheriwe okhala ooyariwa elapo ya Omosampiikhi, mwaha wooweemereliwa ni namaaholela awe ootthuniheriwa, osuwelihe mwa ittharelo sookupaleya, okathi woophiyerya mpaka eyaakha emosa noomala wiira iyaakha muloko ni thanu ni tthaaruru, ohitthuna okhala ooyariwa Omosampiikhi ni wooniherya ovaheriwa okhala a elapo ekina.

Nlakano 32 (Otthikiheriwa)

1. Annivaheriwa okhala ooyariwa Omosampiikhi wa ale aniira nowaakhiwa anavekela, athukumannye omosaru makhalelo ala:
 - a) Atenke empa Mmosampiikhi;
 - b) Ammaleliha okhalana myeettelo soothuneya ni annoniherya mireerelo sooniheriwe munlamuloni.
2. Muthiyana a Omosampiikhi ohiiye okhala ooyariwa Omosampiikhi mwaha wa otheliwa onotthikela okhala wavekelaru wa mapuro ookupaliwa.
3. Otthikela ovaheriwa okhala ooyariwa Omosampiikhi onnimuhokoloxerya mutthu makhalelo wa ehakhi waarinaawe ohinatthi ohiya okhala ooyariwa Mmosampiikhi.

EKAPIITULU IV

OTTHIKELA OKHALA OYARIWA OMOSAMPIIKHI NI OLEMPWA

Nlakano 33

(Otthikela okhala ooyariwa Omosampiikhi)

Khentthuniheriwa hata khavaniireya muhina mwa Nlamulo na ehakhi, okhala ooyariwa elapo ekina ale, mwa makhalelo a nlamuliwo na ehakhi mwa Elapo ya omosampiikhi, ale akhanle atthu a Omosampiikhi.

Nlakano 34

(Olempwa)

Olempwa ni mooniheryo wa ovaheriwa, waakhiwa ni otthikela ovaheriwa okhala ooyariwa mulaponi sinitharihiwa mwa makhalelo a exariya.

NTTHUVO III
IHAKHI, SOOVARA NI IPEWE SOOHOOLELA

EKAPIITULU I
IKANO SOOWUULAANA

Nlakano 35
(Myeettelo sa athu ootheene ni a olikana)

Anammuttettheni ootheene ti oolikana muhina mwa Nlamulo, arina ihakhi imosaru ni anitumereriwa soovara imosaru, woohooniwa Nthepa naya, nihimo, okhala muthiyana wala mulopwana, ephattu, nipuro ayariwaaya, etiini, ekalaase emalena-laaya, nttittimiho arinaaya, axitiithyaaya yaathelanne, muteko anivaraaya wala ekettelo anuupuwelelaaya.

Nlakano 36
(Myeettelo sa olikana wa athiyana ni alopwana)

Mulopwana ni Muthiyana anoolikana muhina mwa Nlamulo, mwa Ikano soowuulaana soowupuwelela, sooruwerya, sookhalihana ni soosuwelihana.

Nlakano 37
(Athu oorakala)

Anammuttettheni ari oorakala ahaana voomalelene ihakhi silempwale mwa Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi, ni ahaana soovara imosaru, avaheriwaka muteko wa okoha-koha woowaakhapelela ohivara muteko ale, mwaha wa orakala, ahiniwerya etthu.

Nlakano 38
(Otumereriwa ottittimiha Malamulo)

1. Anammuttettheni ootheene annitumereriwa ottittimiha Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi.
2. Soovara simvirikaniha sinihimmwa munlamuloni sinniphwanyiha ehukhumu, ntoko silamuliwaaya.

Nlakano 39

(Soovara simvirikaniha wiiraana wa atthu a Omosampiikhi)

Soovara sootheene sintthunela otteha-tteha wiiraana wa atthu a Omosampiikhi, ohonona wiiwanana wa atthu, okumiha nikawanyo, makhalelo a othanlana wa othanyana mwaha wa nthepa naya, nihimo, okhala muthiyana wala mulopwana, ephattu, nipuro ayariwaaya, etiini, ekalaase emalenlaaya, nttittimiho arinaaya, makhalelo a weetta wala wuupuwela, axitiithi aya yaathelanne, muteko anivaraaya wala ekettelo anuupuwelelaaya, sinniphwanyiha ehukhumu ntoko silamuliwaaya.

Nlakano 40

(Ehakhi ya ekumi)

1. Khula nammuttettheni ohaana ehakhi ya ekumi, ya erutthu ni muupuwelelo woomalela ni ohikhale oowuuputthiwa wala oohukhummwa.
2. Mwa Elapo ya omosampiikhi khiivo ehukhumu ya wiiviwa.

Nlakano 41

(Ihakhi sikina sa khula mutthu)

Khula nammuttettheni ohaana ehakhi ya ottittimihiwa, nsina noosuwanyeya, ot-tottopeliwa, okhapelela woooniwa saana vaatthuni ni ohikumiherya isiiri sawe.

Nlakano 42

(Mukhalelo ni yoohimya sa ihakhi soohoolela)

Ihakhi soohoolela silepiwe munlamuloni khasinihiyerera iye sikina soolamuliwa.

Nlakano 43

(Ntaphulelo wa ihakhi soohoolela)

Myeettelo sa munlamuloni anihimya ihakhi soohoolela sintaphuleliwa ni otakaax-eriwa ettharihiwaka Muteko wa okoha-koha wa Ihakhi sa Atthu ni Ewarakha ya Waafirika ya ihakhi sa atthu ni sa maloko a atthu.

Nlakano 44

(Soovara mwaha wa mukhwaahu)

Khula nammuttettheni onnitumereriwa omuttittimiha mukhwaawe, voohimutha-nya ni okhale oowiiraanana woowi, okhapelele ni olipiherye ottittimihana, olevele-lana ni okhaliheryana.

Nlakano 45
(Soovara mwaha wa muttethe)

Khula nammuttettheni onnitudumereriwa:

- a) Ovara mwa elapo awe, orumeelaka owerya wa erutthu ni wuupuwelela wawe;
- b) Ovara muteko mwa makhalelo onaanyiheraawe ni oniweryaawe;
- c) Oliva mpooxito;
- d) Mwa makhalelo a wiiraana mmuttethe, otthariha ikettelo soosuwe-lihana, mwa makhalelo a olevelelana, oowiiwelelana, ni siiso nto, okhomaaliherya sootheene sinixuttiwa;
- e) Waakiherya ni okhomaaliherya ekumi ya atthu ootheene;
- f) Waakiherya ni okhapelela mapuro anikhaliwa;
- g) Waakiherya ni okhapelela mureerelo wa atthu ootheene ni wa mmuttethe.

Nlakano 46
(Soovara mwaha wa Elapo)

1. Khula nammuttettheni ahaana wiivahererya mwa okhapelela elapo.
2. Khula nammuttettheni ohaana tho ovara iye silepeliwe munlamuloni ni wiiwelela iwooriti soorummwa ni makhulupale ookupaleleya, arummwaka muhina mwa Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi ni voottittimihiwa ihakhi sawe soohoolela.

Nlakano 47
(Ihakhi sa mwaana)

1. Anamwane ahaana ehakhi ya okhapeleliwa ni ikaasoope soophwanela woowi akhaleke saana.
2. Anamwane ahaana olavula muruku awe woohiisooa, wa myaha sinimwiira ekapiitulu, ettharihiwaka eyaakha ni wunnuwa wawe.
3. Soovara sootheene siniira ekapiituluekapiitulu anamwane, sivariwaka ni mitthenkeso sa kuveerunu hata soohokhala sa kuveerunu.

EKAPIITULU II
IHAKHI, SOOVARA NI IPEWE

Nlakano 48
(Olavula ni oleeliheriwa woohoova)

1. Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi olavula woohoova, ovaha mitthaka woohoova siiso ntoko ehakhi ya oleeliheriwa.
2. Mweettiheryo wa olavula woohoova onoonaneya wa owerya osuweliha muupuwelelo awo mwa makhalelo oolamuliwa ni mweettiheryo wa ehakhi ya oleeliheriwa khikhanle woomalihiwa mwaha wa okhoottihiwa.
3. Ovaha mitthaka woohoova onoonaneya wa, olavula woohoova ni othukumanyiwa anamitthaka, oroweliwa mitthaka, okhapeleliwa wa okhala oowoopowa ni wa isiiri sa muteko ni ehakhi ya olempha ewarakha ya mitthaka, soosuweliha ni makhalelo makina oovuwaha.
4. Mwa mitthenkeso soovuwaha mitthaka, sa epooma, onnilipiherya olavula ni ovaanyihaniwa miruku sa miyuupuwelelo soovirikana.
5. Epooma ennilipiherya ottittimiha mitthenkeso sa epooma soovuwaha mitthaka siiso ntoko ohikhanyereriwa wa anamitthaka onvarela kuveerunu, amiholeli ni akhulupale akina.
6. Mweettiheryo wa ihakhi ni wa ipewe sihimmwale mwa nlakano nla sinittharihiwa mwa makhalelo a exariya muhina mwa otumereriwa ottittimiha Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi ni ottittimihiwa wa mutthu.

Nlakano 49
(Ihakhi sa olavula muraatiyu, sa waakhula ni sa ovaanyiha)

1. Iparitiitu sookhalana ehakhi ya okhalana okathi wa olavula muraatiyu ni mutelevisawuni mwa epooma, ottharihiwaka mwaattelo wa athu aya ni sintoko sooniheryaaya munlamuloni.
2. Iparitiitu sirina opuro wa Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi ahiiraka mpantta wa kuveerunu, ntoko silamuliwaaya, sookhalana ehakhi ya okhalana okathi wa olavula muraatiyu ni mutelevisawuni mwa epooma ottharihiwaka mwaattelo wa athu aya woowi yeettiheriwe ehakhi ya waakhula ni ovaanyihaniwa soohimya sa kuveerunu.

3. Ehakhi ya okhalana okathi wa olavula muraatiyu ni mutelevisawuni onnilipiheriwa wa mitthenkeso sookhapelela ihakhi, sa anamuteko ni soohoolela miteko sa oruwerya sa wiiraana, mwa makhalelo anooniheriwa munlamuloni.
4. Okathi wa mwaathanlo, ale aniivahererya othanliwa ahaana ihakhi sa olavula muraatiyu ni mutelevisawuni, okathi woottherelana ni woolikana, sikhhanle raatiyu ni itelevisawu sa epooma sa muttethe yoowo wala siniphiya elapo yootheene.

Nlakano 50

(Nikhuru nuulupalexa na mitthenkeso sa ovuwiha mitthaka)

1. Mwiilaano woohoolela wa mitthenkeso sa ovuwiha mitthaka mwiilaano wa oreeriha ni wa ovaha miruku, oneemererya woopowa wa mitthenkeso sa ovuwiha mitthaka mwa myeettiheryo sa ihakhi sa oleeliheriwa, ovaha mitthaka woohooova siiso ntoko ihakhi sa olavula muraatiyu ni mutelevisawuni ni waakhula.
2. Mwiilaano woohoolela wa mitthenkeso sa ovuwiha mitthaka onnihoolela osuweliha muruku onoonelaawe wa kuveerunu ovaha ilisensa wa araatiyu ni atelevisawu a axineene.
3. Mwiilaano woohoolela wa mitthenkeso sa ovuwiha mitthaka onniira mpantta wa othanliwa ni okhumihiwa ahooleli a miilaano sa mitthenkeso sa ovuwiha mitthaka, sa epooma, ntoko silamuliwaaya.
4. Nlamulo ninlokiherya murehereryo, mukhalelo, mavarelo ni sootthuneya siki-na sa Mwiilaano woohoolela wa mitthenkeso sa ovuwiha mitthaka.

Nlakano 51

(Ehakhi ya opaka muthukumano ni wiisooniherya)

Anammuttettheni ahaana ehakhi ya opaka muthukumano ni wiisooniherya, ntoko silamuliwaaya.

Nlakano 52

(Ehakhi ya wiiraana)

1. Anammuttettheni ahaana ehakhi ya wiiraana.

2. Mitthenkeso sa athu ni mithukumano sihaana ehakhi ya weettiherya sootthuna saya, otthukula mitthenkeso sinirowa waaphwanyiha sootthuna saya ni okhalana muhakhu woovarela miteko saya, ntoko silamuliwaaya.
3. Sinnikhottihwa mithukumano sinvara ni ikapwitthi ntoko sa atoropa ni iye sinkhumiha ekhotto, othanyana, ohisiveliwa ni anamurwa wala iye sineetela soovirikanyiha nlamulo.

Nlakano 53

(Ehakhi ya oteka, wiira mpantta ni otakaneela mparitiituni)

1. Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi ya oteka wala wiira mpantta wa mparitiituni.
2. Otakaneela mparitiituni ti wa wiivahererya ni onikhuma mwa ehakhi ya anammuttettheni opaka nikhuru mwaha wa myeetelo soowupuwelela imosaru.

Nlakano 54

(Ehakhi ya muupuwelelo, ya etiini ni ya olompa)

1. Anammuttettheni ahaana ehakhi ya weetela wala nnaari etiini.
2. Khaavo okhanle oothanyiwa, ootharatthariwa, oohooxiwa, ookhottihwa ihakhi sawe, otthuniheriwa wala okhoottiheriwa soovara sawe mwaha wa waamini wawe, muupuwelelo wala etiini oneetelaawe.
3. Mitthenkeso sa itiini sihaana ehakhi ya weettiherya voohikhoottiheriwa sootthuna saya sa itiini, okhalana ni ophwanya mireerelo woowi miteko saya siva-reye.
4. Vannilipiheriwa okhapeleliwa mapuro anilompiwa.
5. Ennilipiheriwa ehakhi ya ovaanyiha muupuwelelo ntoko silamuliwaaya.

Nlakano 55

(Ehakhi ya okhalana empa ni weetta mukwaha)

1. Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi ya oteka empa khula mpantta wa Elapo ya Omosampiikhi.
2. Anammuttettheni ootheene khankhoottihiwa weetta mukwaha muhina ni ota wa elapo ahu ohiya ale anikhoottiheriwa muhina.

EKAPIITULU III
IHAKHI, IPEWE NI IPHURELO SA KHULA MUTHU

Nlakano 56
(Ikano soowuulaana)

1. Ihakhi ni ipewe sa khula mutthu ti soovareya ovinyawene, sinaakhanyerera anamitthenkeso a elapo ni a axineene, sinlipiheriwa ni epooma ni sihaana ottharihiwa muhina mwa Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi ni malamulo makina.
2. Mweettiheryo wa ihakhi ni ipewe onnikhala woowunteeriwa mwaha wa okhapeleliwa ihakhi sikina wala mireerelo sinikhapeleliwa ni Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi.
3. Nlamulo nookhala woowunnteerya ihakhi, ipewe ni iphurelo mwa makhalelo oosuwelihiwa Munlamuloni noohoolela.
4. Makhottiheryo oolamuliwa a ihakhi ni ipewe ahaana wiiriwa wa sootheene ni woohivareya ni khakhanle ooliviwa okathi ovinre.

Nlakano 57
(Ohiliviwa okathi ovinre)

Mwa Elapo ya omosampiikhi malamulo anoorowa oliviwa wa okathi ovinre yaari wiira anammuttettheni ni atthu akina oolamuliwa anoorowa ophwanya mureerelo.

Nlakano 58
(Ehakhi ya Oliviwa ni yoovara ya epooma)

1. Wa atthu ootheene annisuweleliwa okhalana ehakhi ya olokiha, ntoko silamuliwaaya, wa oliviwa musurukhu mwaha wa ohononeliwa onkela woonaneyya mwa ohittharihiwa ihakhi saya soohoolela.
2. Epooma ti enaakhulela wa ovonya mwaha wa soovonya sa anamuteko awe avaraka muteko, woohinteerwa ehaakhi aya ya otthikela muteko, ntoko silamilwaaya.

Nlakano 59

(Ehakhi ya woopowa ni ya okhapeleliwa)

1. Mwa Elapo ya Omosampiikhi, ootheene ahaana ehakhi ya okhapeleliwa ni khaavo onikela otthukeliwa onarowa ophukiwa mulattu wahikhanle ntoko sila-muliwaaya.
2. Namukaxariwa ohaana wiikupali ohittheka mpaka osommwa yoolamuliwa yoomaliha.
3. Khaavo nammuttettheni okhanle oophukiwa ovikana emaaara emosa mwaha wa ovara yoottheeka emosaru, nnakhala ovahiwa ehukhumu ehilempwale munlamuloni wala ni ehukhumu yootepa owereya ovikana elamuliwe okathi owo waapakaawe yoottheka.

Nlakano 60

(Mweettiheriwo wa Nlamulo na ikhirimi)

1. Ohikhale mutthu oni ohukhummwe mwaha wa yoottheka ehilamuliwe okhala ekhirimi wa okathi ole waavaraawe.
2. Nlamulo na Ehukhumu ninniliveliwa okathi ovinre vakhala wiira ole otthenke onoophwanya mphurelo.

Nlakano 61

(Omala wa ehukhumu ni ikettelo sa okhapeleliwa)

1. Sinnikhoottihiwa ihukhumu ni myeettelo sa okhapeleliwa woowehexexiwa wala woohiyereriwa ophumurya woohimala wala woohisuweliwa omala waya.
2. Ihukhumu khasinvaheryaniwa.
3. Khiivo ehukhumu entotha mutthu ohikhalana ihakhi sawe sa nammuttettheni, sa namuteko wala sa naparitiitu, nave khimmukhoottiha namattheke ihakhi sawe sohoolela, waahikhale okhoottiheriwa mwaha wa ntaphulelo na ehukhumu ni muteko wa okoha-koha wa myeettelo seyiyo.

Nlakano 62
(Ophiya Otiripunaali)

1. Epooma enniweemiherya anammuttettheni ophiya otiripunaali ni enniweemerya anamattheke ehakhi ya wiisaakiha ni ehakhi ya okhaliheriwa ni oliveliwa waaphukiwaka mulattu.
2. Namattheke ohaana ehakhi ya omuthanla mmansawe ole onikela omwaakiha woowi okhaliheriwe mwa miirelo sootheene sinkela ottharihiwa, onaamwi namuttheke owo ohikhalanne musurukhu woowi omwaakiherye.

Nlakano 63
(Yooruma ya nlamulo ni waakiherya)

1. Epooma ennaavaha ale anneetiherya yooruma ya nlamulo, miphurelo soorerela wa miteko saya ni enniwehaweha mwaha wa okhaliheriwa mmilattuni, ntoko etthu yoofayixa wa ohoolela exariya.
2. Mwa weetiherya miteko saya ni wa otthariha nlamulo, khasintthukuliwa itukumentu, sooveleelihaniwa ni itthu sikina sivahiwe Ativokaatu ni ole onimukhaliheraawe, woowi omwaakihe yoola wala siniira mpantta sa muteko awe.
3. Otholiwa, ovariwa wala ittharelo sikina soolikana mukapineeti wala onivara ativokaatu sookhala woorumihiwa ni woolamuliwa mwa exariya ni sihaana ovariwa oryeene namaphuka milattu orumme, ativokaatu ni muhooleli a mutthenkeso wa Maativokaatu orummwale wiira mpantta, yaari yoochoolela ekhanleene mwiirelo woohitthuneya onivaha ehukhumu ya otthukeliwa ovikana iyaakha piili, waari nthoonyero onaahimya ativokaatu wiira ti yiirale.
4. Ativokaatu ohaana ehakhi ya olavulana ni onimukhaliheraawe, mmansawe ni woohaattamasiwa, enaari owo otthukeliweene wala oheliwe nipuro na atthu anceene wala na atoropa.
5. Nlamulo ninniwehaweha myeettelo sikina sinoonaneya mwa yooruma ya nlamulo.

Nlakano 64
(Otthukiwa wa okhapeleliwa)

1. Ottukeliwa wa owehererya ontthuniheriwa mwa makhalelo oolepeliwa munlamuloni, ninthoonyera okathi ommalaaya.

2. Nammuttettheni oOtthukiwa wa okhapeleliwa ohaana oruuhiwa wa okathi oooniheriwa munlamuloni ottharihiwe ni alamuli a exariya, akhanle yaawo paahi oowerya oruma otthuniherya ni otthikelihiwa mukhatteya.
3. Khula mutthu ootthukeliwa ohaana oleeliwa niinaanoru ni mwa makhalelo oohikacamiheya, mwaha wa otthukeliwa wawe wala wa ovariwa ni ihakhi sawe.
4. Yoolamuliwa mwa exariya enirumiha wala enitthikeliha nlamulo wa otthukeliwa ehaana ovinyawene oleeliwa mmusi wala mutthu oororomeliwa ni ole otthukeliwe, waathooniyalaawe.

Nlakano 65

(Myeettelo sa muttharelo wa ekhirimi)

1. Ehakhi ya waakihiwa ni ya ophukiwa mulattu mwa muttharelo wa ekhirimi khonvireliwa ni enalipiheriwa wa khula namukaxariwa.
2. Mapkhukeliwo milattu mwa muttharelo wa ekhirimi anniwehiwa ni atthu ootheene antthuna, ohiya wakhala wiira okhapeleliwa wa mutthu, wa amusi, wa atthu wala wa myeettelo sooreera, wala myaha suulupale sa ekaasoope ya anamaweha wala wa atthu ootheene yeemerernye ohilaleyiwa wala olaleyiwa voohaacerya.
3. Ti soohikhalela etthu ithoonyero soophwanyiya mwaha wa ehukhumu, wooopipihiwa, ohooxiwa wa erutthu wala erooho ya mutthu, wiikeliha vootepaxa mmakhaleloni mwawe ni mwa amusi awe, owaani wawe, soovelelihaniwa wala ivaanelo.
4. Khanivo niphattu nikanle wookhumihwa oniphukiwa milattu, ori owerya waya olepeliwe mwa nlamulo nivinre, ohiya mwa makhalelo oowooniheriwa khalayeene munlamuloni.

Nlakano 66

(Ehakhi ya ohitthukeliwa)

1. Wakhala otthukeliwa wala ovariwa, nammuttettheni ohaana ehakhi ya ovekela okhaliheriwa wa wiinanela mwa ehakhi ya ohitthukeliwa.
2. Wiinanela mwa ehakhi ya ohitthukeliwa onniheleleliwa waaphukiwaka mulattu, eneemererya mpaka mahiku thanu ni mararu.

Nlakano 67
(Ovahereriwa)

1. Ovahereriwa onimwiiraneya muhina mwa yoolamuliwa mwa exariya.
2. Olamuliwa mwaha wa ipoliitika khontthuniheriwa.
3. Khontthuniheriwa ovahereriwa mwaha wa ikhirimi sinlikanela mwa nlamulo na epooma onlattula ehukumu ya wiiviwa wala otthukeliwa woohimala, walaani khula okathi onkupaliwaaya wiira namulamuliwa onoorowa ovahiwa ehukumu, ohooxiwa, vooohonona wala voowereyaxa.
4. Nammuttettheni a Omosampiikhi khakhanle oowoomoliwa wala oovahereriwa mwa muttetthe wa Omosampiikhi.

Nlakano 68
(Ohiweheriwa mpaani ni yooveleelihaniwa)

1. Empa ni yooveleelihaniwa wala mukhalelo mukina wa olavulihaniwa wa meekhaawe khasin'weheraniwa, ohiya mwa makhalelo oowooniheriwa khalayeene munlamuloni.
2. Okeleliwa mpaani ni atthu akina weyo ohitthunne ohaana okhala wa orummwa ni alamuli a exariya ootthuniheriwa, mwa makhalelo ni ntoko soowooniheriwa khalayeene munlamuloni.
3. Khaavo onitthuniheriwa okela mpaani wa mutthu mukina ohiyu voohimusuweliha.

Nlakano 69
(Ehakhi ya okhoota)

Nammuttettheni ookhala ookhoota myeetelo sihinitthariha ihakhi sawe silepe-liwe mwa malamulo a elapo ya Omosampiikhi hata ni malmulo makina.

Nlakano 70
(Ehakhi ya otthimakela otiripunaali)

Nammuttettheni ohaana ehakhi ya otthimakela otiripunaali mwaha wa myeettelo sihinitthariha ihakhi sawe ni soophavela sintthuniheriwa mwa malamulo a elapo ya Omosampiikhi hata ni malamulo makina.

Nlakano 71
(Orumeela ikomputatoori)

1. Vannikhoottihiwa orumeela ikomputatoori wa olempwa ni oreheriwa mitthaka soosuweleleya siniira wa myeettelo soorumeela wala soowuupuwelela, soowaaniherya wala soowuupuwelela, wa okupalela itiini, wa wiira mpantta mupaaritiituni wala wa mutthenkeso wa anamuteko ni wa ohiisuweliha.
2. Nlamulo ninneemererya okhapeleliwa mitthaka sa mutthu silepiwe mukomputatoorini, makhalelo a okela mwa arumasiya a mitthaka, opakiwa hata orumeeliwa arumasiya a mitthaka wala sikina sinikhaliherya ikomputatoori ni alamuli a epooma hata athu akina.
3. Khavantthunihiwa okela mwa arumasiya ni moolempwa mitthaka wala mwa arumasiya a mitthaka wiira siththurumeliwe mitthaka sa athu akina, nnakhala oveleliheriwa mitthaka sa mutthu wa komputatoori mmosa orowaka mukina sa miteko wala mitthenkeso soovirikana, ohiya mwa makhalelo owooniheriwa munlamuloni wala mwa yoolamuliwa mwa exariya.
4. Athu ootheene ahaana ehakhi ya osuwela mitthaka sithukumanyiwe siniwiira mpantta hata ni oreherya.

Nlakano 72
(Wunteeriwa meetiheryo sa ihakhi)

1. Ipewe ni iphurelo sa khula mutthu sookhala woowunteeriwa wala woovukuliwa wa okathi vakhaani mwaha wa olamuliwa ekhotto, wa orukureriwa wala wa yookhumelela sintoko sinooniheriwaaya munlamuloni.
2. Khula okathi onoonanyaaya wunteeriwa wala ovukuliwa wa ipewe wala sa iphurelo, iyo sihaana mukhalelo wa sootheene ni woohivareya ni tho sihaana ohimyexexa okathi onimalaaya ni ephattu aya yoolamuleliwa.

EKAPIITULU IV
**IHAKHI, IPEWE NI IPHURELO SA WIIRA MPANTTA
 WA MALAMULELO**

Nlakano 73
(Mwaathanlo wa atthu ootheene)

Nloko na Atthu a Omosampiikhi ninneetiherya omwene waya mwa mwaathanlo wa atthu ootheene, meekhaawe, woolikana, wa siiri ni wa okathi ni okathi woowi waathanle ahooleli awe, mwa otthuneliwa muhina mwa myaha suulupale sa elapo ahu ni wa wiira mpantta woohunteereya wa anammuttettheni mwa mukhalelo a elapo ahu.

Nlakano 74
(Iparitiitu ni okupali miruku sa atthu ootheene)

1. Iparitiitu sinthoonyerya okupaliwa miruku sa atthu ootheene, siniwanela opaka ni wooniherya otthuna wa nloko na atthu ni evarelo yoopaceryaxa wa wiira mpantta anammuttettheni mwa mweettiheryo wa elapo.
2. Mukhalelo ni mweettelo wa iparitiitu sihaana okhala wa atthu ootheene.

Nlakano 75
(Opattuxiwa wa iparitiitu)

1. Mwa ottittimiheyaxa wa wiiraana wa elapo ahu ni wa mireerelo sa atthu ootheene, iparitiitu sinnikhanyereriwa otthariha myeettelo sivaheriwe mwa malamulo a elapo ya Omosampiikhi ni mmalamuloni.
2. Mwa opattuxiwa ni weettiherya soothuna saya, iparitiitu sihaana:
 - a) Okhalana myeettelo sa elapo ahu;
 - b) Okhapelela soothuna sa elapo ahu;
 - c) Okhaliherya wunnuwiha muupuwelelo wa atthu, vootepaxeene wa myaha suulupale sa elapo;
 - d) Wuncererya mukhalelo wa anammuttettheni osiveliwa ni elapo aya ni oli-piherya nloko na Omosampiikhi.

3. Iparitiitu sihaana okhaliherya, yaaxuttihaka anammuttettheni mukhalelo aya wa muupuwelelo ni okhala waya mutthu a elapo ahu woowi yoonaneyeke murettele ni nrromelo mulaponi.
4. Mpattuxeryo, mukhalelo ni myeettelo sa iparitiitu sinihooleliwa ni nlamulo.

Nlakano 76
(**Ntthuvo**)

Sinnikhottihwa iparitiitu wiitthuva masina ookhalana moolumo anthoonyerya mitthenkeso sa itiini wala ikerexa wala orumeeliwa ikanyero sintakaniherya ni Ikanyero sa Elapo wala ni itiini.

Nlakano 77
(**Otthyawelega owana ni ikapwitthi**)

Sinnikhootthiwa iparitiitu otthuniherya wala otthyawelega owana ni ikapwitthi woowi sivirikanihe mmaaleleyo wa elapo.

Nlakano 78
(**Mitthenkeso sa atthu**)

1. Mitthenkeso sa atthu, ari makhalelo a othukumana mwa soolikana ni sootthuna saya, sinnivara muteko wooreerelaxa mwa wunnuwiha omwene wa atthu ni wa wiira mpantta wa anammuttettheni mmakhaleloni wa atthu.
2. Mitthenkeso sa atthu sinnikhaliherya wa ottharihiwa ihakhi ni ipewe sa anammuttettheni, siiso ntoko wa wunnuwihiwa wiisuwelela wa mutthu mmosa-mmosa ni wa atthu ootheene hata wa ottharihiwa soovara sa anammuttettheni.

Nlakano 79
(**Ehakhi ya mvekelo, nilaleyo ni muteko wa okoha-koha**)

Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi ya okumiherya mavekelo, malalaleyo ni myeemereryo varyari wa alamuli oowerya woowi yeemererye ahokoloxeriwe ihakhi saya sunteeriwe wala okhapelela yootthuneya ya atthu ootheene.

Nlakano 80
(Ehakhi ya ohitthuna)

Nammuttettheni ohaana ehakhi ya ohitthuna soorummwa soohilamuliwa wala sinnyohola ihakhi, ipewe ni iphurelo sawe.

Nlakano 81
(Ehakhi ya mwiirelo wa atthu)

1. Anammuttettheni ootheene ahaana, mekhayaru wala munikhuruni mwa okhapelela sootthuna saya, ehakhi ya mwiirelo wa atthu ntoko silamuliwaaya.
2. Ehakhi ya mwiirelo wa atthu onisuweleya, voohoolelaxa:
 - a) Ehakhi ya omuvekelela ole ohononeliwe wala ale ahononeliwe, otthikiheriwa musurukhu wa ehakhi aya;
 - b) Ehakhi ya otthariha ekaasoope, wunteerya wala mutthimakelo wa nlamulo mwa ohitthariha nlamulo muhina mwa ekumi ya atthu, ihakhi sa anamuthuma, okhapeleliwa wa muttette ni mureerelo wa sootthariha sahu;
 - c) Ehakhi ya okhapelela mireerelo sa epooma ni epooma ya mmuttetheeni.

EKAPIITULU V
**IHAKHI NI SOOVARA SA MUHAKHU, SA ATTHU
 NI SOOTTHARIHA SAHU**

Nlakano 82
(Ehaksi ya okhalana)

1. Epooma ennisuwelela ni ennilipiherya ehaksi ya okhalana etthu.
2. Waakhiwa etthu onoorowa wiiraneya mwaha, wa ophaveleya, orumeeleya wala otthuna wa atthu, voohimmwa ntoko silamuliwaaya ni vanimoonaneya otthikiheriwa musurukhu vooreerela.

Nlakano 83
(Ehaksi ya waakhela yoohiyeriwa)

Epooma ennisuwelela ni ennilipiherya, ntoko silamuliwaaya, ehaksi ya waakhela yoohiyeriwa.

Nlakano 84
(Ehaksi ya ovara muteko)

1. Muteko onikhala ehaksi ni yoovara ya khula nammuttettheni.
2. Khula nammuttettheni ohaana ehaksi ya othanla muteko woovara voohikhanyereriwa.
3. Muteko wookhanyereriwa onnikhoottihiwa, ohiya muteko ole onivariwa muhina mwa nlamulo.

Nlakano 85
(Ehaksi ya oliviwa ni okhapeleliwa vamutekoni)

1. Khula namuteko ohaana ehaksi ya waakhelihiwa vooreerela, wiitthuuwa, ni oreforomari.
2. Namuteko ohaana ehaksi ya waakhiheriwa, okhapeleliwa ni wiirattela vamutekoni.
3. Namuteko onkela woomoliwa vamutekoni mwa makhalelo ni ntoko sivaheriwaaya munlamuloni.

Nlakano 86

(Ehakhi ya opaka mthukumanyo wa ovara muteko ni wa waakhaliherya anamuteko)

1. Anamuteklo ahaana ehakhi ya oreherana mwa mithukumanyo sa ovara miteko ni sa waakhaliherya anamuteko.
2. Mithukumanyo sa waakhaliherya anamuteko ni sa ovara muteko sihaana weet-tiheriwa mwa myeettelo sa oreherera ni ohoolela voowaasuwelela atthu ootheene, ottharihaka wa wiira mpantta wa atthu aya mwa miteko saya sootheene ni mwa mwaathanlo okathi ni okathi ni wa ahooleli.
3. Mithukumanyo sa waakhaliherya anamuteko ni sa muteko ti sowoopowa ohaaroromelaxa makhulupale, epooma, iparitiitu ni ikerexa wala metthenkeso sa itiini.
4. Nlamulo ninneettiherya opakiwa, wiiraaniwa ni omalihiwa wa mithukumanyo sa waakhaliherya anamuteko ni sa muteko, siiso ntoko iphurelo sa woopowa ni wiihoolela, waalikanihaka ni ahooleli, epooma, iparitiitu ikerexa ni mitthenkeso sa itiini.

Nlakano 87

(Ehakhi ya wunteerya muteko ni okhoottihiwa otthukiwa muteko)

1. Anamuteko ahaana ehakhi ya wunteerya muteko, okhanleene mweettiheryo aya woovaheriwa munlamulonmi.
2. Nlamulo ninnivukula mweettiheryo wa ehakhi ya wunteerya ni miteko sooreela, mwa soothuneya sihinunteereya sa atthu ni sa miteko sa waakiherya elapo.
3. Vannikhoottihiwa otthukiwa muteko.

Nlakano 88

(Ehakhi ya osoma)

1. Mwa Elapo ya omosampiikhi, osoma enikhala ehakhi ni yoovara ya khula namuttettheni.
2. Epooma ennilipiherya wuncererya osoma mwa osoma wa osuwela opaka ni olikaneliwa ophwanyiwa wa anammuttettheni ootheene ettharihiwaka ehakhi yeela.

Nlakano 89
(Ehakhi ya ekumi)

Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi ya ovahiwa mirette ni olooliwa, ntoko silamuliwaaya, siiso tho ahaana soovara sa olipiherya ni okhapelela ekumi ya athu.

Nlakano 90
(Ehakhi ya muttethe)

1. Khula nammuttettheni ohaana ehakhi ya okhala mmuttettheni moowitthaaleya ni ohaana okhapelela.
2. Epooma ni epooma ya mmuttettheni, ekhaliheriwaka ni mithukumano sa okhapelela mmuttettheni, ennithara miyuupuwelelo sa okhapelela mmuttettheni ni enniwehaweha orumeeliwa saana wa mireerelo sa ephattu sootheene.

Nlakano 91
(Empa ni ipooma)

1. Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi ya okhalana empa yoottittimiheya, ekhalaka yoovara ya epooma, ottharihiwaka wunnuwa wa muhakhu wa elapo, ovaherya makhalelo ooreerela a mitthenkeso, oottharihiwa ni impa.
2. Nave tho enikhalela wa epooma orehereya ni okhaliherya myuupuwelelo sa anammuttettheni, ipooma sa mmuttettheni ni miloko sa athu, waahoolelaka opaka impa sa mmansaya ni ikoperatiiva, siiso tho waaphwanyiha empa yawayeene.

Nlakano 92
(Ehakhi ya anamuthuma)

1. Anamathuma ahaana ehakhi ya okhalana mireerelo ni miteko soofayixa, oso-ma ni oleelihiwa, okhapeleliwa ekumi aya, okhapeleliwa mireerelo sa muhakhu nave tho oreheriwa yoohononeliwa.
2. Muteko wa olaleya mitthaka onneettiheriwa ni nlamulo, nto anakhoottiheriwa makhalelo a olaleya mitthaka voowipitiha, voowiyererya ni voowoka.
3. Mithukumano sa anamathuma ni ikoperatiiva sihaana ehakhi, ntoko silamuliwaaya, wa okhaliheriwa ni epooma ni wiiweleliwa va mwaha saya sa okhapeleliwa anamathuma, atthuneliwaka okhalana exariwa wa okhapeleliwa ale aniira mpantta wa muthukumano.

Nlakano 93
(Wookolela erutthu ni otthekula)

1. Anammuttettheni ahaana ehakhi ya wookolela erutthu ni otthekula.
2. Epooma enniliherya, varyari va mitthenkeso sa otthekula ni ixikola, opakiwa ni ovuwihwa wookolela erutthu ni otthekula.

Nlakano 94
(Ehakhi ya ovenyihera wa sootthariha)

1. Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi ya ovenyihera wa sootthariha sahu ni sooxutta.
2. Epooma ennikhapelela ihakhi sa mureerelo wa namasuwela, ohelelaka ihakhi sa namapaka ni enniliherya opakiwa hata ovuwihwa malepo ni masuwelo.

Nlakano 95
(Ehakhi ya okhapeleliwa mwaha wa ohiwerya etthu hata wuuluvala)

1. Anammuttettheni ootheene ahaana ehakhi ya okhapeleliwa mwaha wa ohiwerya etthu hata wuuluvala.
2. Epooma ennooniherya muraarelo ni makhalelo wa ottharihiwa ehakhi yeela.

NTTHUVO IV
**MUKHALELO WA MIREERELO, WA ATTHU,
WA MUHAKHU NI WA MUSOKHO**

EKAPIITULU I
IKANO SOOWUULAANA

Nlakano 96
(Myeettelo sa mireerelo)

1. Myeettelo sa mireerelo a elapo aneettiheriwa mwa opakiwa soorumeeliwa soohoolela wunnuwa, mwa oreheriwa makhalelo a nloko na Omosampiikhi, mwa olipiherya omwene wa epooma ni olipiherya wiiraana wa elapo mwa wiira mpantta wa anammuttettheni, siiso ntoko orumeeliwa saana mireerelo sa atthu ni itthu.
2. Woohihonona munnuwelo woomaaleleya, epooma enniilipiherya mukawanyo wa muhakhu wa elapo, ettotopelaka ni ettittimihaka muteko wa mittetthe siniruwerya.

Nlakano 97
(Myeettelo soohoolela)

Mukhalelo wa mireerelo ni wa atthu a Elapo ya omosampiikhi omphavela osiveliha nloko na Omosampiikhi mwa sootthuna saya soohoolela ni olipiherya okhala wooviiitthaaleya wa atthu ni onikhaliheya mwa myeettelo soohoolela iya:

- a) Mwa ottittimiha muteko;
- b) Mwa omwiira nakoso;
- c) Mwa waakuveya wuupuwelela waya atthu a nakoso;
- d) Mwa okhala vamosaru mitthenkeso sa epooma, mitthenkeso sa axineene ni mitthenkeso sa ikoperatiiva hata sa atthu;
- e) Mwa miruweryo soosuweliwa sa mireerelo sa ephattu ni ikaruma sooruweriha, sintoko vootthuniwa ni atthu ootheene;
- f) Mwa okhapeleliwa mitthenkeso sa ikoperativa ni sa atthu;
- g) Mwa muteko wa epooma ntoko namalamula ni namalipiherya mwaattelo ni munnuwelo wa mireerelo ni atthu.

Nlakano 98

(Muruweryo wa kuveerunu ni owerya wa atthu)

1. Mireerelo sa ephattu siri mutthayani ni vathi va etthaya, mmaasini a mmuro, mphareya mwa elapo ahu, mutakhani ni muttethe wooruweriya woohoolela, miruweryo sa kuveerunu.
2. Ti soosuweriwa okhala sa epooma:
 - a) Mpannta wa maasi;
 - b) Mpannta wa osulu;
 - c) Mureerelo wa nsuwelo ni maloko a atthu a khalayi;
 - d) Mittethe sinikhapeleliwa mireerelo sa ephattu;
 - e) Mireerelo sa mmaasini;
 - f) Mireerelo sa enerexiia;
 - g) Iparapaara ni iphiro sa kampoyi;
 - h) Imiina;
 - i) Miruweryo sikina sintoko sinromoliwaaya munlamuloni.
3. Nlamulo ninneetiherya mukhalelo wa exariya sa miruweryo sa atthu, siiso ntoko ohooleliwa waya ni okhapeleliwa, sivorikanihiwaka iye sa epooma, sa epooma wa khula muttethe ni sa anammuttetheni, sittittimihwaka myeettelo sa ohimalihiwa ni ohikophihiwa.

Nlakano 99

(Mipantta sa miruweryo sa ikaruma sooruweriha)

1. Mureerelo wa elapo onnitthunela okhala vamosaru mipantta miraru sa miruweryo sa ikaruma sooruweriha.
2. Mpannta woosuweriwa onoonaneya ni ikaruma sooruweriha ohooleliwaka ni muneene oryeene epooma wala ni mitthenkeso sikina sa epooma.
3. Mpannta wa axineene onoonaneya ni ikaruma sooruweriha ohooleliwaka ni muneene oryeene atthu khamosa-khamosa wala makhuru a atthu, woohitakanyeya yoolempwa mwa nummeru nnirwa.
4. Mpannta wa ikoperativa ni wa atthu onikhala voowooneyaxeene:

- a) Ikaruma sooruweriha sa mmuttettheni, sikhalaniwe ni sihooleliwaka mmuttettheni memmo;
- b) Ikaruma sooruweriha sinivareliwa muteko ni makhuru a anamuteko;
- c) Ikaruma sooruweriha sikhalaniwe ni sinihoooleliwa ni atthu oowiiraana woohikhalana mphurelo, arina yoothuneyaxa yoochoolela waakhaliherya atthu, otepaxawene mitthenkeso sa atthu okhaliheryana aphwanyeryaka mphurelo ootheenaaya.

Nlakano 100
(Mipooxitu)

Mipooxitu sinneemereriwa wala ovirikanihiwa voorumeeliwa nlamulo, ninlepela ittharihiwaka myeettelo sa exariya ya atthu ootheene

EKAPIITULU II
MUKHALELO WA MIREERELO

Nlakano 101
(Oreherya miteko sa miruweryo)

1. Epooma enniliherya, oreherya ni enniwehaweha muteko wa miruweryo ettharihaka niinaanoru wala voohooneyaxa wa omalamaliha mikacamiho soowooneyaxa sa nloko na Omosampiikhi ni wa ovukula mavirikanelo a ikhalelo sa atthu ni mittetthe.
2. Muhakhu wa epooma ohaana okhalana owerya ovenxerya mwa wiiliherya munnuwelo woohivirikana.

Nlakano 102
(Mireerelo sa ephattu)

Epooma enniliherya osuwela, oweha-weha ni ottittimiha mireerelo sa ephattu ni enihimya makhalelo oorumeeliwa ni oottotteliwa muraarelo sikhapeleliwaka sootthuneya sa elapo.

Nlakano 103
(Muteko wa olima)

1. Mwa Elapo ya omosampiikhi olima muteko wochoolela wa wunnuwiha elapo.
2. Epooma enneemiherya ni enniliherya wunnuwa wa mittetthe sa mwaali-

teyiya muhina mwa okhomaaliha sootthuneya sa nloko na Omosampiikhi ni wunnuwa wa miruweryo hata atthu a elapo ahu.

Nlakano 104
(Ifaapirika)

Mwa Elapo ya omosampiikhi ifaapirika etthu eniruhela wuncererya muruweryo wa elapo.

Nlakano 105
(Mpantta wa amusi)

1. Mwa ottharihela sootthuneya soohoolela sa muxovo, mpantta wa amusi ohaana yoovara yoopacerya.
2. Epooma enniliherya ni ennikhaliherya miruweryo sa mpantta wa amusi ni ennaalattula alimi, siiso ntoko anamuteko khamosa-khamosa, wiira yiireherye wa oruwerya mwa makhalelo ootepaxa orowa ohoolo.

Nlakano 106
(Muruweryo wooahaatta)

Epooma ennisuwelela mukhaliheryo wa muruweryo wooahaatta mwa mireerelo sa elapo ahu ni enneemrerya wuncereriwa woophaveleya ottittimiha owerya ni wuu-puwelela wa nloko na Omosampiikhi.

Nlakano 107
(Atthu a nakoso)

1. Epooma ennunnuwiherya ni okhaliherya mwa wiira mpantta wa atthu a nakoso muhina mwa munnuwiheryo ni mulipiheryo wa muruweryo wa elapo.
2. Epooma ennikumiherya itthuwo woowi atepeke wuncerereya atthu a nakoso elapo yootheene otepaxawene mittetthe sa waaliteyiya.

Nlakano 108
(Muhakhu wa ilapo sikina)

1. Epooma enneemiherya muhakhu wa ilapo sikina, onivareliwa muhina mwa myeettelo sa mireerelo.
2. Sootekiwa sa atthu a ilapo sikina sinnitthuniheriwa mmuttettheni moothee-

ne mwa elapo ni mwa mipantta sootheene sa miruweryo, ohiya va makhalelo oowiixaatheriwa okhala wala orumeeliwa ni epooma paahi.

Nlakano 109
(**Etthaya**)

1. Etthaya ti ya epooma.
2. Etthaya ehikhale yootumihiwa wala mwa makhalelo makina ovahiwa, nnakhala weemexeriwa.
3. Woono wi mukhalelo wa olimwenku oniruuha muhakhu ni okhala woomaa-leleya wa atthu, ovara ni orumeela etthaya ehakhi ya muxovo wootheene wa Omosampiikhi.

Nlakano 110
(**Ovara ni orumeela etthaya**)

1. Epooma ennilamula makhalelo a ovara ni orumeela etthaya.
2. Ehakhi ya ovara ni orumeela etthaya enivaheriwa atthu khamosa-khamosa wala makhuru a atthu wupuweleliwaka soothuneya sa atthu wa miruweryo.

Nlakano 111
(**Ihakhi soophwanyiwa mwa ohiyeriwa wala wiikuxererya etthaya**)

Mwa othoonyeriwa okhalana ehakhi ya ovara ni orumeela etthaya, epooma en-nisuwelela ni ennikhapelela ihakhi soophwanyiwa mwa ohiyeriwa wala wiikuxereriha, ohiya walamuliwa wunteeriwa wala yakhala wiira etthaya evahiwe mutthu mukina wala mutthenkeso.

EKAPIITULU III
MUKHALELO WA ATTHU

Nlakano 112
(**Muteko**)

1. Muteko ti ikuru sineettiha munnuwelo ni ti woottittimihiwa hata okhapeleliwa.
2. Epooma ennikhapelela okawaniwa saana wa miruweryo sa muteko.

3. Epooma ennaakhulela wiira wa muteko woolikana ohaana oliviwa voolikana.

Nlakano 113
(Osoma)

1. Elapo ya omosampiikhi ennithariha mukhalelo wa osoma ephavelaka wiirana wa atthu, omala-malihiwa ohisoma, oxintta masuwelo ni mavarelo aya, siiso ntoko osuwelela myeettelo sa otthariha ni sa enammuttettheni.
2. Epooma ennireherya ni wunnuwiha osoma mwa mukhalelo mmosaru wa osoma wa Omosampiikhi.
3. Osommwa mwa muxikola wa ipooma kahiyo wa itiini.
4. Osommwa onivahiwa ni mithukumano wala mitthenkeso sikina soohikhala sa epooma oniiriwa ntoko silamuliwaaya ni onoowehawehiwa ni epooma.
5. Epooma khikhanle wootthokiha osommwa, soosuwela sahu ottharihaka myeettelo, oratta, miyuupuwelelo wala itiini ootheene.

Nlakano 114
(Osoma woomaliha)

1. Okela muxikola mwa epooma wa osoma woomaliherya ohaana wooneyiherya olikana ni ophwanyiwa miraarelo vamosaru ni okhala osoma wa atthu ootheene, wupuweleliwaka ootthuniwa ophwanyaneya atthu oosuwela ovara ni oowuncererya osoma ni osuwela waya mulaponi.
2. Ixikola sa epooma sa osoma woomaliherya ti makhuru a atthu arina ehakhi sa atthu, oosuwanyeya ni annikupaliwa wiiseettiherya mekhaya mwa masuwelo, maxuttiho, muhakhu ni ohoolela, woohinanariha mukhalelo wa masomiheryo ooreera, ntoko silamuliwaaya.
3. Epooma ennisuwelela ni enniwehaweha osommwa wa muxikola woohikhala wa epooma hata mwa mitthenkeso sa ikoperatiiva, ntoko silamuliwaaya.

Nlakano 115
(Soothariha)

1. Epooma ennilipiherya munnuwelo wa soothariha sahu ni ottittimiheya wahu ni ennilamulela ohikhoottihiwa wooniherya soolimalela ni mireerelo sa atthu a Omosampiikhi.

2. Epooma enneemererya ovuwihwa wa sootthariha sa Omosampiikhi ni ennuuwiherya soovara woowi nloko na Omosampiikhi niphwanyere mphurelo wa mixintto sa sootthariha sa maloko makina.

Nlakano 116
(Ekumi)

1. Ovahiwa mirette ni olooliwa wa anammuttettheni onitthokihwa mwa mukhalelo mmosaru wa ekumi wa Omosampiikhi oniiraaya maloko ootheene a Omosampiikhi aphwanyere mphurelo.
2. Wa ovareya wa sootthuneya sinittharihiwa mwa mukhalelo mmosaru wa ekumi, nlamulo ninnooniherya mananna a weettiherya ovahiwa mirette ni olooliwa.
3. Epooma enniweemiherya anammuttettheni ni mitthenkeso wiira mpantta wa wunnuwihwa makhalelo a ekumi mmuttettheni.
4. Epooma enniliherya omwaramwariwa wa miteko sa ovahiwa mirette ni olooliwa ni waalikaniherya anammuttettheni ootheene ottottela muraarelo wa ehakhi yeela.
5. Epooma ti erina owerya weemererya, oreeriha ni oweha-weha muruweryo, nakoso ni orumeela ipyo sa mmaakinani, soophattuwa mwa itthu ikumi, sa nfaramaasiya ni makhalelo makina a ovariva ni osuweleliwa.
6. Muteko wa ovahiwa mirette ni olooliwa onivariwa ni mithukumano ni mitthenkeso soohikhala sa axineene, onivariwa ntoko silamuliwaaya ni onniwehawehiwa ni epooma.

Nlakano 117
(Mmuttettheni ni efayita ya ekumi)

1. Epooma ennikhumiherya soovariwa woowi voonaneyeke wiiraana mutthu ni muttetthe awe ni okhapelela mmuttettheni wiira yuncerereyeke efayita ya anammuttettheni.
2. Wa ophavela ororomeliha ehakhi ya muttetthe mwa makhalelo a munnuwelo wootthuneya, epooma ennithanlela myeettelo sa ophavela:
 - a) Okasoopa ni oweha-weha onanarihiwa wa muttetthe ni othipakaseya wa ettahaya;

- b) Othukumanya soothuneya sa mittetthe, mwa myeettelo sa mipantta;
- c) Olipiherya othukumanyiwa wa ifayita sa muttetthe, mwa myeettelo ni iporokaraama sa osoma;
- d) Otthuniherya orumeeliwa mwa exariya, mireerelo sa ephattu okhapeleliwaka orweelana waya, olipiheya mukhalelo wa athu ni sa mmuttettheni ni wa ihakhi sa athu anikela oyariwa omihooli;
- e) Olipiherya oreherya muttetthe woowi miteko siphwanyaneye mmapuroni mooreerela ni okhale wuncerereya woolikanela wa athu ni miruweryo.

Nlakano 118

(Ahooleli a mmuttettheni)

1. Epooma ennaattotopela ni ennaattittimiha ahooleli a mmuttettheni anikhaliheriwa ni maloko a athu ni mwa ehakhi yoolimalelihiwa.
2. Epooma ennilamula wiiraana wa ahooleli a mmuttettheni ni mitthenkeso sikina ni ennaatthuniherya wiira mpannta wa miteko sa miruweryo, sa athu ni soothariha sa elapo, ntoko silamuliwaaya.

Nlakano 119

(Omusi)

1. Omusi etthu yoohoolela ni ephattu ya athu ootheene.
2. Epooma ennaakhulela ni onnikhapelela, ntoko silamuliwaaya, othelaniwa okhalaka mwiiraano onlipiherya orowiha ohoolo soothuneya sa amusi.
3. Mwa makhalelo a munnuwelo wa wiiraana wa athu woottharihiwa nntittimiho mwa ottotopelaya wa mutthu, epooma ennaakhulela mweettelo wa wiira Othelaniwa oniiraneya muhina mwa wiiwananiwa.
4. Nlamulo ninnihimya wiira othelaniwa wa mmuttettheni ni wa etiini, onitaphulela soothuneya soolempwa ni ennithoonyerya iphurelo saya.

Nlakano 120

(Okhala maayi ni tiithi)

1. Omayi ni otiithi onnittotopeliwa ni okhapeleliwa.
2. Amusi ti anaakhulela munnuwelo wa murettele wa mwaana ni annaalela athu aniyariwa omihooli ni miyuupuwelelo sooreera, soothareya ni sa athu.

3. Amusi ni epooma annimuvaherya osoma mwaana, amusuwelihaka myeettelo sa wiiraana wa elapo, ophenta elapo, olikana wa alopwana ni athiyana, ottittimiha-na ni okhaliheryana wa atthu.
4. Axitiithi ni aximaayi ahaana waakhapelela anamwane ooyariwa moothelani mwaya wala ota.

Nlakano 121
(Onamwane)

1. Anamwane ootheene ahaana ehakhi ya okhapeleliwa ni amusi, ni atthu hata ni kuveerunu woowi yunnuwe voomalela.
2. Anamwane, vootepaxa ikhwaasuni, oorakala ni ale ootthyayiwa, ahaana mukhapelelo wa amusi, wa atthu ni wa epooma waakhiheriwaka mwa khula makhalelo a othanyiwa, a ohooxiwa hata waakhiheriwaka mwa ivarelo sootepaxa omuruma muhina mwa amusi hata mitthenkeso sikina.
3. Mwanamwane khakhanle oothanyiwa, otepaxawene, mwaha wa oyariwa nnakhala ohooxiwa.
4. Onnikhoottiheriwa ovarihiwa muteko anamwane hata okhalaka mwa iyaakha sa okhanyereriwa orowa oxikola hata mwa iyaakha sikina.

Nlakano 122
(Muthiyana)

1. Epooma ennitumererya, ennikhaliherya ni ennittittimiha munnuwelo wa muthiyana ni onneemererya muteko awe onirowa ohoolo, mwa Ikano soowuulaa-na soowuupuwelela, sooruwerya, sookhalihana ni soosuwelihana.
2. Epooma ennikipali ni ennttotopela mwiirelo mpannta wa muthiyana mwa ekhotto ya woopoliwa elapo ahu, mwa waakiherya omwene ahu ni mwa ottharihiwa omwene wa atthu.

Nlakano 123
(Emwaavano)

1. Amwaavano oophwanelela, oorowiha ohoolo soolimalela sa nloko na Omosampiikhi, yaahivara muteko woororomeleya mwa ekhotto ya woopoliwa elapo ni mwa ottharihiwa omwene wa atthu ni akhanle ikuru sa waavenxerya atthu.

2. Muupuwelelo wa epooma oniphavela, voochoolelaxawene munnuwelo ni murettele wa nttittimiho na amwaavano, muteko wa okoha-koha wa osiveliwa ni opaka woohikhootiheriwa, nsuwelelo wa waavarela miteko anammuttettheni ni ovaheriwa makhalelo a wiikhaliha oweriya ovara muteko.
3. Epooma ennitumererya, ennikhaliherya ni ennittittimiha soowaakuva wuupuwelela ovara sa amwaavano mwa olipiherya wiiraana wa elapo, mwa ovenyiherya, mwa munnuwelo ni mwa waakiherya elapo.
4. Epooma ni atthu ootheene annumpererya ni annikhaliherya oreheriwa mitthenkeso sa amwaavano woowi arowiheke ohoolo masuwelo ootthariha, a orata, a isepwere, a otthekula ni a osoma.
5. Epooma, vookhaliheriwa ni mithukumano soowaahoolela axipaapa ni aleli, mitthenkeso soohikhala sa epooma ni mitthenkeso sa amwaavano, ennithanlela mweettelo woorumeeliwa ni amwaavano enitthuniherya olipiherya ni weemererya amwaavano osoma ivarelo muteko, ophwanya muteko woopacerya ni wunnuwiha meekhaawe muupuwelelo ni erutthu.

Nlakano 124
(**Wuuluvala**)

1. Atthu oowuuluvala ahaana ehakhi ya okhapeleliwa wooreeraxa wa amusi, wa atthu ootheene ni wa Epooma, voowooneyaxa wa ovahiwa mapuro a okhala, wa otthekulihiwa ni amusi hata ni anammuttettheni ni waakheleliwa ni mitthenkeso sa epooma hata sa axineene, vootthuneya okosooapiwa awo okhala meekhaaya.
2. Epooma ennitthariha mweettelo woorumeeliwa wa atthu oowuuluvala onooniherya soovara mwa makhalelo a miruweryo, atthu ni sootthariha, woowi aphwanye muraarelo wa ohakalala mwaha wa wiira mpantta wa makhalelo a mmuttettheni.

Nlakano 125
(**Atthu oorakala**)

1. Atthu oorakala ahaana ehakhi ya okhapeleliwa vooreerela ni amusi, atthu ootheene hata ni epooma.
2. Epooma enniliherya okumiherya makhalelo a oxutta ni wunnuwiha nntaava na atthu oohilavula ni atthu oohiwa.

3. Epooma enniilipiherya okumiherya makhalelo ootthuneya mwa wiirela mpan-tta miruweryo ni atthu wa anammuttettheni oorakala.
4. Epooma enneemererya, ekhaliheriwaka ni mithukumano sa atthu oorakala ni mitthenkeso sa axineene, myeettelo soorumeela siniroromeliha:
 - a) Waahokoloxerya makhalelo a waahakalaliha ni wiira mpannta atthu oorakala;
 - b) Waavaha makhalelo a vootthuneya okosoopiwa awo okhala meekhaaya ni oothanyiwa;
 - c) Opaceriwa waakheleliwa wa atthu oorakala, mmitekoni mwa epooma wala mwa axineene;
 - d) Okhweyiheriwa ophiya mapuro oowooneya.
5. Epooma ennilattula weemererya opakiwa mithukumano sa atthu oorakala.

EKAPIITULU IV MUKHALELO WA MUHAKHU NI WA MUSOKHO

Nlakano 126 (Mukhalelo wa muhakhu)

Mukhalelo wa muhakhu onireheriwa woowi voonaneye ophwanyiya, okhalaniwa ni okhapeleliwa miruweryo, siiso ntoko orumeela ittharelo sa muhakhu sooruuhela wuncererya mireerelo ni atthu a elapo.

Nlakano 127 (Mukhalelo wa musokho)

1. Mukhalelo wa musokho onireheriwa woowi voonaneye ovareya sootthuneya mwa mireerelo sa epooma ni mitthenkeso sikina sa epooma, siphwanyiwe sootthuneya mwa myeettelo sa mireerelo sa epooma ni ororomeliha okawanyiwa exariya wa miruweryo ni maali.
2. Mipooxitu sinneemereriwa wala ovirikanihiwa voorumeeliwa nlamulo, enihimererya enirowaaya ovareliwa, ehisapo, miphurelo ni nrromelo na anamaliva.

3. Khaavo okhanle ookhanyereriwa oliva mipooxitu sihikhumiheriwe mwa malamulo a elapo ya Omosampiikhiikhi ni oliviwa waya hata waakheliwa murukhu khonttharihiwa ntoko silamuliwaaya.
4. Wa mwiirelo mmosaru wa miruweryo, khavakhanle voowuncereriwa ephattu ya oliviwa waya nnakhala wuncereriwa ihisapo sa mipooxitu.
5. Nlamulo na musokho khanneemererya oliviwa ihisapo sivinre, vaahikhaleru mwa makhalelo ootthuneya wa namaliva.

Nlakano 128

(Muupuwelelo wa mireerelo ni wa atthu)

1. Muupuwelelo wa mireerelo ni atthu ohaana ntoko yootthuneya weettiherya munnuwelo wa mireerelo ni wa atthu okhalelaka munnuwelo wootthuneya, ovukula ivirikanelo sa mittetthe ni omala-maliha vakhaani-vakhaani ivirikanelo sa mireerelo ni sa atthu mwa opooma ni waaliteyiya.
2. Muupuwelelo wa mireerelo ni wa atthu orina mooniheryo aya wa miruweryo muhina mwa muhakhu wa elapo.
3. Muteko wa okoha-koha wa muupuwelelo wa mireerelo ni wa atthu onunnyereriwa wa Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi oveleliheriwaka ni soolempwa mwa sohoolela othanleya sa atthu ootheene ni sa mumpanttani, ni otakanxiwaka mooniheryo aya.

Nlakano 129

(Opakiwa ni ottharihiwa muupuwelelo wa mireerelo ni wa atthu)

1. Muupuwelelo wa mireerelo ni wa atthu onipakiwa ni kuveerunu, ettharihiwaka eporokaraama erinaawe mwa iyaakha ithanu.
2. Muteko wa okoha-koha wa muupuwelelo wa mireerelo ni wa atthu onunnyereriwa wa Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi ni ohaana oweheriwamo ileeliheryo sa mireerelo suulupale ni miteko soovara mwa orowiha ohoolo munnuwelo wa mpantte ni ohaana oveleliheriwa ni soolempwa sa muteko sinileeliherya.
3. Opakiwa ni ottharihiwa muupuwelelo wa mireerelo ni wa atthu ti woohiyanihiwa, wa oporovinsiya ni wa mipantte khamosa-khamosa.

Nlakano 130
(Muhakhu wa kuveerunu)

1. Muhakhu wa epooma ti wa nammosa, onnileeliha musurukhu onikela ni musurukhu onikhuma nittittimihaka khula okathi ittharelo sa eyaakha hata ovuwiha, ntoko silamuliwaaya.
2. Muhakhu wa epooma onnikhala wooreheriwa mwa iporokaraama wala muupuwelelo wa myaakha sincecece, otthuneyaka nto olempeleliwa muhakhu mwa soovara sa mwaakha onihimeriwaaya.
3. Muteko wa okoha-koha wa nlamulo na muhakhu na epooma onipakiwa ni kuveerunu ni onunnyereriwa wa Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi ni ohaana oheliwamo mitthaka sinileeliherya miruweryo siniwehereriwa, onikotela musurukhu onikhuma, mukhalelo wa ohaleela ni itthu sootheene sinileeliha muupuwelelo wa muhakhu.
4. Nlamulo ninnithoonyerya mananna a ovareliwa muhakhu ni makhalelo ani ahoolele ovirikanihiwa waya, okathi wa ovariva, siiso ntoko onnithoonyerya muttharelo aya khula okathi ohinkela otthariwa okathi ommalaaya mooniheryo wala mwaathanlo aya.

Nlakano 131
(Mawehaweheryo)

Ottharihiwa muhakhu wa epooma oniwehawehiwa ni Etiripunaali Eniphuka Milattu sa Mavarelo Miteko hata ni Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi, ela, mwa moonelo wa Etiripunaali eyo, enooweha ni enoolamula mwa muhakhu wootheene wa epooma.

Nlakano 132
(Epanko yooholela)

1. Epanko ya Omosampiikhi ti Epanko yooholela ya Elapo ya omosampiikhi.
2. Mavarelo a Epanko ya Omosampiikhi anihooleliwa ni nlamulo naya hata ni myeettelo sa ilapo sootheene, Elapo ya omosampiikhi enkelaaya wiikelihani ni weemereriwa orumeela.

NTTHUVO V
MUREHERIWO WA MUTEKO WA OLAMULELA

EKAPIITULU EMOSARU
IKANO SOOWUULAANA

Nlakano 133
(Mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa)

Ti Mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa, Muhooleli a Elapo, Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi, kuveerunu, itiripunaali ni nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo.

Nlakano 134
(Mvalaanyo ni mukhalihherano)

Mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa sinirumeela myeettelo sa mvalaanyo ni mukhalihherano wa owerya onoonihheriwa mmalamuloni a elapo ya Omosampiikhi ni sihaana orumeela Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi ni malamulo makina.

Nlakano 135
(Ikano soowuulaana sa mukhalelo wa mwaathanlo)

1. Mwaathanlo wa atthu ootheene, meekhaawe, woolikana, wa siiri ni wa okathi ni okathi, onikhala mweettelo woomalela wa othanliwa ahooleli a mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa, sa mporovinsiya ni wa owerya wa mmuttetheni.
2. Woonihheriwa alonle mwa mwaathanlo onittharihiwa mukhalelo wa muhoolelano woolikana.
3. Oweha-wehiwa wa waalikeliwa anamuthanla ni miteko sa mwaathanlo sinivariwa ni mutthenkeso muulupale wa mwaathanlo, mutthenkeso woohirummwa ni woohikalihheriya, okhanleene wi mukhalelo aya, oreheriwa, mavarelo aya ni soovara saya sinnivahheriwa muhina mwa nlamulo.
4. Mweettiheryo wa mwaathanlo onittharihiwa mwa mukhalelo a exariya.

Nlakano 136
(Muteko wa okoha-koha)

1. Anammuttettheni anamuthanla alepiwe mmuttettheni mwa elapo ahu ni ale anikhala ilapo sikina alepiwe aakhala oowiitthaniwa ahimye mwa muteko wa okoha-koha itthu anoonelaaya okhala soofayi mulaponi mwahu.
2. Muteko wa okoha-koha onilamuliwa ni Muhooleli a Elapo ovahiweene miruku ni Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi, waakhuleliweene ni atthu anceene aniira mpantta ni mwa wuupuwelela anakhalakaru makhulupale a nipuro na ovaanela ikano sa elapo oophiyeraka ekapatti emosa ya natthaaru.
3. Khakhanle ootumereriwa muteko wa okoha-koha:
 - a) Mavirikanihiwo a Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi, ohiya myaha soolempwa mwa nummeru 1 wa Nlakano 292;
 - b) Myaha sinihimmwa mwa nummeru 2 wa Nlakano 179.
4. Wakhala wiira myaha sihimmwale mwa nummeru 2 wa Nlakano 179 moone-lo wa mwiiraano wa ilapo sootheene onooweryaneya okhalihwiwa muteko wa okoha-koha, ohiya sakhala soohimya murettele ni oreheriwa miinano.
5. Variyari va mahiku a olattuliwa ni wiiriwa mwaathanlo wa atthu ootheene wa mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa ohikhale woolattuliwa nnakhala opakiwa myeemereryo.
6. Muteko wa okoha-koha onnihimmwa okhala wootthuneya ni woowiiraaniha vakhala wiira onimwaakhuleliwa ni anamuthanla oophiyeraka nuusu na anamuthanla yaalikeluwe.
7. Ohiya soolempwa sootthuneya sa nlamulo na mwaathanlo ninrumeeliwa okathi oniiraneyaaya, nlamulo nooreerela ninnihimya makhalelo a opaka ni wiira myeemereryo.

Nlakano 137

(Ohivareya okathi mmosaru)

1. Miteko sa Muhooleli a Elapo, Muhooleli a Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi, muhooleli a maminixituru, muhooleli a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, muhooleli a nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo, muhooleli a Etiripunaali Eniphuka Milattu sa Mavarelo Miteko, Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo, namalamula a exariya, muhooleli wa nayili a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, mwaakiheri muulupale a nayili a elapo, Mukhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo, miniixituru a nayili, sakarataari a epooma, muhooleli a eporovinsiya, musatoro ni toropa khasinvareya okathi mmosaru.
2. Mukhalelo wa namwiira mpannta wa kuveerunu nave tho khonivareya okathi mmosaru ni miteko sihimmwale nummeru na ottuli.
3. Nlamulo ninnithoonyerya soohivareya sikina wa okathi mmosaru, siheliwakamo miteko sa epooma ni sa axineene.

Nlakano 138

(Mitthenkeso soohoolela)

Mitthenkeso soohoolela sa epooma, mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa, makhuru a mitthenkeso soomurumeela kuveerunu ni mitthenkeso sinilipiherya okhapelela yoothuneya ya elapo ni ottharihiwa mweettelo wa wiiraana wa elapo.

Nlakano 139

(Soovara sa mitthenkeso soohoolela)

1. Mitthenkeso soohoolela sihaana owerya, mwa mukhalelo wootheene, soovara sa otthariha omwene, olamula soolempwa mwa makhalelo a nlamulo ni otthokihiwa myeettelo sa elapo.
2. Ti sa owerya sa mitthenkeso soohoolela, voowooneyaxa, ohooleliwa elapo, olamuliwa ni oreheriwa muttethe, okhapeleliwa elapo, mmaaleleyo wa athu, oweha-wehiwa mmwiinanoni, okumiherya musurukhu ni wiiraana wa weettiherana oratteene.

Nlakano 140

(Ahooleli ni anamuteko a mitthenkeso sohoolela)

1. Mitthenkeso sohoolela sinnivara muteko aya ovinyawene wala sikhaliheriwaka ni ahooleli wala anamuteko a mutthenkeso woohoolela athoonyiwe aniweha-waha miteko sivariwe mwa mittethe khamosa-khamosa.
2. Nlamulo ninnithoonyerya mukhalelo, murehereryo ni soowerya soovara mwa makhalelo a waahoolela atthu.

Nlakano 141

(Kuveerunu a mporovinsiya)

1. Muhooleli a kuveerunu muhina mwa eporovinsiya ti kuverinatoore a vaporovinsiya.
2. Kuveerunu a vaporovinsiya ti mutthenkeso oovaheriwa olipiherya otthariha, muhina mwa eporovinsiya, myeettelo sa kuveerunu ni okhaliherya ipooma sa mittethe seyiy, ntoko silamuliwaaya.
3. Anamwiira mpantta wa kuveerunu a vaporovinsiya anithoonyiwa ni maminiixituru a mipantta seyiy, noomala wiiweleliwa kuverinatoore.
4. Murehereryo, mukhalelo, mavarelo ni soowerya ovara sa kuveerunu a Eporovinsiya sinivaheriwa muhina mwa Nlamulo.

Nlakano 142

(Nipuro na Ovaanela Ikano sa vaporovinsiya)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa vaporovinsiya mutthenkeso onihooolela ottharihiwa omwene wa atthu, onithanliwa wa mwaathanlo a atthu ootheene, meekhaawe, woolikana, wa siiri ni okathi ni okathi ni woomaaleleya mwa myeettelo sa muhoolelano woolikana onivariwa mwa iyaakha soophiyeraka ithanu;
2. Nipuro na Ovaanela Ikano sa vaporovinsiya nnivara, voowooneyaxeene:
 - a) Oweha-waha ni weemererya mattharihiwo a myeettelo ni soorummwa silepeliwe mmalamuloni a elapo ya Omosampiikhi ni malamulo makina, siiso ntoko mwa sootumereriwa ni nikhuru na ahooleli a iminixiteeriyu sihimeryaka eporovinsiya yeeyo;

- b) Waakhulela eporokaraama ya kuveerunu ya vaporovinsiya, oweha-weha ni weemererya ottharihiwa waya.
3. Mukhalelo, murehereryo, mavarelo aya ni soovara sikina sinnivaheriwa muhina mwa Nlamulo.

Nlakano 143
(Myeettelo)

1. Myeettelo sa malamulo, malamulo ni soorummwa sa malamulo.
2. Myeettelo sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa elapo ya Omosampiikhi siri mwa mukhalelo wa malamulo, myeemereryo ni maakhulelo.
3. Soorummwa sa malamulo myeetteleo sa malamulo, saakhuleliwe ni nikhuru na ahooleli a iminixiteeriyu, nootthuniheriwa ni Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi.
4. Myeettelo sa oweha-weha sa kuveerunu sinikhala mwa yoorummwa, eriki ethoonyeriwa ni nlamulo noowehawererya hata mwa makhalelo a malamulo oowiihoolela.
5. Myeettelo sa Kuverinatoore a Opanko ya Omosampiikhi, ottharihaka owerya wawe, siri mwa mukhalelo wa mutthaka.

Nlakano 144
(Mvuwiho)

1. Sinnivuwihiwa mpoleti mwa Erepuupilika, wooveyaka mukacamiho wa ohiphureleya etthu muhina mwa exariya:
 - a) Malamulo, myeemereryo ni maakhulelo a Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi;
 - b) Malamulo a Muhooleli a Elapo;
 - c) Soorummwa sa malamulo, soorummwa, maakhulelo ni mithukumanyo wa itukumentu sikina sookhumihariwa ni kuveerunu;
 - d) Myaakhulelo sa Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, mwaakhulelo wa anamalamula, siiso ntoko myaakhulelo sa itiripunaali sikina nlamulo nnaavaheryaaya owerya wootthuneya wa sootheene;

- e) Myaakhulelo sa mphurelo wa mwaathanlo ni myeemereryo sa elapo;
 - f) Myaakhulelo sa weemiherya soovarhaniwa ni mivarihano ni ilapo sikina;
 - g) Mitthaka sa kuveernatoore a Opanko wa Omosampiikhi.
2. Nlamulo ninnithoonyerya makhalelo a ovuwihwa wiira sivaheriwe myeettelo sikina sa exariya ya athu.

Nlakano 145

(Ohooleliwa wa mitthenkeso sohoolela)

Mitthenkeso sohoolela sa epooma sinnilipiherya ohooleliwa waya mwa makawanyeyo wa mittethe soovirikana

NTTHUVO VI MUHOOLELI A ELAPO

EKAPIITULU I MUKHALELO NI MWAATHANLO

Nlakano 146
(Muleeliheryo)

1. Muhooleli a Elapo ti muhooleli a epooma, nthoonyeryo na wiiraana wa elapo, onaahoolela anammuttettheni muhina mwa elapo ahu hata mwa ilapo sikina ni onniwehaweha mavarelo saana wa mitthenkeso sa epooma.
2. Muhooleli a epooma ti nrromeliho na Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi.
3. Muhooleli a Elapo ti muhooleli a epooma.
4. Muhooleli a Elapo ti muhooleli a atoropa.

Nlakano 147
(Othanleya)

1. Muhooleli a Elapo onithanliwa wa mwaathanlo a atthu ootheene, meekhaawe, woolikana, wa siiri ni wa okathi ni okathi.
2. Annikhala oowiivahererya othanliwa okhala muhooleli a elapo anammuttettheni a Omosampiikhi ani okathi omosaru:
 - a) Akhalane elapo ya oyariwa mwa ephattu ni ahivaheriwe elapo ekina;
 - b) Akhalanne iyaakha soohiyeva ovikana miloko miraru ni ithanu;
 - c) Anneetiherya ihakhi saya sa nammuttettheni ni sa ipoliitika;
 - d) Akhale oothoonyiwa ni atthu oohiyeva ovikana ikonto muloko.
3. Okathi wa ohoolela wa muhooleli a elapo ti wa iyaakha ithanu.
4. Muhooleli a Elapo onnithanliwa tho omosa.

5. Muhooleli a Elapo othanliwe imaara piili soottharelana ohaana wiivahererya othanliwa okhala muhooleli a elapo, savira iyaakha ithanu omanleene okathi wookiseraawe ohoolela.

Nlakano 148
(**Mwaathanlo**)

1. Onnithanliwa okhala Muhooleli a Elapo namwiivahererya oni athukumanye ovikana nuusu na ivootu soosuwelihiwa.
2. Wakhala wiira khaavo namwiivahererya ovahiwe ivootu sinceene waavikana akina, onookhala mwathanle ekwaha ya nayili anrowaaya wiira mpantta anamwiivahererya ayili ale athanlexiwe.

Nlakano 149
(**Ohivareya okathi mmosaru**)

Muhooleli a Elapo khakhanle oovara muteko mukina wa epooma ni nnakhala ovara miteko sikina sa axineene, ohiya mwa makhalelo oosuwelihiwa Mmalamuloni a elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 150
(**Owelihiwa ni olapha**)

1. Muhooleli a Elapo onniwelihiwa vakhaterani vawe ni muhooleli a nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo ohoolo wa atthu ootheene ni akhulupale a Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi ni ahooleli akina a mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa.
2. Okathi wa owelihiwa, muhooleli a elapo othanliwe onnilapha wiiraka:

Kinnilapha, mwa mphento aka, ottittimiha ni otumererya ottittimihiwa Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi, ovara ni nrromeleyo muteko wa muhooleli a elapo ya Omosampiikhi, wiivahererya ni ikuru saka mwa okhapelela, otthuniherya ni olipiherya wiiraana wa elapo ahu, ihakhi sa atthu, ottharihiwa omwene wa atthu ni mukhalelo woomaaleleya wa nloko na Omosampiikhi ni waavarela wa exariya anammuttettheni ootheene.

Nlakano 151

(Mukhoottiheryo ni ohikhala)

1. Mwa makhalelo a okhoottiheriwa wala ohikhala mulaponi mwahu, muhooleli a elapo onlentteriwa ni muhooleli a Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi wala, ni namulentteri awe, waakhanle okhoottiheriwa ola tho.
2. Vannikhoottihiwa ohikhala vamosaru mulaponi, muhooleli a epooma ni namulentteri awe oosuweliwa munlamuloni.
3. Mikhoottihiwo wala ohikhala wa muhooleli a elapo anooleelihiwa ovinyawene Nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi, nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo hata ni kuveerunu.

Nlakano 152

(Olentteriwa wa okathi vakhaani ni ohivareya okathi mmosaru)

1. Miteko sa muhooleli a epooma nlelo sinnivariwa wa okathi vakhaani ni muhooleli a nipuro na ovaanela ikano sa elapo mwa makhalelo anittharelana:
 - a) Okhwa wala ohiwerya etthu woohimala onisuwelihiwa ni anamaloola;
 - b) Ohitthuna, oroyiwale ohimmwa onipuroni wa ovaanela ikano sa elapo;
 - c) Ohinhiwa ovara muteko wala woomoliwa mwaha wa olamuliwa wala ohukhummwa ni etiripunaali.
2. Makhalelo anihimmwa mwa nummeru nivinre annitotha opakiwa mwaathanlo wa ahooleli a elapo.
3. Woonaneya ohitthuna muteko wa muhooleli a elapo mutthu owo khokhanle oowiikumiherya othanliwa okhala muhooleli a elapo mpaka ovira iyaakha muloko.
4. Waavaraka wa okathi vakhaani miteko sa Muhooleli a Elapo, muteko wa Mukhulupale a Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo onoohiyerarya vaavo.

Nlakano 153

(Waakhula mwaha wa ikhirimi)

1. Mwaha wa ikhirimi wiiralaawe ovaraka muteko, muhooleli a elapo onnaakhula ohoolo wa Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi.

2. Mwaha wa ikhirimi wiiralaawe ohivaraka muteko, muhooleli a elapo onnaakhu-la ohoolo wa itiripunaali sikina, wahiya okhala muhooleli a elapo.
3. Muteko wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo onimuvekela Namutthariha Muulupalexa a Milattu sa Elapo woowi omvaherye ehukhumu muhooleli a elapo, veemereriwaka ni voophiyeraka ekapatti emosa ya natthaaru ni voowaakhu-leviwa ni ovikana ikapatti piili sa Makhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo.
4. Muhooleli a elapo onnihinhiwa ovara muteko okhuma nihiku emmalaaya ehakhi ya weemererya oleveleliwa mwa yoophukiwa ni olamuliwa waala voolikanana ni ohukhummwa wawe onikhala woomoliwa vamutekoni.
5. Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, ohoolo wa athu ootheene, ennihimya yoolamuliwa yoomalela muhina mwa mahiku miloko mithanu ni mmosa.
6. Okhanleene olamuliwa wa ohukhummwa, muhooleli a elapo khokhanle ootthikela wiivahererya othanliwa ohoolo elapo wala ohoolo mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa wala epooma ya mmuttettheni.

Nlakano 154

(Otthukiwa wa okhapeleliwa)

Khavanoonaneya Muhooleli a Elapo, ovaraka miteko, otthukiwa wa okhapeleliwa.

Nlakano 155

(Mwaathanlo mwaha wa ohikhalavo mutthu)

1. Mwaathanlo wa muhooleli a elapo musya, mwaha wa okhwa, ohiwerya etthu woohimala, ohitthuna wala ohinhiwa ovara muteko, ohaana wiiraneya muhina mwa mahiku miloko mithanu ni mixexe anttharelana, okhoottihwaka muhooleli a elapo onirentela wiivahererya othanliwa.
2. Khonikhala mwaathanlo wa muhooleli a elapo yaari wiira ohikhalavo mutthu wiiraneyiye mahiku imiya tthaaru ni miloko mithanu ni mmosa ni thanu ohinatthi ophiya okathi wa ohiya okhala muhooleli a elapo, vooananyaka ninleelo ovara muteko muhooleli a elapo oorentela mpaka wiiriwa mwaathanlo.

Nlakano 156
(Ohiwerya etthu)

1. Ohiwerya etthu woohimala wa muhooleli a elapo onooniheriwa wa ewarakha ya oxipiritaali situmereriwaaya mwa makhalelo a nlamulo.
2. Ohiwerya etthu woohimala wa muhooleli a elapo onilamuliwa ni nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo.
3. Muteko wa nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo, oweha-weha mananna a okhwa ni okhuma muteko wa muhooleli a elapo.

Nlakano 157
(Muhoolelo wa okathi vakhaani)

1. Mwa okathi woohikhala muhooleli a elapo, malamulo a elapo ya Omosampiihki khakhanle oovirikanishiwa.
2. Muhooleli a elapo onlentteri onnikhaliherya muvarelo wa muteko wa mitthenkeso sa epooma ni mitthenkeso sikina ni khakhanle wootthariha soovara sihimmwale mwa malepo c), e), f), g), h), i) e j) a Nlakano 159, mwa malepo b) ni c) a nummeru 1 ni a nummeru 2 na Nlakano 160, nlepo e) na Nlakano 161 ni mwa nlepo c) na Nlakano 162.

Nlakano 158
(Makhalelo a weettela)

Makhalelo a weettela a muhooleli a elapo anikhalana nlamulo na muhooleli a elapo ni malamulo makina anikhala muteko wa okoha-koha ni annisuwelihiwa mwa epoleti ya Erepuupilika.

EKAPIITULU II
SOOVARA

Nlakano 159
(Soovara sootheene)

- Owerya wa muhooleli a elapo waavaraka muteko awe:
- a) Oveleliherya mitthaka nloko na Omosampiihki;

- b) Ohimya khula eyaakha Onipuroni wa Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi wa makhalelo ootheene a nloko na Omosampiikhi;
- c) Olamula, mwa makhalelo a Nlakano 136, opakiwa muteko wa okoha-koha wa myaha soohoolela sa nloko sa Omosampiikhi;
- d) Olattula mwaathanlo;
- e) Omwaraxa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ottharihelaka Nlakano 188;
- f) Omoroxa omwene wa Anamalamula sakhoottiwa, imaara piili, miipuwelo saya sa olamulela ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- g) Omuthanla Muhooleli a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, Muhooleli a Nikhuru na Akhulupale Aniweha-weha Malamulo a Elapo, Muhooleli a Etiripunaali Eniphuka Milattu sa Mavarelo Miteko, ni Muhooleli a Nayili a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi;
- h) Omutanla, omuvenxa ni omoroxa omwene wa Namutthariha Muulupalexa a Milattu sa Elapo ya Omosampiiki ni Namutthariha Muulupalexa a Nayili a Milattu sa Elapo ya Omosampiiki;
- i) Olevela ni oranttela matthukelo;
- j) Ovaha, ottharihelaka malamulo a ovahererya mattittimiho, ntthuvo ni mattittimiheryo.

Nlakano 160
(**Wa Anamalamula**)

1. Wa Anamalamula, onivaheriwa Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi:
 - a) Olattula ni olamula mathukumano a Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu;
 - b) Omuthanla, omuvenxa ni omoroxa omwene wa Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeritu;
 - c) Opattuxa Iminixiteeriyu ni makhuru makina anlupanyera Iminixiteeriyu.
2. Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi onivaheriwa tho waathanla, waavenxa ni omoroxa omwene wa:
 - a) Ahooleli ni Ahooleli a Nayili a Iminixiteeriyu;

- b) Ahooleli a Iporovinsiya (Makhuverinatoori);
- c) Ahooleli ni Ahooleli a Nayili a Iniverisitaati sa Epooma, oonelelaka ma-thoonyero a ahooleli a anamiteko a weyiwo, ntoko malamulo anihimyaaya;
- d) Muhooleli ni Muhooleli a Nayili a Epanku Yuulupalexa ya Omosampiikhi;
- e) Masakarataari a Epooma.

Nlakano 161

(Wa mwaakiheryo ni mikhalelo sa atthu a elapo ahu)

Wa mwaakiheryo ni mikhalelo sa atthu a elapo ahu, onivaheriwa Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi:

- a) Olamulela ekhotto ni omala waya, ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo;
- b) Olayihana mwiiwananelo ni akinaaku;
- c) Olamulela wiira alatuliwe atthu ootheene wala ekapathi ya atthu wa ekhotto;
- d) Olamulela Nikhuru na Waakiherya ni Olipelela Elapo Yootheene;
- e) Waathanla, waavenxa ni omoroxa omwene wa Muhooleli ni Muhooleli a Nayili a Atoropa Ootheene a Elapo, Komantanti ni Komantanti a nayili a Mapoliisiya Ootheene a Elapo, Makomantanti a Makhuru a Atoropa a Elapo ya Omosampiikhi ni Ahooleli akinaaku a Atoropa ni a Anamalipelela, ntoko olepeliwaaya mmalamuloni a elapo ahu.

Nlakano 162

(Wa wiiwanana ni ilapo sikina)

Wa wiiwanana ni ilapo sikina, onivaheriwa Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi:

- a) Weettiha myeettelo ni ilapo sikina;
- b) Olayihana ni ilapo sikina;
- c) Waathanla, waavenxa ni waamoroxa Anamuhupi ni Anamurummwa a elapo;
- d) Waakhela iwarakha sa Anamuhupi ni Anamurummwa a ilapo sikina.

Nlakano 163
(**Olaleya ni okhoota**)

1. Onivaheriwa Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi weemererya ni olaleyiha malamulo Mupoleti wa Elapo.
2. Malamulo aneemereriwa ni Muhooleli a Elapo yavira mahiku miloko miraru okhuma nihiku onaakhelela, wala asuwelihiwa ni Nikhuru na Akhulupale Aniweha-weha Malamulo a Elapo ekano ya oreerela wa khula nlamulo.
3. Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi pooti okhoota nlamulo ni ewarakha enilakihera ohireera waya, onootthihera wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi wiira nuuluule woonexexa.
4. Nlamulo nuuluuliwa woonexexiwa ni naakhuleliwa ni Akhulupale ookwanela ikapatti piili sa natthaaru na Akhulupale ootheene, Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ohaana olaleya ni olaleyiha nenno.

EKAPIITULU III
NIKHURU NA ANAMIRUKU A OLAMULELA ELAPO AHU

Nlakano 164
(**Ntaphulelo ni atthu anivolowa nikhuru nenno**)

1. Nikhuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu ti nikhuru onivekelaawe miruku sa olamulela Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi.
2. Nikhuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu ninlamuliwa ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ni anivolowa nenno:
 - a) Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - b) Muhooleli a Anamuholeli a Iminixiteeriyu;
 - c) Muhooleli a Nikhuru na Akhulupale Aniweha-weha Malamulo a Elapo;
 - d) Namuvaha Exariya;
 - e) Ahooleli akhalayi a Elapo ya Omosampiikhi ahimonre omwene aya alamulaka;
 - f) Ahooleli akhalayi a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;

- g) Atthu oosuweliwa ni oottittimiheya athanu ni ayili athanliwe ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi otthariheliwaka mikhalelo sa iparitiitu siri munikhuruni mwaya;
- h) Atthu oosuweliwa ni oottittimiheya axexe athanliwe ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ovaraka muteko awe woolamula;
- i) Mutthu okhanle munipuro na nayili mwa nthanlo na Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 165

(Ovarihiwa omwene ni mweettelo)

1. Atthu a Nikhuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu anivarihiwa omwene aya ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi .
2. Ahinatthi ohiya omwene waya, atthu a Nikhuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu ankhala atthu a muumo mpaka omwene aya omala.
3. Atthu a Nikhuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu anookhalana mapuhelo, makhapelelo ni mattittimiho anivaheriwaaya mmalamuloni.

Nlakano 166

(Soowiira)

Nikhuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu nininvaha Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi, avekela vale ni avaraka muteko awe wa olamula, miruku sa:

- a) Omwaraxa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- b) Olamulela ekhotto ni omala waya, ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo;
- c) Mapakelo a muupuweliwa ni makoha-koha a itthu suulupale sa elapo, etthariheliwaka enihimmwa mwa c) na Nlakano 159;
- d) Mulattulelo a mathanlo a elapo.

Nlakano 167
(Mweettelo)

1. Ikano sa Nihuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu sinihimmwa mmukhuttaanononi onlattuliwa ni onlamuliwa ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi, seyiyo sihaanaka olaleyiwa saatthariheliwaka.
2. Mikhuttaano sa Nihuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu nsinlaleyiwa wa atthu ootheene.
3. Nihuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu ninihimya mweettelo waya.

NTTHUVO VII
**NIPURO NA OVAANELA IKANO SA ELAPO
 YA OMOSAMPIIKHI**

EKAPIITULU I
MALAMULELO NI MWAATHANLO

Nlakano 168
(Ntaphulelo)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ti nikhuru na akhulupale anithukumana mwa nipuro na atthu ootheene a Omosampiikhi.
2. Mukhulupale a nikhuru nenna onkhalela nipuro na atthu ootheene a elapo, ohiya toko okhalela nipuro na atthu a muttethe ankhumaaya.

Nlakano 169
(Mweettelo)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ti nikhuru nuulupalexa ninooniherya myeettelo sa Elapo ya Omosampiikhi.
2. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninihimya malamulo ooweettela Epooma ni oowuurela itthu ni mikhalelo sa atthu ootheene.

Nlakano 170
(Mwaathanlo ni atthu anivolowa nikhuru nenno)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninthanliwa na atthu ootheene a elapo, mwaathanlo onikhala wa mahiku aya ni wa esiiri ya khula mutthu, ni nto ompakiwa woolukama ni woolikanela wa atthu ootheene.
2. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninkhala na Akhulupale imiya piili ni miloko mithanu.
3. Iparitiitu sinivekela othanliwa, meekhaaya wala soolayihana, ni malepa aya a masina pooti okhalana masina a atthu ahikhanle nnaari a eparitiitu.

Nlakano 171
(Omwene wa Mukhulupale)

1. Aahihiye wala yaahivire ehuhu awe, Mukhulupale onikhalana ehuhu ya omwene enivaheriwa Nipuro na Ovaanela Ikano ovolowalaawe.
2. Omala wa omwene wa mukhulupale mwaha wa ovenxiwa, orenttelihiwa, ohiya ni ohiyihiwa onihimmwa mmalamuloni mwa mukhulupale.

Nlakano 172
(Sihimpakanyeya)

1. Okhulupale khompakanyeya vamosa ni muteko wa:
 - a) Mulamula a Elapo;
 - b) Naphuka milattu;
 - c) Namuhupi;
 - d) Toropa ni poliisiya;
 - e) Muhooleli a Eporovinsiya (Khuverinatoori) ni Musatoro;
 - f) Muhooleli a omwene wa epooma.
2. Malamulo anoohimya soohipakanyeya sikina.

Nlakano 173
(Omwene wa Mukhulupale)

Omwene wa Mukhulupale ori:

- a) Othanla ni othanlela;
- b) Wuupuwelela malamulo;
- c) Ovekela othanliwa wiira okhale mmakhuru mwa omwene wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- d) Ovekela ni ovahiwa ni Anamalamula wala ni miteko sa epooma ihapari sinsuweliha miteko sawe;
- e) Waakoha-koha ni waahiiha olavula Anamalamula;
- f) Ni malamulo makina a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 174

(Ipewe)

1. Mukhulupale khanvariwa wala khantthukiwa, waahikhale wiira oroovariwa athekaka ni aphukeliwa mulattu awe woohisuwelihiwa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.
2. Wakhala wiira ohaana mulattu oneetihwa, Mukhulupale oniiwiwa ni namiruku a ophuka milattu.
3. Mukhulupale ohaana epewe ni, akhalanaka yootheka, oniphukiwa mulattu ni Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, ntoko anihimyaaya malamulo.

Nlakano 175

(Ohora-hora)

1. Akhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi khanvariwa, khantthukiwa hata ophukeliwa milattu mwaha wa myuupulo saya wala wa ihapari anihimyaaya avaraka muteko wa Okhulupale.
2. Nto wa otheke wa omuruwana, omulaleya wala omoothera mikinaaku, mukhulupale pooti ovariwa, otthukiwa mpaka ophukeliwa mulattu.

Nlakano 176

(Mavaheriwo ni maphurelo a Mukhulupale)

1. Mavaheriwo ni maphurelo a Mukhulupale ari:
 - a) Ekaratawu yoowiisuweliha yoowooneyexexa;
 - b) Ovaraka muteko awe wala mwaha wa ovara muteko yoowo, ovolowa mma-puroni a epooma ohinvolowa muthu-muthu;
 - c) Okhaliheriwa, olayiheriwa, waakiheriwa ni okhweyiheriwa ni epooma wala ni atoropa ya Elapo ya Omosampiikhi wiira ovare muteko awe, ntoko anihimyaaya malamulo;
 - d) Oliwiwa ni ovahiwa maphurelo makhina anihimiwa mmalamuloni.

2. Mukhulupale khaneemereriwa ovolowa mmulattuni ntoko naphuka, namuthola-thola, naxariya wala mulipa owoona, ohikhanle wa weemereriwa wiira ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi wala ni Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale a nipuro nenna.
3. Mukhulupale ookhalana mavaheriwo ni maphurelo makina, ntoko anihimyaaya malamulo.

Nlakano 177
(Soowiira sa Mukhulupale)

Mukhulupale ohaana:

- a) Owehexexa Malamulo a Elapo ni makinaaku;
- b) Owehexexa Malamulo a Mukhulupale;
- c) Ottittimiha mphwanelelo wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni wa Akhulupale;
- d) Orowa omuthukumano wa muteko awe ni omuthukumano wa makhuru oryaawe;
- e) Okhala mmutekoni wa wuupuwelela ni othanla ni mmittekoni sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 178
(Ohiya ni omala omwene)

1. Mukhulupale pooti ohiya omwene awe, ottharihelaka malamulo.
2. Omwene wa Mukhulupale ommala:
 - a) Woophukeliwa mulattu, atthukeleliwa okhala mukhalapooso ovikana iyaakha piili;
 - b) Iilepiha wala avolowa ni anapacerya opaka muteko wa eparitiitu wala wa malayihano a iparitiitu sihikhanle iye sinvolowihale.;
 - c) Ohivarenle omwene awe Munipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi wala othempe ocompa mpaka ovikama mammeru alepeliwe mmalamuloni.
3. Onoomala omweme wa Mukhulupale onooneriwa soohiloka wa othanliwa wawe ni sasuweliwa ohoolo waya, ni tho ole onooneriha makacamiho alepeliwe mmalamuloni.

EKAPIITULU II YOOWIIRA

Nlakano 179
(Soowiira)

1. Ninvaheriwa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi wuupuwelela malamulo a okhalela elapo ahu ni ilapo sikina.
2. Ninvaheriwa paahiNipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi:
 - a) Waakhulela malamulo a elapo;
 - b) Waakhulela mwiinano wa Elapo ya Omosampiikhi;
 - c) Wuupuwelela malamulo a okawanya elapo;
 - d) Waakhulela malamulo a mwaathanlo ni mapakelo a muteko wookoha-koha itthu suulupale sa elapo;
 - e) Waakhulela ni tho olaleya malayihano anivaheriwaaya nto apakiwe ni aki-naaku;
 - f) Ohimyera mapakelo a muteko wookoha-koha itthu soothuneya sa elapo;
 - g) Olipiha malamulelo a ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo;
 - h) Olipiherya muthanleliwo wa Muhooleli a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, Muhooleli a Nikhuru na Akhulupale Aniweha-weha Malamulo a Elapo, Muhooleli a Etiripunaali Eniphuka Milattu sa Mavarelo Miteko ni Muhooleli a Nayili a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi;
 - i) Omuthanla Namuvaha Exariya;
 - j) Olamulela soopaka sa Anamalamula;
 - k) Olamulela mihimeryo sa itthu sipakin'we ni Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu;
 - l) Olamulela Miipuwelelo Suulupale sa Wuurela Itthu ni Mikhalelo sa Atthu ni sa Muhakhu wa Elapo wa opakela seyiyu;
 - m) Waakhulela Musurukhu wa Epooma;
 - n) Ohimya mikhalelo sa waakihera ni olipelela, niiwelelaka Nikhuru na Elapo na Waakiherya ni Olipelela;

- o) Ohimya muupuwelelo wa mikhalelo sa oliva ni olivihaha misoko;
 - p) Ohiyerera Anamalamula okopha ni okophiha muhakhu, nitaphulelaka miirelo ni mahiku a okopha waya;
 - q) Otaphulela omwene wa anamalamula a epooma.;
 - r) Olamulela mukhalelo wa olokiha ni weetihha miteko sa epooma.;
 - s) Wuupuwelela malamulelo a elapo;
 - t) Wuupuwelela ni olaleya malayihano a elapo ni ilapo sikina;
 - u) Wuupuwelela malayihano a ovolowa Elapo ya Omosampiikhi mwa malayihano a waakihera wa ilapo sikina;
 - v) Oleva ni olevelela mitthukelo.
3. Ohiya toko soowiira sihimmwe munummeru 2 na Nlakano yoola, Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi pooti waahiyerera Anamalamula wupuwelela malamulelo a itthu sikina.
4. Nnivahereriwa tho Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi:
- a) Omuthanla Muhooleli wa nipuro nenna ni tho waathanla Ahooleli a Nayili ni tho Akhulupale a Nikhuru Nuulupalexha na Nipuro nenna;
 - b) Waakhulela malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni myeettelo sa Akhulupale;
 - c) Criar comissões da Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi e regulamentar o seu funcionamento;
 - d) Opattuxa makhuru a miteko a Nipuro nenna.

Nlakano 180

(Malamulo anihiyereriwa opaka muteko wa akhulupale)

- 1. Malamulo anihiyerera opaka muteko wa akhulupale ahaana otaphulela mulattu aya, mattharihelo ni opisa waya.
- 2. Ohiya toko okawanyeriwa waya, wala waacerihiwa waya wa mahiku, malamulo anihiyerera opaka muteko wa akhulupale khanvareliwa miteko ovikana emaara emosa.

3. Malamulo anihiyerera ovara muteko wa akhulupale onooma-mala wa omala omwene wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi .
4. Anamalamula ahaana olaleya malamulo anihiyerera opaka muteko wa akhulupale mpaka nihiku noomaleliha, nipaceryaka nihiku noolaleyiwa waya.

Nlakano 181
(Malamulelo)

1. Malamulo oowaakhuleliwa ni Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu attharihelaka malamulo oohiyereriwa, antthokeliwa ntoko oolamulela yaakhuleliwa wa okumaniwa mwa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, yaahivekeliwe wooneleliwa ni akhulupale ookwanela wala oohivikana muloko ni athanu.
2. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi pooti ohiyiha nlamulo nootheene wala mpantta naya mpaka wooneliwa waya..
3. Ohiyihiwa waya onimala akhulupale yaahihimye etthu woothukumana waya.
4. Ohiyihiwa wa waakhulelila wa nlamulo onkhala okhoottiwa waya.

Nlakano 182
(Mikhalelo sa myuupuwelelo)

Myuupuwelelo sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi sinkhala malamulo, iwo sinlaleyiwa Mupoleti wa Elapo.

Nlakano 183
(Muupuwelelo wa nlamulo)

1. Muupuwelelo wa nlamulo onkhala wa:
 - a) Akhulupale;
 - b) Iparitiitu siru Munipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - c) Makhuru a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - d) Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi;
 - e) Anamalamula.

2. Akhulupale ni Iparitiitu siru Munipuro mwa Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi pooti owiha muupuwelelo oniphuriha wala oniphureliha muhakhu wa Elapo wa eyakha eraaya.

Nlakano 184

(Mikhalelo sa ovaanela ni sa othanlela)

1. Myuupuwelo sa malamulo sinkhala soovaaneliwa ni akhulupale ootheene ni okinaaku soovaaneliwa ni makhuru a miteko oosuwelexa mikhalelo sa myuupulo seyiyo.
2. Othanlela waya onkhala wa akhulupale ootheene, mukina wa makhuru a miteko oosuwelexa mikhalelo sa myuupulo seyiyo, ni woomaliheryani wa ootheenexa.
3. Nipuro nna noonela siiso, myuupuwelelo saakhuleliwe ni akhulupale ootheene sinoothanliwa ni makhuru a miteko oosuwelaxa mikhalelo sa myuupulo seyiyo, ohiliyaliwaka omwene wa muthanlo wa akhulupale ootheene ni waakhuleliwa wa omaliherya waya.

EKAPIITULU III
MIKHALELO NI MWEETTELO

Nlakano 185
(Muteko wa akhulupale)

1. Muteko wa akhulupale onivaheriwa iyakha ithanu, okhuma muthukumanelo waya woopacerya Munipuroni na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, ni onimala ni muthukumanelo woopacerya munipuro nenna wa akhulupale oothanliwa woottharelela waya.
2. Muthukumanelo woopacerya wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi onipakiwa woohivikana mahiku miloko miili, okhuma nihiku nnaakhuleliwaaya ni ninlaleyiwaaya nthanlo naya.

Nlakano 186
(Mweettelo)

Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninthukumana imaara piili mwa eyaakha, ni pooti opakiwa muthukumanelo woohilimaleliwa wakhala woolamuleliwa ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi, ni Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale wala wakhala woovekeliswa ni Akhulupale ookwanela ikapatti piili sa nattharu na Akhulupale ootheene .

Nlakano 187
(Muthukumanelo ni malamulelo)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninlamulela yathukumana akhulupale oovikana nusu na akhulupale ootheene a Nipuro nenno.
2. Malamulo anvaaneliwa Munipuroni na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi anivaheriwa exariya yaakhuleliwa ni akhulupale oovikana nusu na ale athukumanne.
3. Mikhalelo sa ovirikaniha myuupuwelo anlamuleliwa yakhala oowaakhuleliwa ni akhulupale ookwanela ikapatti piili sa nattharu na Akhulupale ootheene.

Nlakano 188
(**Omwaraxiwa**)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi pooti omwaraxiwa ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi naahaakhulele Muupuwelo wa Anamalamula.
2. Yeereya siiso, Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi onoolamulela mithanlo mikina, sintoko silepeliwaaya Mmalamuloni a Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 189
(**Miinano sa omwaraxiwa**)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi khanimmwaraxiwa wakhala ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo, hata woomala wa makacamihyo yaala ahivinre mahiku miloko mithanu ni mmosa.
2. Khanikhanle nlamulo na omwaraxiwa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninvirikanyiha nlamulo nihimmwale munummeru 1 na Nlakano yoola.
3. Omwaraxiwa wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi khammaliha omwene wa Akhulupale hata miteko sa Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale, awo ampwaherera mpaka muthukumano woopacerya wa Akhulupale anrowa othanliwa.
4. Nimwaraxiwaka Nipuro nne, Akhulupale athanliwe anoopacerya miteko saya, miteko sa ala sinrowa okhalana ehuhu inihaleela ya nipuro nimmwaraxiwa.

Nlakano 190
(**Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi**)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi nimmuthanla, mwa akhulupale a nipuro nno, Muhooleli aya.
2. Muhooleli a Epooma ya Omosampiikhi onlamulela ni onihoolela muthukumano onrowa omuthanla Muhoolelo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi .
3. Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi onvahereriwa omwene awe ni Muhooleli a Nikhuru na Akhulupale Aniweha-weha Malamulo a Elapo.

4. Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ti onkhala Mulamula a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 191

(Soowiira sa Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi)

Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi onvaheriwa omwene wa:

- a) Olattula ni olamulela mithukhumano sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni sa Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale;
- b) Otthariha mawiiraneyo a malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- c) Otthitta nsina ni orumela olaleyiwa malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni orumela olaleyiwa;
- d) Otthitta nsina ni orumela olaleyiwa muupuwelo wa malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ;
- e) Okhala wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi mulaponi mwahu ni milaponi sikina;
- f) Weettiha malayihano a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni Mapuro a Ovaanela Ikano sa Iporovinsiya, ottharihelaka malamulo;
- g) Opaka soowiira sikina, ottharihelaka malamulo ni myeettelo sa mulaponi.

Nlakano 192

(Ahooleli a Nayili a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi)

1. Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninaathanla, mwa akhulupale a nipuro nno, Ahooleli a Nayili a Nipuro nenno, awo anthoonyeriwa ni iparitiitu sirina Akhulupale oowaatta.
2. Aahikhale Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, omwene awe onivareleliwa ni Muhooleli a Nayili mmosa, otthariheliwaka malamula a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi .

Nlakano 193
(Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale)

1. Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale ti nikhuru na Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi nineetiwa miteko sa Muthukumano wa Akhulupale, miteko sa Makhuru a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni miteko sa makhuru a Elapo a Akhulupale.
2. Anvolowa Munikhuruni Nuulupalexa na Akhulupale Muhooleli ni Axaaapara Awe Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, ni Akhulupale akinaanthanliwa otthariheliwaka mithoonyeri sa Iparitiitu sirina akhulupale munipuro nenna.
3. Akhulupale oothoonyeriwa ni Iparitiitu ahimmwale mumammeru ahinatthi anvaheriwa Munikhuru Nuulupalexa na Akhulupale omwene wa othanla woolikana wa nummeru na othanla wa Akhulupale a Iparitiitu saya.
4. Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninoovara muteko mmalakani mwa mithukumano ni makina alepeliwe mmalamuloni.

Nlakano 194
(Olekela waya)

Wamala omwene wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi wala namwaraxiwa nipuro nna, Nukhuru Nuulupalexa na Akhulupale ninihala nivaraka muteko aya mpaka Akhulupale anrowa othanliwa opacerya muteko aya.

Nlakano 195
(Soowiira)

Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninvaheeriwa omwene wa:

- a) Ovarela omwene wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi okhalaka woottharihela emaara ya omwene wa akhulupale;
- b) Woonelela Malamulo a Elapo ni ottharihela miteko sa Anamalamula ni sa Epooma;
- c) Ovaha voowaakuveya exariya ya olamulela ekhotto;

- d) Ohiyerera wiiriwa wala olipiherya malamulelo a ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo waahikhale mthukumano wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- e) Ohoolela maatano a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni makhuru oolikanela a ilapo sikina;
- f) Omuhyerera Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi opaka muteko awe wa oxukura Elapo ahu;
- g) Opattuxa makhuru a miteko sa muupuwelelo woowaakuvela mmalakani mwa mithukhumano sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- h) Ovaanela ni otthokiha mithukhumano sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- i) Opaka miteko sinlamuleliwa ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- j) Weettiha miteko sa mithukumano sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- k) Ohimya omala ni ohiya omwene wa Akhulupale, ni tho ohiyihwa waya otthariheliwaka Malamulo a elapo ni malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
- l) Othoriha mataphulelo a malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi mmalakani mwa mithukumano;
- m) Okeliha mmittekoni sa mithukumano sa Nipuro nna myuupulo sa Akhulupale, Iparitiitu siri mmo ni sa Anamalamula;
- n) Olipiherya Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi wa olamulela mapakelo a miteko sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 196

(Nikhuru na Iparitiitu sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi)

1. Akhulupale oothanliwa ni iparitiitu pooti opaka nikhuru na eparitiitu.

2. Mapakelo ni matthokiho a nikhuru na eparitiitu muniporoni nna anihimeriwa mmalamuloni a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 197

(Omwene wa nikhuru na eparitiitu)

1. Ninvaheriwa nikhuru na eparitiitu omwene wa:
- Omooniha mukhulupale ononeleya okhala Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - Omuthoonyeriha Muhooleli a Nayili a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - Waathoonya akhulupale amphwanela ovolowa Munikhuru Nuulupalexa na Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - Waathoonya akhulupale amphwanela ovolowa mmakhuruni a miteko sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - Wuupuwelela woopacerya wa nlamulo;
 - Ovekelela, akhanleene Anamalamula, ovaanela itthu soothuneya ni epooma sa naanaano ni soowaakuveleleya;
 - Ovekelela opakiwa makhuru a iparitiitu a miteko sa okoha-koha;
 - Ovekelela ovaaneliwa itthu soowaakuveleleya sihitthokihin'we;
 - Waavekela ihapari ni waakoha-koha Anamalamula;
2. Khula nikhuru na eparitiitu nihaana okhalana nipuro na ovara muteko aya Munipuroni na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, ni tho okhalana atthu a nipuro nenna ankhalihera wa ovara miteko, ntoko olepeliwaaya mmalamuloni.

Nlakano 198

(Muupuwelelo wa Iyaakha Ithanu sa Muteko wa Anamalamula)

- Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ninnaweha-wehexexa muupuwelo wa Anamalamula woopacerya omwene waya.
- Anamalamula pooti wooniherya muupuwelo onttharihela itthu sivaaneliwe.

Nlakano 199

(Okhala wa Anamalamula mmuthukumanoni)

1. Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu ni Ahooleli a Iminixiteeriyu annavahe-riwa ephwanelo ya orowa mmithukumanoni sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhiwira yalavule, ntoko onihimeeriwaaya mmalamuloni.
2. Namulamula wala Anamalamula anlattuliwa mmithukumanoni sa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ahaana arowaka..

NTTHUVO VIII ANAMALAMULA

EKAPIITULU I MUTAPHULELO NI MIKHALELO

Nlakano 200
(Ntaphulelo)

Anamula a Elapo ya Omosampiikhi ti Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu..

Nlakano 201
(Mikhalelo)

1. Antakaniheriwa Munikhuroni na Ahooleli a Iminixiteeriyu, Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi, owo onihoolela miteko sa nikhuru nenna, Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu ni tho Ahooleli a Iminixiteeriyu.
2. Pooti olattuliwa tho mmuthukumanoni wa Anamalamula Ahooleli a Nayili a Iminixiteeriyu ni Masakarataari a Epooma.

Nlakano 202
(Mwiitthanelo ni muhoolelo aya)

1. Mmutekoni mwaya, Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu nin'wehaxexa malamulo a Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ni malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.
2. Muthukumano wa Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu onlattuliwa ni Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu, onari orumeliwa wa Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi .
3. Mavaanelo a olamulela elapo aniiriwa mmuthukumanoni wa Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu, ahooleliwaka ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi .

EKAPIITULU II
SOOWIIRA NI EKHANYERERYELO

Nlakano 203
(Mweerelo)

1. Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu ninlipiherya malamulo a elapo, mukhalo wa elapo, mulokiho wa atthu, muroromelo ni murettele wa atthu, nineettiha munnuwo wa wuurela, nimpaka mukhaliheryo wa atthu wa epooma ni ninunnuwiha ni ninlipiha mwiiwananelo wa ikano ni tho nimpaka myeettelo ni ilapo sikina.
2. Mwaakiho wa mulokiho wa atthu onlipiheriwa ni makhuru a miteko seyiyi anipaka miteko saya aweha-wehiwaka ni anamalamula.

Nlakano 204
(Soowiira)

1. Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu ninvaheriwa omwene wa:
 - a) Okupaliha mpuhelo wa ihaki ni ipewe sa atthu;
 - b) Olipiherya mulokiho ni mweettelo wooreerela wa atthu;
 - c) Wuupuwelela malamulo anrowihiwa Munipuroni na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ;
 - d) Waakhulela malamulo attharihelaka miteko wa okoha-koha wa malamulo a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - e) Wuupuwelela miirelo sa wuurela ni sa atthu ni otthokelela musurukhu wa Epooma ni wiira seyiyi sineemereriwa ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi;
 - f) Weettiha ni olamulela miteko sa wuurela ni sa atthu.;
 - g) Wuupuwelela malayihano ni ilapo sikina, wiira, waakhulela, ovolowa ni olaleya malayihano oowiira wa olamulela waya ni ilapo sikina;
 - h) Olamulela myeettelo sa miteko ni muroromelo wa atthu;
 - i) Olamulela miteko sa Epooma, wancipalexa sa osomiha ni sa ekumi;
 - j) Olamulela ni weettiha myuupuwelelo sa okhala wa atthu.

2. Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu ninvaheriwa tho omwene wa:
 - a) Olipiherya mwaakiheryo wa athu ni itthu sa Epooma;
 - b) Olamulela ni oreheriha miteko sa Iminixiteeriyu ni sa makhuro makina anilamuliwa ni nikhuru nenna;
 - c) Woonexexa muvarelo wa miteko sa ipooma sa mmuttettheni ni olamulela mutthokiheryo ni mipakelo saya ni okhapelela, mwa olepeliwaaya mmalamuloni, makhuru a miteko sa ipooma mmuttetteni;
 - d) Olipiherya ni okhaliherya mipakelo sa miteko sa emperesa ni soopattu-xiwa ni axineene ni waakiha sootthuneya sa mulipa-oothuma ni sa athu ootheene;
 - e) Weettiha munnuwelo wa miteko soolayihana ni okhaliherya muruweryelo wa vatthokoni.

3. Anamalamula ti anvaheriwa paahi omwene wa wuupuwelela malamulo a mutthokiheryo, mikhalelo ni mipakhelo sa miteko saya.

Nlakano 205

(Soowiira sa Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu)

1. Onvaheriwa Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu, ohipahulaka miteko miki-na onvaheriwaawe ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ni mmalamuloni, omwene wa omukhaliherya ni onvaha miruku Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi woowaaruma Anamalamula.

2. Onvaheriwa tho Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu omwene wa:
 - a) Omukhaliherya Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi wa opaka mutthokiheryo wa Anamalamula;
 - b) Onvaha miruku Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi sa opattuxa Iminixiteeriyu ni makhuru a miteko anlikanela Iminixiteeriyu ni tho miruku sa waathanla Anamalamula;
 - c) Opaka ni omuhimyera Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi muupuwelelo wa miteko sa Anamalamula;
 - d) Olipiherya opakiwa malamulelo a Epooma ni Anamalamula;
 - e) Olamulela mithukumano sa Nukhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu sinlatuleleliwa ovaanela miirelo sa malamulo ahimmwale;

- f) Weettiha ni owehexexa miteko sa Iminixiteeriyu ni makhuru makina a miteko sa epooma;
- g) Oweha-weha myeettelo sa miteko sa Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu.

Nlakano 206

(Malayihano ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi)

1. Wa malayihano ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu, onvaheriwa omwene wa:
 - a) Osuweliha Munipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi Muupuwelo wa Miteko sa Anamalamula, Muupuwelo wa Miirelo sa Wuurela ni sa Atthu ni wa Otthokelela Musurukhu wa Epooma;
 - b) Osuweliha ihapari sa miteko sipakiwe ni Anamalamula;
 - c) Osuweliha Munipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi myuupuwelo sa Anamalamula.
2. Apakaka miteko seyiya, Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu onkhaliheriwa ni Ahooleli a Iminixiteeriyu onaathanlaawe orwana weyiwo.

Nlakano 207

(Ikhanyeryelo ni soowiira sa Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu)

Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu nimmuhimyera Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ni ninaakhula Munipuroni na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi miteko nivanraaya mulaponi ni ilapo sikina nttharihelaka malamulo.

Nlakano 208

(Ikhanyeryelo sa Anamalamula)

Anamalamula animuhimyera Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ni Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu muvarelo wa miteko sa muloko aya avaheriwaaya Munikhuruni na Ahooleli.

Nlakano 209

(Okhalihherana wa anamalamula)

Anamalamula aniiweleliha Muupuwelo wa Anamalamula ni malamulelo a Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu.

Nlakano 210
(Malamulelo)

1. Malamulelo a Nihuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu ankhalana mikhalelo sa nlamulo.
2. Malamulelo anihimmwa munummeru 1, ahaana othoonyera malamulo anaakhu-lelaaya.
3. Malamulelo anlempeliwa nsina na Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi ni onrumeliha olaleyiwa, nto malamulelo makina ti Muhooleli a Ahooleli a Iminixiteeriyu onlepa nsina nawe ni onrumeliha olaleyiwa waya.
4. Malamulelo makina a Anamalamula ankhalana tho mukhalelo wa nlamulo.

Nlakano 211
(Ipewe)

1. Mulamula khanvariwa wala khantthukiwa, waahikhale otthukiwa wawe wooweemereriwa ni Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi, waahikhale tho wiira oroovariwa atthekaka ni aphukeliwa mulattu onimukuxeriha otthukiwa wuulupalexaxa.
2. Wa Mulamula onooneliwa mulattu ni onotheriwa voolipihiwa, Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi onoothoriha wakhala wiira onoomuhiyerera wala onoomuhiyiha ovara miteko sawe wiira ophukeliwa mullattu awe, okhalaka woolipiheriwa ohiyihiwa attheka ntoko ohimyeeriwaaya munummeru 1.

NTTHUVO IX MAPURO A OPHUKA MILATTU

EKAPIITULU I IKANO SOOWUULAANA

Nlakano 212
(Mweerele wa miteko saya)

1. Ethhu yoothuneya ya Mapuro a Ophuka Milattu ti okhupaliha ni olipiherya mwiiwanano wa ikano ntoko ekiswa ya mukhalelo wa malamulo, okhupaliha mattittimiho a malamulo, olipiherya ihakhi ni ipewe sa atthu, ni tho maphurelo a malamulelo a makhuru oovikana aphattun'we ntoko anihimyaaya malamulo.
2. Mapuro a Ophuka Milattu anttaruxa mahittharelo a malamulo ni amphuka milattu atharihelaka malamulo alepeliwe.
3. Pooti otaphuleliwa ni malamulo myeettiheryo sa mmitekoni ni sa ephukelelo, iyo sinlupanyiha mapuro a ophuka milattu ni makhuru makina amphukela milattu.

Nlakano 213
(Mweerele wa oxuttiha).

Mapuro a Ophuka Milattu anaaxuttiha atthu ni anapooma muttharihelo oolakela ni oowiiuwelela a malamulo, yooniheryaka exariya ni mukhalelo woowiiwanana wa atthu.

Nlakano 214
(Mpahulo wa malamulo)

Mmilattuni, Mapuro a Ophuka Milattu khankuxeryera marumelo wala myettelo simpahula Malamulo a Elapo.

Nlakano 215
(Malamulelo a Mapuro a Ophuka Milattu)

Malamulelo a Mapuro a Ophuka Milattu ankhala ootthariheliwa wookhanyererya wa atthu ootheene ni itthu sikina ni anoovikana malamulelo a makhuru makina.

Nlakano 216

(Makhalelo a anamaphuka milattu oothanliwa)

1. Mmilattuni pooti okhalamo anamaphuka milattu oothanliwa.
2. Anamaphuka milattu oothanliwa anvolowa paahi woopacerya ophuka milattu ni wa othorihela malamulelo.
3. Ovolowa wa anamaphuka milattu oothanliwa onkhanyereriwa wakhala woolepeliwa mmalamuloni a ophukela milattu wala wakhala woorthoriheliwa ni namphuka milattu a mulattu omphukiwa, olipiheriwaka ni Eminixiteeriyu ya Otthariha Milattu sa Atthu wala wavekeleliwa ni mapantta yaala.
4. Nlamumo nnooniherya mapakelo a nthanlo ni a muvolowelo wa anamaphuka milattu yala ni tho ninlipiherya okhati wa ovara muteko yoowo.

EKAPIITULU II
OMWENE WA ANAMAPHUKA MILATTU

Nlakano 217
(Ohilamuleya wa anamaphuka milattu)

1. Apakaka muteko aya, anamaphuka milattu ankhala epewe yoohilamuleya ni paahi ahaana ottharihela malamulo.
2. Anamaphuka milattu ahaana tho milipiheryo sa otthara exariya ni sa ohivahe-riwa ottheke.
3. Anamaphuka milattu ankhala ooheeteteya, kanthaamihiwa, khanihiyihiwa, khampwiteleliwa wala omoroxiwa omwene aya, whaahikhale alepeliwaaya mmalamuloni.

Nlakano 218
(Otheke waya)

1. Anamaphuka milattu anaakhula ottheke waya avaraka muteko paahi wakhala ntoko olepeleliwaaya mmalamuloni.
2. Ovenxiwa wa namphuka milattu onkhumelela paahi wakhala sintoko olepe-
liwaaya mmalamuloni.

Nlakano 219
(Ohivareya okathi mmosaru)

Anamalamula a exariya, anivara muteko, ahikhale oovara miteko siikina sa epooma wala sa muneene, waahikhaleru muteko wa osomiha wala ophavelasa woonelela masuwelo a exariywala mukina wa mvuwiho ni nlaleyo wa masuwelo, soosomiwa soorerela ni soorattela, vapacenreene otthuniheriwa ni Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya.

Nlakano 220
(Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya)

Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya mutthenkeso wa waahoolela ni waaweha-weha anamweetihera exariya.

Nlakano 221
(Mukhalelo)

1. Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya aniphwanyaneya ootthokihiswa sa:
 - a) Muhooleli a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi.
 - b) Muhooleli a naayili a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi.
 - c) Atthu ayili oothanliwa ni muhooleli a elapo.
 - d) Atthu athanu othanliwa ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ottharihwaka makhalelo oolikaniherya.
 - e) Anamalamula a exariya 7 a soovara soovirikana, ootheene othanliwa ni akhwaaya anivaranaaya mwa makhalelo a nlamulo na anamalamula a exariya.
2. Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya nnihooleliwa ni muhooleli a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, onlenteriswa aahikhale wala akhoottiheriwa ni muhooleli a naayili a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi.
3. Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya enniwiiriha mpannta anamuteko othanliwa ni akhwaaya anivaranaaya, wiira sivaneliwe ni silamuliwe myaha sinihimya ophwanelela wa onamuteko ni mavarelo a otthariha meettelo saya, mwa makhalelo anirowaaya olamuliwa.
4. Nlamulo ninnookolela makhalelo makina anoonaneya wa soovara, mureheriwo ni mavarelo a Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya.

Nlakano 222
(Soovara)

Ti soovara sa Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya, voowooneyaxawene:

- a) Waathanla, waahela va mutekoni, waathaamiha, waaweliha, waakumiha va mutekoni ni ottotopela ophwanelela wa onamuteko, waalamulela otthariha meettelo saana, ni wa sootheene, otthariha meettelo ootheene oolikana aniira mpannta wa anamalamula a exariya.
- b) Ottotopela ophwanelela onamuteko ni waalamulela otthariha meettelo saana anamalamula a exariya, woohihonona soovara soweetiherya soovaheriwa ni anamaphuka milattu.

- c) Weemererya miteko sa oweha-wehiwa voowooneyaxa, otthariwa ni okoha-kohiwa itiripunaali.
- d) Ohimya moonelo ni opaka myeemereryo wa meettelo a exariya woowuu-puwelela waya wala wa ovekeliwa ni muhooleli a elapo, ni nipuro na olavuliwa ikano sa elapo ya Omosampiikhi wala ni kuveerunu.

EKAPIITULU III MUKHALELO WA ITIRIPUNAALI

MPANTTA I MITHINTO SA ITIRIPUNAALI

Nlakano 223
(Mithinto)

1. Mwa elapo ya Omosampiikhi sookhala itiripunaali iya:
 - a) Etiripunaali Yuulupalexaxa ya Elapo ya Omosampiikhi;
 - b) Etiripunaali eniphuka milattu sa mavarelo a muteko;
 - c) Itiripunaali soophuka milattu.
2. Vanimoonaneya okhala itiripunaali soophuka milattu sa mavarelo a muteko, sa muteko, sa mpooxitu, sa oweherya, sa mmaasini, sa weemererya ni sa mmuttettheni.
3. Owerya, oreheriwa ni mavarelo a itiripunaali sihimmwale wa mammeru ari otutuli sinnooniheriwa wa munlamuloni, nikhhanle nooloherya okhala mannuwelo oovirikana a itiripunaali varyari wa itiripunaali sa vaporovinsiya ni tiripunaali yuulupalexaxa ya elapo ya Omosampiikhi.
4. Itiripunaali soophuka milattu itiripunaali sa atthu anceene wa myaha sa anammuttettheni ni sa ikhirini ni sinnivara wa mipantta sootheene soohivaheriwa malanulo a ehakhi makina.
5. Wa okathi woopacerya, vannikhala woonaneya itiripunaali sirina soovara soowooneyaxa ni itiripunaali ineenesene sa ophuka myaha khamosa-khamosa.
6. Woohihonona elempwale mwaha wa itiripunaali sa atoropa, sinnikhoottihwa okhalavo itiripunaali sirina owerya wa ophuka milattu mwa mithinto soovirikana sa ikhirini.

Nlakano 224
(Itiripunaali sa atoropa)

Wa okathi enoonanyaaya ekhotto sinnipakiwa itiripunaali sa atoropa soowerya ophuka milattu sa ikhirini myaha sa atoropa paahi.

MPANTTA II
ETIRIPUNAALI YUULUPALEXA YA ELAPO
YA OMOSAMPIIKHI

Nlakano 225
(Muleeliheryo)

1. Etiripunaali yuulupalexa ya elapo ya Omosampiikhi mutthenkeso muulupalexa wa mathataanelo wa itiripunaali soophuka milattu.
2. Etiripunaali yuulupalexa enniliherya orumeeliwa nlamulo woohivirikanihiwa muhina wa muttethe erinaaya owerya ni avaraka wa otthuna wa nloko na Omosampiikhi.

Nlakano 226
(Mukhalelo)

1. Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi enikhaleliwa ni makhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya, mwa nummeru ninkela ovaheriwa munlamuloni.
2. Muhooleli a elapo onnimuthanla muhooleli a naayili a Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi, nowiweleliwa Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya.
3. Akhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya anithanliwa ni muhooleli a elapo, wa ottharihela mweemereryo wa Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya, mwa muxinttano wosuwelihiwa, oweha-wehiwa itukumentu, onivaheriwa wa anamalamula a exariya hata anammuttettheni a elapo ahu akina oowooneyaxa ophwanelela, oothene avinreene wa universitaati omwiira kuurusu a osoma ihakhi, sittharihiwaka ihakhi saya sa enammuttettheni ni sa epooma.

4. Akhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya ahaana mpaka nihiku noothonyiwa, okhalana iyaakha soolikana wala soovikana miloko miraru ni ithanu, avanreene miteko sa exariya wala osomiha mwa kuurusu a ihakhi voophiyeraka iyaakha miloko, sikhalaka sootthuneya sikina soothoonyiheriwa munlamuloni.

Nlakano 227
(Mavarelo)

Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi enivara:

- a) Wa mipantta, ntoko etiripunaali yoopacera ni yootharelanaaya;
- b) Wa muthukumanyo, ntoko etiripunaali yootharelana ni yoomalela, mwa makhalelo owooniheriwa munlamuloni.

MPANTTA III
**ETIRIPUNAALI ENIPHUKA MILATTU
SA MAVARELO MUTEKO**

Nlakano 228
(Muleeliheryo)

1. Etiripunaali eniphuka milattu sa mavarelo a muteko mutthenkeso muulupalexa wa ottharelana wa itiripunaali siniphuka milattu sa mavarelo a muteko, sa mipooxitu ni sa oweherya.
2. Oweha-wehiwa meetteliwo a exariya mwa ohoolela miteko ni otthariha myeettelo sileeliheriwe wa mpantta wa ohoolela epooma, siiso ntoko oweha-wehiwa meetteliwo a exariya wa muhakhu wa epooma hata otumereriwa waakhula wa ohirumeela muhakhu vookhalela, owo muteko wa Etiripunaali eniphuka milattu sa mavarelo a muteko.

Nlakano 229
(Mukhalelo)

1. Etiripunaali eniphuka milattu sa mavarelo muteko enikhaleliwa ni makhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya, mwa nummeru noovaheriwa munlamuloni.
2. Muhooleli a elapo onnimuthanla muhooleli a Etiripunaali eniphuka milattu sa mavarelo muteko, nowiiweleliwa Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya ya mavarelo muteko.

3. Akhulupale a Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya ya mavarelo muteko anithanliwa ni muhooleli a elapo, ottharihaka mweemereryo wa Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya ya mavarelo muteko.
4. Akhulupale a nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya ya mavarelo muteko ahaana, mpaka nihiku anithanliwaaya, okhalana iyaakha soolikana wala ovikana miloko miraru ni ithanu ni omaleliha sootthuneya sikina silepiwe munlamuloni.

Nlakano 230
(Soovara)

1. Ti soovara, sa Etiripunaali yuulupalexa ya anamalamula a exariya ya mavarelo muteko:
 - a) Ophuka milattu wa soovariwa sinooniherya makhalelo a owaneliwa onipacerya myaha sa ohoolelana muhina wa exariya
 - b) Ophuka milattu soovekeliswa okhaliheriwa wa soolamuliwa ni mitthenkeso sa epooma.
 - c) Osuwela wa soovekeliswa okhaliheriwa sikhalanne soolamuliwa ni itiripunaali suulupalexa sa anamalamula exariya sa mavarelo muteko, mipooxitu ni oweherya.
2. Ti soovara tho sa Etiripunaali yuulupalexa ya anamalamula a exariya ya mavarelo muteko:
 - a) Olepa ewarakha eleelikeraka yoonaneyiye ni moonelo aya mwa muhakhu wootheene wa epooma.
 - b) Oweha-weha, vahinatthi, mweetiheriwo waya ni oliveliwa soopakiwa ni mivarihano siri soowaakhuleliwa ni etiripunaali yuulupalexa ya anamalamula a exariya ya mavarelo a muteko.
 - c) Oweha-weha khula okathi miruweryo sa elapo.
 - d) Oweha-weha makhalelo a orumeeliwa musurukhu ooniruuhiwa wa ilapo sa okhopela, voowooneyaxeene wa woolihiwa, wa ovahiwa, okhaliheriwa ni wuncererihiwa.

Nlakano 231
(Mureheryoo ni mmavarelo)

Nlamulo ninlokiherya mureheryo ni mavarelo a etiripunaali yuulupalexa ya anamalamula a exariya ya mavarelo a muteko ni mmakhalelo makina aniirela mpantta owerya waya.

Nlakano 232
(Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya ya mavarelo muteko)

1. Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya ya mavarelo muteko, mutthenkeso wa waaholela ni waaweha-weha anamweetihera exariya ya mavarelo muteko, mipooxitu ni oweherya.
2. Nlamulo ninlokiherya mureheryo, mukhalelo ni mavarelo a nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya ya mavarelo a muteko.

Nlakano 233
(Ohivareya okathi mmosaru)

Anamalamula a etiripunaali yuulupalexa ya exariya ya mavarelo miteko, aniira avaraka muteko, khakhanle oovara miteko sikina sa epooma wala sa axineene, wahkhanle osomiha wala ophavelasa woonelela masuwelo a exariyawala mukina wa mvuwiho ni nlaleyo wa masuwelo, soosomiwa soorerela ni soorattela, vapaceneene otthuniheriwa ni Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya a mavarelo a muteko.

NTTHUVO X EMINIXITEERIYU YA OTTHARIHA MILATTU SA ATTHU

Nlakano 234
(Muleeliheryo)

1. Eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa atthu nnikhala nikhuru na anamalamula oorehereya oraatteene animurumeela Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo;
2. Wa ovariwa miteko, nikhuru na anamalamula ni anamvara a Eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu annitumereriwa otthariha makhalelo a exariya osuwelela yoothuneya, otthariha exariya ni myeettelo hata soorummwa sa munlamuloni;
3. Eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu yookhalana myeettelo sa wayeene ni sa wiihoolela.

Nlakano 235
(Mukhalelo)

Eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu ennoonaneya okhala nikhuru na anamalamula, nipuro na anamutthariha uulupalexa a milattu sa elapo ni makhuru makina oowaarumeela.

Nlakano 236
(Miteko)

Muteko wa Eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu, ohoolela epooma hoothe ni itiripunaali ni okhapelela soothuneya sinivaherya nlamulo, oweha-weha exariya, okathi onimalela otthukeliwa, ohoolela meetiheryo mwa otholiwa soowooniherya ovariwa ekhirini, ovaha ehukhumu ni ororomeliha waakiheriwa anamwane wa exariya, oohikhala ni oohiwerya.

Nlakano 237
(Nipuro na Namutthariha Uulupalexa a Milattu sa Elapo)

1. Nipuro na anamutthariha uulupalexa a milattu sa elapo ti mutthenkeso muulupalexa na anamalamula a eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu, orina meettelo, mukhalelo ni oweriya woowooniheriwa munlamuloni.

2. Nipuro na anamutthariha uulupalexa a milattu sa elapo nnihooleliwa ni Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo okhaliheriwaka ni Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo a naayili.

Nlakano 238

**(Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a eminixiteeriyu
ya otthariha milattu sa aathu)**

1. Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu enlikanela ni Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu, aniirela mpannta ale oothanliwa wa nipuro na ovaanela ikano sa elapo ya Omosampiikhi.
2. Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu mutthenkeso oniweha-weha ni weemererya wa eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu.
3. Nlamulo ennirumeeliha oreheriwa, mukhalelo ni mavarelo a Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a eminixiteeriyu ya otthariha milattu sa aathu.

Nlakano 239

**(Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo ni Namutthariha
muulupalexa a milattu sa elapo a naayili)**

1. Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo ni Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo a naayili anoothanliwa, wa okathi woophiyerya iyaakha thanu, ni muoholeli a elapo wa ale amwiirale kuurusu wa osoma ihakhi, avanreene miteko sa olamula wala miteko sikina siniira mpannta wa itiripunaali wala osomiha mwa kuurusu a ihakhi voophiyeraka iyaakha miloko, ohikhalaka woowunteereya muteko awe ohiya mwa makhalelo a:
 - a) Ohitthuna;
 - b) Okhumihiwa vamutekoni;
 - c) Ohinhiwa ovara muteko;
 - d) Okhanyereriwa ohiya ovara muteko wa sootheka wala ikhirini.
 - e) Waakhulela nipuro wala ekhatera vamutekoni yoohiiraaneyi ni mavarelo a muteko

2. Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo onimurumeela muhooleli a elapo.
3. Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo onnisuweliha soowiiraneya sa mwaakha wa Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 240

(Anamakhaliherya a anamutthariha aalupalexa a milattu sa elapo)

1. Anamakhaliherya a anamutthariha aalupalexa a milattu sa elapo anihooolela eminixiteeriyu a athhu hoothe ni mipantta sa Etiripunaali yuulupalexa ya elapo ni Etiripunaali eniphuka milattu sa mavarelo a muteko ni anikhala ahooleli oomalela wa nikhuru na anamatthariha a milatthu sa athu.
2. Anamakhaliherya a anamutthariha aalupalexa a milattu sa elapo anthanliwa ni muhooleli a elapo, vooweemereriwa ni nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya, mwa muxinttano wosuwelihiwa, oweha-wehiwa itukumentu, onivaheriwa wa anamalamula a exariya hata anammuttettheni a elapo ahuhakina oowooneyaxa ophwanelela, oothene avinreene wa universitaati omwiira kuurusu a osoma ihakhi, sittharihiwaka ihakhi saya sa enammuttettheni ni sa epooma, exariya ahaana mpaka nihiku noothonyiwa, okhalana iyaakha soolikana wala soovikana miloko miraru ni ithanu, avanreene miteko sa exariya wala osomiha mwa kuurusu a ihakhi voophiyeraka iyaakha miloko.

NTTHUVO XI

NIKHURU NA AKHULUPALE ANIWEHA-WEHA

MALAMULO A ELAPO

Nlakano 241
(Muleeliheryo)

1. Nikhuru na Akhulupale Aniweha-Weha Malamulo a Elapo ti mutthenkeso wa omwene orina yoovara yoowooneyaxa, ohoolela exariya mwa myaha sa malamulo.
2. Oreheriwa, mavarelo ni makhalelo a oweha-weha ni otthariha meettelo a malamulo, a exariya, ni soowerya sootheene sa nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo sinnivaheriwa muhina mwa nlamulo.

Nlakano 242
(Mukhalelo)

1. Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo ninkhalana akhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya thanu ni ayili anithanliwa mwa makhalelo anittharelana:
 - a) Mukhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya mmosa onithanliwa ni muhooleli a elapo, yoowo ori muhooleli wa Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo;
 - b) Akhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya athanu anithanliwa ni Nipuro na ovaanela ikano sa elapo mwa makhalelo a muhoolelano woolikana.
 - c) Mukhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya mmosa onithanliwa ni Nikhuru nuulupalexa na anamalamula a exariya.
2. Akhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya a Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo annithanleliwa ovara mwa okathi woophiyeraka iyaakha thanu, voowuluuleya ni annikhalana nrromelo na wiihoolela, ohithaamihiwa, ohimoriwa ikharari ni ohihimeriwa ottheka.

3. Akhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya, wa okathi anithanliwaaya, ahaana okhalana iyaakha soolikana wala soovikana miloko miraru ni ithanu, avanreene miteko sa exariya wala miteko sikina sa mutiripunaali wala sa osomiha mwa kuurusu a ihakhi voophiyeraka iyaakha miloko.

Nlakano 243

(Ohivareya okathi mmosaru)

Akhulupale a nikhuru na anamalamula a exariya a Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo, anivara muteko, ahikhale oovara miteko siikina sa epooma wala sa muneene, waahikhaleru muteko wa osomiha wala ophavelasa woonelela masuwelo a exariya wala mukina wa mvuwihoni nlaleyo wa masuwelo, soosomiwa soorerela ni soorattela, vapacenreene otthuniheriwa ni mutthenkeso aya.

Nlakano 244

(Soovara)

1. Ti soovara sa Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo:
 - a) Oweha-weha ni ohima ohireerela wa malamulo ni ohittharihiwa meettelo ooreera wa mavarelo a mitthenkeso a epooma.
 - b) Omala-maliha ohiiwananiwa muhina wa soovara sa mitthenkeso sirina omwene aya.
 - c) Oweha-weha vahinatthi wakhala wiira mwa muteko wa okoha-koha onnittharihiwa malamulo.
2. Ti soovara tho sa Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo:
 - a) Oweha-weha sootthuneya wa exariya simphaveliwa wa wiivahererya okhala muhooleli a elapo;
 - b) Ohimya ohiwerya etthu woohimala wa muhooleli a elapo;
 - c) Oweha-weha okhwa ni omala okathi wa ohoolela elapo;
 - d) Oweha-weha voomalelawene, mikhaliheryo ni ovaanyihiwa wa mwathanle, waakhulela ni olaleya miphurelo sa mwaathanlo sinooniheryaaya nalamulo;

- e) Olamula voomalelawene, ottharihiwa exariya yakumiheriwaka eparitiitu ni miilaano saya, siiso ntoko oweha-weha ottharihiwa exariya wa masina aya, malepo oopacerya a masina aya, ikanyero saya ni oruma omalihiwa muhina wa malamulo a elapo ni malamulo makina;
- f) Olamulela soovariwa wa okhoottiswa mwaathanlo ni soolamuliwa sa iparitiitu sineettela epoliitika;
- g) Olamulela soovariwa sirina wa otthuneya waya mwaha onihimya wa ovara muteko Akhulupale a nipuro na ovaanela ikano sa elapo;
- h) Olamulela soovariwa sirina wa sootthuneya waya soohivareya sikina wa okathi mmosaru sooniheriwe wa malamulo a elapo ni munlamuloni.

3. Nikhuru na Akhulupale aniweha-weha malamulo a elapo ninnitthariha soovara sikina sinvaheriwaaya munlamuloni.

Nlakano 245

(Mweemereryo wa oweha-wehiwa mwaha wa ohittharihiwa malamulo)

1. Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo ninniweha-weha ni ninnihimya, ni ikuru sa otumererya sootheene, ohilamuleya wa malamulo ni ohittharihela exariya wa meettelo makina a mitthenkeso sa epooma, wa okathi wootheene anivaraaya muteko.
2. Aakhala vooweemererya Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo ohimya ohilamuleya wa malamulo ni ohittharihela exariya wa meettelo makina a mitthenkeso sa epooma:
 - a) Muhooleli a elapo;
 - b) Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya omosampiikhi;
 - c) Ekapatti emosa, enakhalakaru, ya akhulupale a nipuro na ovaanela ikano sa elapo;
 - d) Muhooleli a Maminiixituru;
 - e) Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo;
 - f) Namuvaha exariya;
 - g) Anammuttettheni ikonto piili.

3. Malamulo ala aneettihera oweraneya wa waakhela miteko sa oweha-weha wa soohuupuweleliwa.

Nlakano 246

(Oweha-wehiwa wa okasoopeliwa otthariha malamulo a elapo)

1. Muhooleli a elapo ookhala woovekela Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo, oweha-wehiwa wa okasoopeliwa otthariha malamulo a elapo wa khula etukumentu oniruuheliwaawe woowi osuwelihe;
2. Oweha-wehiwa wa okasoopeliwa otthariha malamulo a elapo ohaana ovekeliwa muhina mwa mahiku anihimmwa mwa nummeru 2 na nlakano 163;
3. Vanivekeliwaaya oweha-wehiwa wa otthariha malamulo a elapo, onimunteeriwa okathi onimalela musuweliho;
4. Wakhala wiira Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo nnoohimya ohikhala ottharihiwa wa malamulo a elapo, onoopacerya okathi musya wa osuwelihiwa wamalaru osuwela muhooleli a elapo yoolamula ya Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo.
5. Wakhala wiira Nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo nnoohimya ohittharihiwa wa malamulo a elapo, muhooleli a elapo khonaakhu-lela ni onootthikiherya etukumentu Onipuro na ovaaneliwa ikano sa elapo.

Nlakano 247

(Otthyawelega)

1. Vannikhanyereriwa oveleliheriwa Onikhuruni na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo, soolamuliwa ni myeemereryo sikina, mwaha aya oryeene ohittharihiwa malamulo a elapo, mwa makhalelo anittharana:
 - a) Wakhooitiwa orumeeliwa khula mweettelo mwaha wa ohittharihiwa malamulo;
 - b) Wakhala wiira Namutthariha muulupalexa a milattu sa elapo wala Eminixiteeriyu ya Otthariha Milattu sa Athu anoorumuha oweha-wehiwa matthariheliwo a malamulo wala woonaneya exariya mwa khula mweettelo, oni orumeeliwa waya wookhooitihiwa, oryeene mwaha wa ohittharihiwa malamulo hata ohoonaneyavo exariya, wa mweemereryo wa exariya ohinitthyawelega mukhaliheryo;

2. Malamulo annireerihela mananna a waakhulela itthyaweledo sa mukhaliheryo ovaheriwe wa yoolamuliwa ela.

Nlakano 248

(Ohitthyaweleya ni okhanyerereya wa soolamuliwa)

1. Soolamuliwa soomalela sa nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo ti sa okhanyereriwa ovava wa anammuttettheni ootheene, mitthenkeso ni atthu akina a mutiripunaali, khasintthyawelesiha mukhaliheryo ni ti soohoolela ovikana malamuliwa sikina.
2. Wa ohittharihiwa soolamuliwa soomalela sinihimmwa wa nlakano nla, ole ohinitthariha onrowa ovaheriwa wiira ekhirini ya ohiiwelela waahiphwaneleru okhala ekhirini yootepaxa.
3. Soolamuliwa soomalela sa nikhuru na akhulupale aniweha-weha malamulo a Elapo sinnivuwihiwa mpoleti mwa erepuupilika.

NTTHUVO XII
**MITEKO SA EPOOMA, MAPULIISIYA, NAMUVAHA
 EXARIYA NI MITTHENKESO SA EPOOMA
 SA MMUTTETTHENI**

EKAPIITULU I
MITEKO SA EPOOMA

Nlakano 249
(Ikano sooholela)

1. Miteko sa Epooma sinvarela atthu ni wa ovara miteko saya sinoottittimiha ihakhi ni ipewe sa atthu.
2. Mitthenkeso sa Miteko sa Epooma sintthariha Malamulo a Elapo ni sinoottittimiha ikano sa malikanelo, soohikhalana mpantta ni sa exariya.

Nlakano 250
(Mukhalelo)

1. Miteko sa Epooma sinkhala soottharihela ikano sa ohiikhupela ni ohiithuku-manyera omwene, sihoolelihaka makhaliheryo a esya ni mavarelo ooreerela a miteko saya, sihinanarihelaka miteko ni omwene wa Epooma.
2. Miteko sa Epooma sinihooliha makhweyiheryo a miirelo sa miteko ni mwaattamaneliho wa miteko ni atthu

Nlakano 251
(Mavolowelo ni myeettelo a anamuteko)

1. Muvolowewa wa Miteko sa Epooma ni marowelo wa ohoolo waya khankacamihiwa mwaha wa nikhwili na ntapara, muthinto, wa eyareliwo ya mulopwana wala muthiyana, wa ethiini, wa nloko nooyareliwa wala na muttetthe wa atthu wala wa muttharielo wa eparitiitu ni onttharihela paahi mphwanelelo ni maweryelo a opaka miteko wa muthu.

2. Malamulo anrumela myeettelo sa anamiteko a Epooma, soohipakanyeya ni malipiheryo a makhalelo oohikhalana mpantta wa ovarela omwene wa atthu.

Nlakano 252

(Etthokiheryo ya omwene)

1. Anamiteko a Epooma, avaraka miteko saya, ahaana owiwelela anamalamula a omutekoni waya, ntoko alepeliwaaya mmalamuloni.
2. Owiwelela anamalamula aya ommala wakhala mweettelo ompakiheryo ekhimi.

Nlakano 253

(Ihakhi ni maroromela a anamarumiwa)

1. Atthu ahaana ehakhi ya oleliwa ni miteko sa epooma myeettelo soothuneya anivekelaaya, ntoko silepeleliwaaya mmalamuloni.
2. Anamuveka anoosuwelihiwa myeettelo sa miteko sa epooma atthariheliwaka ni ahimanle mahiku anvaheriwa ni malamulo ni anoosuwelihiwa soowiiraneya yakhala matepiho annyonyiha ihakhi ni maphavelo a atthu arina makhapelelo a exaria.
3. Anoolipiheriwa mwaakiheryo wa ehakhi atthu anoonela soonanara sa myeettelo sa miteko sa epooma sinnanariha ihakhi saya.

EKAPIITULU II
MAPULIISIYA

Nlakano 254

(Muleeliheryo)

1. Muteko wa Mapuliisiya a Elapo ya Omosampiikhi, yiiwananaka ni makhuru a miteko mikina sa Epooma, ti ororomeliha malamulo ni mukhapelelo wa atthu ni wa itthu, ni murettele wa atthu, muttittimiho wa Elapo ya Ehakhi ya Omwene wa Atthu ni olipihera ihakhi ni ipewe sa atthu.
2. Mapuliisiya akhahiyo a Eparitiitu.
3. Avaraka miteko saya, Mapuliisiya anttharela malamulo ni anaavarela muteko, ahaanthanlaka, atthu ni makhuru a miteko sa Epooma ni sa Axineene.

Nlakano 255

(Ekomantu ni mathukumanyero)

1. Mapuliisiya a Omosampiikhi anrumiwa ni Komantanti Muulupalexa a Mapuliisiya.
2. Malamulo anithoriha mathukumanyero ootheene a Mapuliisiya, anlepela makhuru aya, anlamulela miteko saya, makhalelo ni myeettelo sa ovolowela muteko yoola.

EKAPIITULU III

NAMUVAHA EXARIYA

Nlakano 256

(Mutaphulelo)

Namuvaha Exariya ti mutthenkesi orina muteko wa olipihera ihakhi sa atthu, waakihera malamulelo ni exariya sipakiwaka miteko wa epooma.

Nlakano 257

(Mwaathanlo)

Namuvaha Exariya onthanliwa ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi ni wookwanela ikapatti piili sa natthaaru sa akhulupale mwa okathi malamulo anrumelaaya.

Nlakano 258

(Ohilamuleya)

1. Namuvaha Exariya khanlamuleya ni khanaathanla oowaaverela miteko, ohaana paahi ottharihela Malamulo.
2. Namuvaha Exariya, mwa mwaakha, onoovahererya Munipuroni na Ovaanela ikano sa Elapo ihapari sinleeliha myeettelo sa muteko awe.

Nlakano 259

(Soowiira)

1. Namuvaha Exariya ononelela ihapari onivaheriwaawe, ohikhalaka wa olamula, onoorumela mitthenkeso saya wiira sookololiwe wala ahivirikanyihiwe malamulo wala ixariya.

2. Wakhala wiira mathola-thola a Namuvaha Exariya ahoonela sootepaxa wa opakiwa miteko sa atthu, mavirikanyiho ni soonanara sootepaxa, Namuva Exariya onihimyera Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, onimuleela Namutthariha Muulupalexa a Milattu sa Elapo ni Namulamula Muulupalexa wala a mmutthettheni othorihaka makhalelo awe ooreerela.

Nlakano 260

(Nthumererelo wa owarelana)

Mitthenkeso ni anamupaka miteko sa atthu ahaana owarelana ni Namuvaha Exariya, ola avekela ovaraka muteko awe.

Nlakano 261

(Myeettelo, miirelo ni mathukumanyero)

Makhalelo makina a myeettelo, miirelo ni mathukumanyero a owarelana anlepelawa mmalamuloni.

EKAPIITULU IV

MITTHENKESO SA EPOOMA SA MMUTTETTHENI

Nlakano 262

(Mutaphulelo)

Mitthenkeso sa Epooma sa mmuttettheni sirina muteko wa okhala mmuttettheni wa nipuro na Epooma wa muteko wa weettiha ni wunnuwiha wa nipuro nenno, ni sinkhalihera mwaataano ni mwiirano wa atthu a elapo yootheene.

Nlakano 263

(Ikano sa mathukumanyero)

1. Muthukumanyero ni mwettelo wa mitthenkeso sa Epooma mmuttettheni sinttharela ikano sa ohiikhupela ni ohiithukumanyera omwene, ohinanarihaka mwaataano wa miteko ni omwene wa Anamalamula.
2. Mmwetteloni mwaya, mitthenkheso sa Epooma sa mmuttettheni, sihoolelihaka mavarelo a miteko ni itthu sa nipuro nenno, sinlipihera miirelo a mpannta a atthu ni sinaatumererya axineene wupuwelela mmaliheryo wa mikachamiho saya.

3. Mmutekoni mwaya, mitthenkeso sa Epooma sa mmuttettheni sinoottittimiha omwene, soowiira ni mahilamulelo a ipooma sa mmuttettheni.
4. Wiira sivariwe miteko saya ntoko sivaheriwaaya, Epooma enlipiherya mooniyeryo aya wa khula Epooma ya mmuttettheni.
5. Nlamulo ninthoriha mayiranelo a miteko anaaluttanela athu a mmittettheni, nivaheraka vaavo miteko mikina simphwanelela Epooma.

Nlakano 264
(Miteko saya)

1. Mitthenkeso sa Epooma sa mmuttettheni sinlipiherya, munipuroni mwaya, sihinanarihaka omwene wa ipooma sa mmuttettheni, opakiwa wa miteko ni mpuwelelo sa wuurela, sa ewahala ni sa athu sootthuneya sa mmuttettheni ni sa elapo yootheene, sittharihelaka marumelo alepeliwe Mmalamulo a Elapo, oolamuleliwa ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, ni Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu ni mitthenkeso suulupale sa Epooma.
2. Mathukumanyo, myettihelo ni soowiira sa mitthenkeso sa Epooma sa mmuttettheni sinrumeliwa malamulo.

NTTHUVO XIII
**MWAAKIHERYO WA ELAPO NI NIKHURU NA MWAAKIH-
 HERYO NI MUKHAPELELO WA ELAPO**

EKAPIITULU I
MWAAKIHERYO WA ELAPO

Nlakano 265
(Ikano soohoolela)

Malamulelo a mwaakiheryo ni mukhapelelo wa Epooma anthoriha waakihera woopoliwa wa elapo, okhapelela omwene ni opurukuma wa elapo ni olipiherya mweettelo wa makhuru a miteko ni mukhapelelo wa atthu ni mpaco wa ekhotto ya kapwitthi.

Nlakano 266
(Makhuru a waakihera ni miteko sa okhapelela)

1. Makhuru a waakihera ni miteko sa okhapelela anttharihela malamulo a elapo a mwaakiheryo ni ni mukhapelelo ni ahaana okhala oororomeleya wa Malamulo ni wa Elapo.
2. Olapha wa atthu a makhuru a waakihera ni miteko sa okhapelela a Epooma onthoriherya muttittimiho wa Malamulo, waakihera miirelo sa miteko ni waa-varela atthu.
3. Makhuru a waakihera ni miteko sa okhapelela wa Epooma khandtharihelela Eparitiitu ni aniwiiisanela myeettelo wala wiira mpantta ompaka miirelo si-naakawanyiha mmakhuruni mwaya ni sinnanariha mwiiraano wa Elapo Yoo-theene.
4. Makhuru a waakihera ni miteko sa okhapelela wa Epooma ahaana omwiiwelela Muhooleli a Elapo wa okhala wiira ola Muhoolelixa aya.

Nlakano 267
(Waakihera wa elapo, muteko wa atoropa ni muteko wa mmuttettheni)

1. Mweettelo wa waakihera woopoliwa wa elapo yootheene, omwene ni mpurukumo wa elapo ti mweerele woohivaanyeya ni muttittimihero wa atthu ootheene a elamo ya Omosampiikhi.

2. Muteko wa atoropa onvariwa, ntoko anlepelaaya malamulo, Mmakhuruni a Anakapwitthi a Waakihera Elapo ya Omosampiikhi.
3. Malamulo anaarumela atthu ootheene ahinrumeeliwa muvarelelo wa muteko wa atoropa muteko wa mmuttettheni oorentela wala oomalihera wa muteko wa atoropa.
4. Ohirumeeliwa wa muteko wa atoropa onlepelikiwa mmalamuloni.

EKAPIITULU II

NIKHURU NA MWAAKIHERYO NI MUKHAPELELO WA ELAPO

Nlakano 268

(Mutaphulelo ni mukhalelo)

1. Nikhuru na Mwaakiheryo ni Mukhapelelo wa Elapo ti mutthenkeso wa Epooma wa okohereriwa paahi mikhalelo sa omwene ni mupurukumo wa elapo, wa waakihera omwene woovaheriwa ni atthu ni wa mukhapelelo.
2. Nikhuru na Mwaakiheryo ni Mukhapelelo wa Elapo ninlamuleliwa ni Muhoo-
leli a Elapo ya Omosampiikhi ni ninkhalana mukhalelo onlepeleliwa ni ma-
lamulo, mmo anvolowa akhulupale ayili oothanliwa ni Muhooleli a Elapo ya
Omosampiikhi ni akhulupale athanu anthanliwa Munikhuruni na Ovaanela
Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.

Nlakano 269

(Soowiira)

Nikhuru na Mwaakiheryo ni Mukhapelelo wa Elapo nivaheriwa omwene wa:

- a) Ohimyera ekhotto ehinatthi okhumelela;
- b) Ohimyera mukhoottiho wa ororomeliha malamulo ni olamulela ovire-
leleya ni ovela-veleya wa elapo;
- c) Otthokelela myeettelo ni makhalelo a nipuro na mukhapelelo wookwanela
wala wookawanyeya wa waakihera ni okhapelela elapo yootheene.

- d) Wuupuwelela ni ottharihela miirelo sa mitthenkeso mikina sa Epooma sinkupaliha olipiherya woopoliwa wa elapo, mukhaliheryo wa omwene woothanleliwa ni atthu ni musukelo wa malamulo ni wa mutthokihero wa atthu.
- e) Ohimyera miteko sa orwiiha murettele soopakiwa mulaponi mukina.

Nlakano 270

(Muthukumanyero ni mweettelo)

Muthukumanyero ni mweettelo wa Nikhuru na Mwaakiheryo ni Mukhapelelo wa Elapo onoolepeliwa mmalamuloni.

NTTHUVO XIV
OMWENE WA MMUTTETTHENI

Nlakano 271
(Soothuneya)

1. Omwene wa Mmuttettheni ori mutthokihero wa waavolowiha athhu mmulokiheroni wa mikacamiho sa mmuttettheni mwaya ni wa weettiha ni wunnuwiha wa nipuro nenno, othipelela ni olipihera omwene wa athhu, wa okhalihera mwaa-taano wa Epooma ya Omosompiikhi.
2. Omwene wa Mmuttettheni onlipihereya ni muupuwelelo ni muwerelo wa athhu ni ompaka miteko saya okhaliheranaka ni makhuru a nvaanelo wa athhu.

Nlakano 272
(Ipooma sa mmuttettheni)

1. Omwene wa Mmuttettheni ori okhala wa ipooma sa mmuttettheni.
2. Ipooma sa mmuttettheni ti makhuru a athhu, sookhalana mitthenkeso saya, sinttharihela matthunelo a athhu a mmuttettheni mwaya, sihinanarihaka matthunelo a elapo yootheene ni miteko sa Epooma ya Omosompiikhi.

Nlakano 273
(Matthokiheryo ipooma sa mmuttettheni)

1. Ipooma sa mmuttettheni ti Imunisiipiyu ni mittetthe sa athhu.
2. Ipooma sa mmuttettheni sinlikana ni makhuru a impa sinceeni ni makhuru a impa vakhaani.
3. Mittetthe sa athhu sinlikana ni mapuro a epooxitu ya epooma.
4. Malamulo pooti orumela matthokiheryo makina anthoonyera ipooma sa mmuttettheni suulupale ni ipooma sa mmuttettheni sankhaani, attharihelaka makhalo a makhuru a impa saya wala sa mittetthe sa athhu.

Nlakano 274

(Opattuxa ni omala-maliha ipooma sa mmuttettheni)

Mpattuxo ni mmala-maliho wa ipooma sa mmuttettheni onlepelwa mmalamuloni, onari ovirikanihiwa waya nvaanelo ompakiwa ni mitthenkeso saya ohinatthi.

Nlakano 275

(Mithenkeso sa olamulela ni sa anamwiira)

1. Ipooma sa mmuttettheni sookhalana ntoko mitthenkeso, Nipuro na ovaanela ikano, nikhalanne omwene wa olamulela, ni nikhuru na anamwiira, nna nnaakhula munipuroni na ovaanela ikano, ntoko anlepelaaya malamulo.
2. Nipuro na ovaanela ikano ninthanliwa mmwaathanlo wa ootheene, mwaathanlo ompakiwa woolukama, woolikanela, wa esiiri ya atthu, wa khula mutthu, wa mahiku aya ni wa atthu ankhala mmuttetthe wa epooma yeyiyo, ottharihelaka mwaattela wa anamuthanla aya.
3. Mitthenkeso sa anamwiira a epooma ya mmuttettheni eneetithiwa ni Muhooleli onthanliwa mmwaathanlo wa atthu ootheene, woolukama, woolikanela, wa esiiri ya atthu, wa khula mutthu, wa mahiku aya ni wa atthu ankhala mmuttettheni wa epooma yeyiyo.
4. Miphavelelo sa othanla mitthenkeso sa ipooma sa mmuttettheni pooti wooniheriwa ni iparitiitu, mekhayiye wala sooluttana, wala ni makhuru a anamuthanla, otthariheliwaka anlepelaaya malamulo.
5. Muthukumanyeryo, ntakaniheryo ni myeettelo sa mitthenkeso sa anamwiira sintaphuleliwa mmalamuloni.

Nlakano 276

(Soohiyeriwa ni mwettiheryo wa musurukhu wa ipooma sa mmuttettheni)

1. Ipooma sa mmuttettheni sookhana mweettiheryo wa musurukhu ni soohiyeriwa sa mmuttettheni mwaya.
2. Attharihelaka soothuneya suulupale sa Epooma, malamulo anootaphulela soohiyeriwa sa ipooma sa mmuttettheni ni anoothoriha mweettiheryo wa musurukhu wa mmuttettheni onlipihera exariya ya mukawanelo wa muhakhu wa atthu ni orehererya mavikano aya.

3. Malamulo anootaphulela miirelo sa okhaliheriwa ipooma sa mmuttettheni ni Epooma yuulupalexa wa mupakelo itthu ni wa atthu, ahikacamihaka wiilamula wawe.

Nlakano 277

(Okhapeleliwa wa ipooma sa mmuttettheni)

1. Ipooma sa mmuttettheni sinkhapelila ni Epooma ya Elapo ya Omosampiikhi.
2. Mukhapelelo wa ipooma sa mmuttettheni onkhala oweha-weha elikanelo ya malamulo ni myeettelo sa miteko sa mitthenkeso sa ipooma sa mmuttettheni, ntoko alepeliwaaya mmalamuloni.
3. Mweerelo wa okhapelela pooti tho opakeleliwa mphwanelo wa myeettelo sa miteko sa ipooma sa mmuttettheni, paahi wakhala ntoko makhalelo ni marumelo yuupuweleliwaaya mmalamuloni.
4. Mmwaraxo wa mitthenkeso sa ipooma sa mmuttettheni, hata onari wookhumelela wa mwaathanlo, ompakiwa paahi sakhala myeettelo wala mivitho sootepaxa sa exariya, ntoko alepelaaya malamulo.

Nlakano 278

(Omwene wa olamulela)

Atthariheliwaka malamulo a Elapo, ipooma sa mmuttettheni sookhalana omwene ole onvaheriwa mitthenkeso sookhapelela wa olamulela myeettelo ni marumelo.

Nlakano 279

(Atthu a ipooma sa mmuttettheni)

1. Ipooma sa mmuttettheni sookhalana anamuteko aya, ntoko alepelaaya malamulo.
2. Anoothariheliwa anamuteko a ipooma sa mmuttettheni malamulelo a Anamuteko a Epooma ya Omosampiikhi.

Nlakano 280
(Muthukumanyeryo)

Malamulo anroromeliha makhalelo a mathukumanyeryo aneeraaya attharihe-liweke ni ipooma sa mmuttettheni wa opaka miteko sootthuneya sa atthu ootheene.

Nlakano 281
(Omwene aya)

Mukhoottiwo ni muhiyero wa omwene wa akhulupale oothanliwa a mitthekenso sa ipooma sa mmuttettheni sinthoonyeriwa mmalamuloni.

NTTHUVO XV MAROROMELIHO A MALAMULO

EKAPIITULU I OVIRELELEYA NI OVELA-VELA WA ELAPO

Nlakano 282
(Ovireleleya wala ovela-veleya wa Elapo)

1. Ovireleleya wala ovela-veleya wa Elapo onsuwelihiwa paahi, wa mpantta wala wa elapo yootheene, wakhala mooniheryo wala mukhumelelo wa ekhotto onoopiha vanceene wala onkacamiha ikano sa malamulo, wala yakhumelela ekhiyama ya atthu.
2. Musuweliheryo wa ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo onootaphuleliwa ni onoothoonyihera mukhalelo wa ipewe ni maroromelo, ale ankhalana miirelo saya soohiyiwa wala sookacamiha.

Nlakano 284
(Mulekelelo)

Mulekelo wa ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo khonvikana mahiku miloko miraru, okhalaka woowinceerereya imaara ttharu soolikanela okathi yoowo, sathi-pelela miwoko sithorihale musuweliheryo owo.

Nlakano 285
(Miirelo sa musuweliheryo)

1. Asuwelihi ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo, Muhooleli a Elapo ya Omosampiikhi onoorumela Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiiki, ohivinre okathi wa iwoora miloko miili ni ixexe, musuweliheryo ni mutaphulelo awe wiira olipiheriwe.
2. Wakhala wiira Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi khani-thukumanne, nnimwiitthaniwa nipuro nenno wa muthukumano woohilimalleya, okhalaka muthukumano onrowa wiiraneya ahimanle mahiku mathanu.

3. Nathukumana, Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi nnoola-mulela musuweliheryo ole ohivinre okathi wa iwoora miloko mixexe ni ithanu ni tthaaru, nikhalaka noopwahererya othukumana wa okathi wa ovireleleya wala wa ovela-veleya wa elapo.

Nlakano 286

(Ekhomoni ya musuweliheryo)

Musuweliheryo wa ovireleleya wala wa ovela-veleya wa elapo khanvukula wala kханиhiyiha ihakhi sa ekumi, sa mukhalelo wa mutthu, sa muweryelo wa mutthu, sa okhala a mmuttettheni, sa ohitthikeleliwa malamulo a ntaruxo, sa omwaakiheriwa namukaxariwa ni sa epewe ya ettiini.

Nlakano 287

(Mavukulo a ipewe sa atthu)

Wakhala ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo, pooti olamuleliwa mavukulo ala a ipewe sa atthu:

- a) Othipeleliwa okhala munipuroni noothoonyeriwa;
- b) Otthukiwa;
- c) Owaleliwa mwimpa ahinkuxeriwa anamakaxariwa wala atthu ootthukiwa mwaha wa ikhirimi;
- d) Mvukulo wa epewe ya olavula ni atthu akina, ya isiiri sa olavulana, ya osuweliha ni osuwelihiwa ihapari soolempwa, ya omwiiwa raatiyu ni omoona televisawu;
- e) Oroweliwa ni okuxiwa owaani wawe;
- f) Ohiyihiwa epewe ya othukumana ni wiixoonihera;
- g) Mvekelo wa itthu ni miteko.

Nlakano 288

(Mawaleliwo)

Mawaleliwo ampakiwa mwaha wa ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo, antthariha miirelo iya:

- a) Ohaana osuwelihiwa naanaanoro mmusi wala mutthu oororomeliwa ni namawaleliwa onthoonyeriwa ni ola, owo onleeliwa, ahivinre mahiku mathanu, malamulelo a owaleliwa ola;

- b) Nsina na namawaleliwa ni malamulelo a owaleliwa wawe anoolaleyiwa ahivinre mahiku mathanu;
- c) Namawaleliwa onoorowihiwa wa anamuphuka milattu ahimanle mahiku muloko.

Nlakano 289

(Mavarelo a Mitthenkeso Sookhalana Omwene)

Olamuliwa okhala mukhalelo wa ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo khokhanle wootannya mutthariho wa malamulo a elapo, muhina mwa soowerya, mavarelo a Mitthenkeso sookhalana omwene ni muhina mwa ihakhi ni iphurelo sa axineene wala ale aniira mpannta.

Nlakano 290

(Emalelo)

1. Wa emalelo ya ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo, Muhooleli a Elapo onnivaha mutthaka Onipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ohimya-himyaka voottharihaxa mukhaliheryo ovarawe voorumaawe ni masina a anammuttethe ni yaaphwannye ehasara.
2. Emalelo ya ovireleleya wala ovela-veleya wa elapo ennimaliha muxankiho aya, woohikhoottiha waakhula wa soopaka ale anamakhumiherya ni anamapaka ehasara.

EKAPIITULU II

(OWEHA-WEHIWA WA MALAMULO A ELAPO)

Nlakano 291

(Muupuwelelo)

1. Myeemereryo sa ovirikanishiwa malamulo ti sa Muhooleli a Elapo wala ya, anakhalaru, ekapatti emosa ya natthaaru ya Akhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi.
2. Myeemereryo sa ovirikanishiwa malamulo sihaana orowihiwa Onipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi mpaka mahiku miloko mithanu ni mixexe vahinatthi opaceriwa ovaanela mwaha owo.

Nlakano 292

(Miinano sa myaha sa ovaaleliwa)

1. Malamulo a oweha-weherya malamulo a elapo ahaana ottittimiha:
 - a) Woopowa, omwene ni wiiraana wa elapo.
 - b) Mukhalelo wa Muhooleli a Elapo.
 - c) Ovalanyiwa wa mitthenkeso sa itiini wa sa epooma.
 - d) Ihakhi, soowoopola ni iphurwelo soohoolela.
 - e) Mwaathanlo wa atthu ootheene, meekhaawe, woolikana, wa siiri ni wa okathi ni okathi wa othanliwa ahooleli a mitthenkeso sookhalana omwene mporovinsiya ni a mmuttettheni;
 - f) Okupaliwa miruku sa atthu ootheene ni mukhalelo wa mweettelo wa otthariha, hoothe ni iparitiitu ni wa ehakhi ya ovaanyihana mwa makhalelo wa omwene wa atthu;
 - g) Muvalaanyo ni mukhaliheryano wa mitthenkeso sookhalana omwene;
 - h) Muweha-weheryo wa mattharihelo a malamulo;
 - i) Ihaakhi sa anamuteko ni opaka muthukumano wa waakhaliherya;
 - j) Wiihoolela wa ipooma sa mmuttettheni.
2. Ovirikanihiwa wa myaha silepiwe mwa nummeru nivinre ti ookhanyereriwa okoha-kohiwa.

Nlakano 293

(Okathi)

Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi anookhala ooweha-wehiwa yavira iyaakha ithanu vapacenraaya ottharihiwa nlamulo nookiserya oweha-wehiwa, ohiya wa makhalelo a ovaheriwa owerya oweha-wehiwa voohoolela, voowaakhuleliwa ni Akhulupale a nipuro na ovaanela ikano sa elapo woophiyeraka ikapatti ttharu sa naxexe.

Nlakano 294

(Miinano sa makhalelo)

Mwa woonaneya ovireleleya wala ovela-veleya khavakhanle woowaakhuleliwa mavirikaniho a Malamulo a Elapo.

Nlakano 295

(Mwaathanlo ni mukhalelo aya)

1. Mavirikaniho a malamulo a elapo animwaakhuleliwa ni Akhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo, waatta waya voophiyeraka ikapatti piili sa natthaa-ru.
2. Mavirikaniho a malamulo a elapo anirowa waakhuleliwa ankela othukumanyiwa mwa nlamulo nimosaru nooweha-wehiwa.
3. Muhooleli a elapo ohikhale ookhotta olaleya nlamulo nooweha-wehiwa.

Nlakano 296

(Ovirikanihiwa wa Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi)

1. Mavirikanihiwo a Malamulo aniheliwa munipuroni naya, otthariheliwaka mavirikanihiwo aya a marentteriho, maphutto ni mavirikanihiwo oorerela.
2. Malamulo oovirikanihiwa anlaleyiwa oothe ni malamuloaya avirikanihin'we.

NTTHUVO XVI
**(ITHOONYIHERYO, MUSURUKHU NI NIPURO
 NOOSUWELAXIWA NA ELAPO)**

Nlakano 297
(Epantera)

Epantera yookhalana nikhwili: nooxera, nooripelela, nooriipa, nancano ni noot-teela.

Makhwili ala anthoonyihera:

Nooxera – Ikhotto soowopola elapo ahu

Nooripelela - muhakhu wa nlaka

Nooriipa - elapo ya anaariipe

Nancano - muhakhu wa vathi wa etthaya

Yootteela – Exariya ya ekhotto ya atthu a Omosampiikhi ni murettele.

Okhuma osulu orowaka vathi anooneya oowaataleleyeene nikhwili nooripelela, nooriipa ni nancano, makhwili ala avirikanihiwaka ni nikhwili nootteela. Wa moo-no woothiyana, nikhwili nooxera nikhanye mumpuwa wa namalootho mararu, varyari wawe eniphwanyeya etheneri, ela ethatanyereye ni eliivuru, kapwitthi ni ehipa.

Etheneri enonihera murima wookhalihera wa atthu a Omosampiikhi ni ilapo siki-na.

Eliivuru, ehipa ni kaphwitthi anoonihera osoma, olima ni wiisaakihera.

Nlakano 298
(Empeleema)

Empeleema ya Elapo ya Omosampiikhi sookhalana soowiira mpantta varyari vaya eliivuru, kapwitthi mmosa ni ehipa emosa, siri osulu wa maapha a Omosampiikhi ni

Sithoonyeraka wa khula etthu: osoma ni oxutta, waakihera ni oweha-weha elapo, muteko wa olima ni miruweryo sa mmatta.

Vathi wa maapha enooniheriwa ephareya.

Variyari, Nsuwa nikhumaka, nthoonyeryo na ekumi esya enipakiwa.

Nirukurerya ikanyero seyiya, nookhala nreko nirina mayino, nno nniwoonihera anamuteko ni ifaapirika.

Nivirelaka nreko na mayino, moonoo woothiyana ori mwiri wa nakhuwo ni nakhuwo, moonoo woolopwana ori muhali, sithoonyiheraka miruweryo sa olima.

Vasulu variyaari, etheneeri enthoonyihera murima wookhalihera wa nloko na Omosampiikhi ni ilapo sikina.

Mpannta wa vathi wookhala musako wooweerya orina malepelo “República de Moçambique” (Elapo ya Omosampiikhi).

Nlakano 299
(**Iinu a Elapo**)

Elepeliwo ni mwiipelo wa Iinu sinitumereriwa ni malamulo voowaakhuleliwa mwa myeettelo sa nummeru 1 na nlakano 295.

Nlakano 300
(**Musurukhu**)

1. Musurukhu wa Elapo ti Metikaali.
2. Ovirikanihiwa wa musurukhu ontumereriwa wa malamulo, voowaakhuleliwa mwa myeettelo sa nummeru 1 na nlakano 295.

Nlakano 301
(**Nipuro noosuwelaxiwa**)

Nipuro noosuwelaxiwa na elapo ya Omosampiikhi Ti Omaputu.

NTTHUVO XVII
SOOHIMMWA SOOMALIHA NI SOOVIRA

Nlakano 302
(Epantera ni empeleema)

Mavirikaniho a empantera ya elapo ni ya empeleema ya Elapo ya Omosampiikhi antumereriwa wa malamulo, wa okathi wa eyaakha emosa, waalikeliwaka okhuma emaara Malamulo a Elapo ampaceraaya orumela elapo, yaakhuleliwa wa myeettelo sa nummeru 1 na nlakano 295.

Nlakano 303
(Nikhuru na Akhulupale Aniweha-weha Malamulo a Elapo)

Ni mavolowelo a orumelela wa Malamulo, Nikhuru na Akhulupale Aniweha-weha Malamulo a Elapo ninoopwaherya ovara muteko aya ni makhalelo aya, nikuxerera raka soowiira saya silepeliwe Mutiitulu XI.

Nlakano 304
(Nipuro na Ovaanela Ikano sa Vaporovinsiya)

Onlepelwa okathi wa iyaakha 3, okhumelelaka nihiku na nvolowelo wa Malamulo a Elapo, wiira opakiwe mwaathanlo a Nikhuru na Ovaanela Ikano sa Vaporovinsiya, ntoko wupuweleliwaaya munlakano 142.

Nlakano 305
(Ihakhi sakhalayi)

Malamulo akhalayi, waahikhale ovirikanihiwa wa Malamulo a Elapo, anoopwahererya marumelo aya mpakha opitikuxiwa wala ophuttiva.

Nlakano 306
(Opaceriwa ottharihiwa)

Malamulo a Elapo ampacerya otthariheliwa mmeeloni mwaya wa nihiku onaakhuleliwa ni onlaleywa iphurelo sa mwaathanlo wa Elapo ya Omosampiikhi wa eyaakha ya 2004.

Oowakhuleliwa ni Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi, nihuku 16 na mweeri wa Novempuru wa eyaakha ya 2004.

Muhooleli a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi

Eduardo Joaquim Mulémbwè

Alaleyaweke.

Muhooleli a Elapo

Joaquim Alberto Chissano

MUTAPHULELO WA EMAKHUWA NI EKUNYA

- *Ahooleli a mmuttettheni* – autoridade tradicional
- *Alamuli a epooma* – autoridade pública
- *Alamuli a exariya* – autoridade judicial
- *Anamulamula* – Governo
- *Arumasiya a mitthaka* – banco de dados
- *Ehakhi* – direito
- *Ehakhi ya anamuthuma* – direito dos consumidores
- *Ehakhi ya ohitthukeliwa* – habeas corpus
- *Ehakhi ya wiisaakiha* – direito de defesa
- *Ehukhumu ya wiiviwa* – pena de morte
- *Ekapatti emosa ya natthaaru* – um terço
- *Ekapitiitulu* – Capítulo
- *Ekaratawu yoowiisuweliha* – cartão de identificação
- *Ekhotto yookhuma khalayi* – resistência secular
- *Ekhotto yoovuluwiha* – luta heróica
- *Ekiswa* – razão
- *Elapo / nloko na Omusampiikhi* – nação moçambicana
- *Elapo ehinitthariha etiini* – Estado laico
- *Elapo ya mutthu oyariwaawe* – nacionalidade
- *Elapo ya mutthu oyariwaawe mwa ephattu* – nacionalidade originária
- *Eminixiteeriyu* – Ministério
- *Eminixiteeriyu ya Otthariha Milattu sa Athhu* – Ministério Público
- *Empeleema* – Emblema
- *Epantera* – Bandeira
- *Eparitiitu* – Partido
- *Epewe, opewe* – liberdade
- *Ephattu ahu* – nossa identidade
- *Epooma* – Estado
- *Epooma ya Ehakhi ya Omwene wa Athhu* – Estado de Direito Democrático
- *Epooma ya mmuttettheni* – Autarquia local
- *Epooxitu ya epooma* – Posto administrativo
- *Etiripunaali* – Tribunal
- *Etiripunaali Eniphuka Milattu sa Mavarelo Muteko* – Tribunal Administrativo
- *Etiripunaali Yuulupalexa ya Elapo ya Omosampiikhi* – Tribunal Supremo
- *Ewahala* – Cultura
- *Ewarakha ya mitthaka* – jornal
- *Ewarakha ya oxipiritaali* – junta médica
- *Exariya* – justiça
- *Exariya ya athhu ootheene* – justiça social
- *Ihakhi soohoolela* – direitos fundamentais
- *Ikano Soowuulaana* – Princípios Gerais
- *Ikanyero sinihoolela elapo ahu* – símbolos nacionais
- *Ikapatti piili sa natthaaru* – dois terços
- *Ilapo soowaattamanaahu* – países da região
- *Imiya piili (duas centenas)* – duzentos
- *Ipewe* – liberdades, imunidades
- *Makhalelo a weetela* – actos normativos
- *Makhuru a impa sinceene* – cidades
- *Makhuru a impa vakhaani* – vilas
- *Makhuru a Iparitiitu* – Bancada Parlamentar
- *Malamulo a Elapo ya Omosampiikhi* – Constituição da República (de Moçambique)

- *Malepo* a), b)... – Alíneas a), b)...
- *Mawaleliwo* – detenções
- *Miteko sa Epooma / Atthu* – Administração Pública
- *Mitthenkeso sa itiini* – confissões religiosas
- *Mitthenkeso sa otthekula* – instituições desportivas
- *Mitthenkeso sookhalana omwene muulupalexa* – órgãos de soberania
- *Mmaaleleyo wa atthu* – ordem pública
- *Mpahulo wa malamulo* – inconstitucionalidade
- *Muhooleli* – Director
- *Muhooleli a Elapo* – Presidente da República
- *Muhooleli a Eminixiteeriyu* – Ministro
- *Muhooleli a Eporovinsiya* – Governador
- *Muhooleli a Nayili a Eminixiteeriyu* – Vice-Ministro
- *Mukhulupale a Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo* – Deputado da Assembleia da República
- *Mureerelo wa namasuwela* – propriedade intelectual
- *Mutaphulelo* – definição
- *Muteko wa epooma* – serviço público
- *Muteko wookoha-koha* – referendo
- *Muthukumano woohilimaleleya* – sessão extraordinária
- *Muttethe wa Omusampiikhi* – território moçambicano
- *Muttharelo wa ekhirimi* – processo criminal
- *Mutthenkeso Muulupale wa Mwaathanlo* – Comissão Nacional de Eleições
-
- *Mutthenkeso wa Ilapo Soowaataana* – Nações unidas
- *Mutthenkeso Woovuwaha Mitthaka* – Comunicação Social
- *Mwaathanlo* – eleições
- *Mwaathanlo wa atthu ootheene* – sufrágio universal
- *Mweetelo* – Funcionamento
- *Mwiiraano wa Aafrika* – União Africana
- *Mwiiraano wa ilapo sootheene* – Convenção internacional
- *Namaphuka Milattu* – Juiz
- *Namiruku a Ophuka Milattu* – Juiz Conselheiro
- *Namuhupi* – Embaixador
- *Namukaxariwa* – arguido
- *Namurummwa* – Enviado Diplomático
- *Namutthariha Muulupalexa a Milattu sa Elapo* – Procurador-Geral da República
- *Namuvaha Exariya* – Provedor de Justiça
- *Nikhuru na Ahooleli a Iminixiteeriyu* – Conselho de Ministros
- *Nikhuru na Akhulupale Aniweha* - weha Malamulo a Elapo – Conselho Constitucinal
- *Nikhuru na Akhulupale Aniweha* - weha Malamulo a Elapo – Conselho Constitucinal
- *Nikhuru na Anamiruku a Olamulela Elapo Ahu* – Conselho de Estado
- *Nikhuru Nuulupalexa na Mitthenkeso sa Ovuwiha Mitthaka* – Conselho Superior de Comunicação Social
- *Nikhuru Nuulupalexa na Akhulupale* – Comissão Permanente
- *Nikhuru Nuulupalexa na Anamaphuka Milattu* – Conselho Superior de Magistratura Judicial
- *Nilaleyo* – denúncia

- *Nipuro na mutthu oyariwaawe* – naturalidade
- *Nipuro na Ovaanela Ikano sa Elapo ya Omosampiikhi* – Assembleia da República
- *Nipuro na Ovaanela Ikano sa Vaporovinsiya* – Assembleia Provincial
- *Nipuro Noosuwelaxiwa na Elapo* – Capital da República
- *Nlakano* – Artigo
- *Nlamulo* – lei, decreto
- *Nlamulo na ehakhi* – ordem jurídica
- *Nlamulo na ehukhumu* – lei penal
- *Nlamulo na mwaathanlo* – lei eleitoral
- *Nlamulo na wuurela* – ordem económica
- *Nloko na Omosampiikhi* – povo moçambicano
- *Nttaava na atthu ahinlavula ni ahiniiwa* – língua de sinais
- *Nttaava na epooma* – língua oficial
- *Ntthuvo* – Título
- *Ohimyeru* – propor
- *Okana / okhootta* – veto
- *Olamulela* – deliberar sobre
- *Olavula ni oleeliheriwa woohoova* – liberdade de expressão e informação
- *Olayihana* – celebrar tratados
- *Omwaraxa* – dissolver
- *Omwene ni exariya* – soberania e legalidade
- *Omwene wa atthu* – democracia
- *Oowaleliwa (namawaleliwa)* – detido
- *Ophuka mulattu* – julgar
- *Othoriha* – decidir
- *Otthittiwa muvarihano wa murettele* – assinatura do acordo geral da paz
- *Otthuka wa okhapelela* – prisão preventiva
- *Otthukeliwa woohimala* – prisão perpétua
- *Ovara ni orumeela etthaya* – uso e aproveitamento da terra
- *Ovela-veleya wa Elapo* – Estado de Emergência
- *Ovireleleya wa Elapo* – Estado de Sítio
- *Oweriwa ni anamurwa* – dominação estrangeira
- *Sa axineene* – privado
- *Sakarataari a epooma* – Secretário de Estado
- *Sihimpakanyeya* – incompatibilidade
- *Soohiyeriwa* – património
- *Soohiyeriwa sa ewahala* – património cultural
- *Soolamulela* – política
- *Soolipiherya erutthu* – desporto
- *Sootthuneya soohoolela* – objectivos fundamentais
- *Soowiira* – Competências
- *Waakhulela* – aprovar
- *Waalikeliwa anamuthanla* – recenseamento
- *Wiixoonihera* – manifestação
- *Wookolela erutthu ni otthekula* – educação física e desporto
- *Wuupuwelela / olepela* – deliberar
- *Wuurela* – economizar
- *Ya atthu oothene / ya epooma* – público
- *Yoohilamuliwa okhala ekhirimi* – não qualificado como crime
- *Yookhalana omwene muulupalexa* – soberano
- *Yoolamuliwa mwa exariya* – decisão judicial
- *Yoorithi* – herança
- *Yooruma ya nlamulo* – mandato judicial
- *Yoottheka* – culpa